

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra systematické teologie a filozofie

Bc. Lucia Heverová

Etika veřejnosti v kontextu online komunikace

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jakub Jínek, Dr. phil.

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 26. září 2022, Lucia Heverová

Bibliografická citace

HEVEROVÁ, Lucia. *Etika publika v kontextu online komunikace*. Praha, 2022. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Jakub Jínek.

Anotace

Diplomová práce zkoumá základní pojmy mezilidské komunikace v kontextu online prostředí a hledá, zda existují etická východiska pro uživatele participující na tvorbě obsahu na internetu (*produžitelé*). Zabývá se významem pojmů komunikace a dialog, pochopením toho, co je veřejné a co znamená masa, popisuje online prostředí i mediální sféru a zasazuje to do základního etického rámce, v němž charakterizuje pojem osoby a studuje podstatu pojmu *praxis*. Vzhledem k základní otázce práce jsou představeny též obecné etické principy a podstata etiky novinářské a mediální, protože právě žurnalistika dala ještě před příchodem internetu vzejít tvůrcům obsahu z řad široké veřejnosti. Protože předmětem zkoumání je na internetu aktivní veřejnost, zabývá se práce též základním lidským právem na svobodu projevu a s ním související regulativní legislativou. V místních a zejm. anglo-amerických pramenech pátrá po vymezení pojmu etika veřejnosti nebo etika publika, příp. alespoň směřující etické teze, které by se pro aplikaci do dané předmětné oblasti hodily co nejvíce. Cílem práce bylo komplexní porozumění tématu o podstatě komunikace osob na veřejnosti a hledání definice příp. potřeby etiky veřejnosti v online komunikaci. Práce má rešeršní charakter a zahrnuje reflexi zjištěných poznatků.

Klíčová slova

etika, etika veřejnosti, etika publika, etika produžitelů, online média, sociální média, řeč, svoboda projevu, online komunikace, jednání, dialog

Name of the diploma thesis

Ethics of the public within an online communication

Abstract

The diploma thesis studies the basic concepts of communication in the context of the online environment and seeks whether there are ethical starting points for users participating in content creation on the Internet (*producers*). It deals with the meaning of communication and dialogue, the understanding of what is public and what the mass means, describes the online environment and the media sphere and places it in an ethical framework in which it characterizes the concept of person and explores the essence of the concept of *praxis*. In view of the basic question of the thesis, general ethical principles and the essence of journalistic and media ethics are also presented, because it was journalism that gave rise to the content creators from among the public even before the Internet. Since the subject of research is the active public on the Internet, the work deals also with the basic human right to freedom of expression and related regulatory legislation. In local and especially Anglo-American sources, it searches for a definition of the term ethics of the public, or at least directional ethical theses that would be as suitable as possible for an application to the given subject area. The goal of the work was a comprehensive understanding of the nature of communication between people in public and a search for a definition or for the needs of ethics of the public in online communication. The work has a research character and includes a reflection of the findings.

Keywords

ethics, ethics of the public, producers' ethics, online audience, online media, social media, speech, freedom of speech, online communication, process, dialogue

Počet znaků (včetně mezer): 134 177

Poděkování

Děkuji doc. Jinkovi za vedení této práce, za důvěru, a za všechny cenné rady a kritické připomínky, kterých si velmi vážím.

Děkuji Danielovi za podporu a povzbuzení.

Děkuji za Boží vedení.

Obsah

Úvod.....	1
1. Heuristická část.....	3
<i>1.1 Klíčové pojmy</i>	<i>3</i>
1.1.1 Etika	3
1.1.2 Veřejnost.....	5
1.1.3 Jednání	9
1.1.4 Komunikace	10
1.1.5 Masová a online média	15
1.1.6 Dialog.....	20
1.1.7 Osoba	22
1.1.8 Emoce a raciono.....	26
<i>1.2 Etické koncepce.....</i>	<i>29</i>
1.2.1 Zlaté pravidlo	29
1.2.2 Etika ctností	30
1.2.3 Kantova deontologická etika	31
1.2.4 Utilitarismus.....	32
1.2.5 Etika odpovědnosti	33
1.2.6 Etické koncepce diskurzu	33
1.2.7 Další etické přístupy	36
2. Předmětná oblast	38
2.1 <i>Základní legislativa svobody projevu v ČR</i>	<i>38</i>
2.2 <i>Mediální sféra</i>	<i>44</i>
2.2.1 Mediální etika	44
2.2.2 Novinářská etika	45
2.2.3 Současná situace a souvislosti	48
2.3 <i>Etika v online prostředí.....</i>	<i>50</i>
2.4 <i>Etika veřejnosti v online komunikaci</i>	<i>51</i>
2.4.1 Etika blogování	51
2.4.2 Etika ctností na internetu	54

2.4.3	Otázky odpovědnosti a hate speech na internetu	54
2.4.4	Etika sociálních sítí	58
2.4.5	Etika publika	59
2.5	<i>Další reflexe problematiky</i>	60
	Závěr	65
	Seznam použitých zkratk	68
	Seznam literatury	70
	<i>Bibliografické zdroje</i>	70
	<i>Přednášky</i>	74
	<i>Odborné práce</i>	75
	<i>Internetové zdroje</i>	76

Úvod

Cílem práce je komplexní porozumění tématu komunikace osob na veřejnosti, zejména v online prostředí a hledání potřeby příp. též definice etiky veřejnosti v online komunikaci. Pro tento svůj cíl má práce rešeršní charakter – v hermeneutické části zkoumá podstatu základních pojmů souvisejících s tématem člověka a jeho komunikace ve filozoficko-etické i v předmětné oblasti mediální. Takový rozbor umožňuje hlouběji porozumět jádru problematiky a ověřit si souvislosti již dané, nebo naopak spojovat získané poznatky do nových souvislostí. Tyto poznatky jsou analyzovány v závěrečné reflexivní části práce.

Důvodem pro zkoumání tématu je stoupající počet uživatelů participujících v různých formách na tvorbě obsahu na internetu. To souvisí s rychlým rozvojem technologií, který předběhl svou vlastní etickou reflexi. Z internetu se stalo kolaborativní prostředí a proaktivní vstup veřejnosti do online komunikačního prostředí se stal naprostou samozřejmostí pro více než polovinu světové populace (5,03 mld., tj. 63 %).¹ Otázkou je, zda si uvědomujeme důsledky plynoucí z této naší aktivity, která má potenciál být jak konstruktivní, tak i destruktivní podle toho, jakým způsobem se postavíme k vlastní tvorbě na tomto poli. Zmíněnou kolaborací je myšleno nejen publikování článků a tvorba webů, ale zejména příspěvky do online diskuzí, komentování obsahu i neerudovaná interpretace cizích obsahů kdekoliv veřejně na internetu. Není pochyb, že každý z nás, kdo je tam alespoň trochu aktivní, zaznamenal v různé míře i intenzitě nějakou formu dezinformace, ale také hrubé, neadekvátní komunikace, lživé obviňování, nebo slovních útoků zasahujících do integrity osobnosti a důstojnosti osoby. A o tento poslední případ, zdánlivě neškodný a obyčejný nám jde především. Víme toho už poměrně dost o způsobech práce s informacemi a přístupech k jejich vyhodnocování.² Víme také, že ze schopnosti pracovat a nakládat s informacemi vyplývá řada dílčích problémů.³ Nevíme zatím ale, zda je nutnost etické reflexe z tohoto vyplývající nárokována též na jednotlivé participanty z řad veřejnosti. A pokud je takový etický rámec již k dispozici, tak co je

¹ Global digital population as of July 2022. *Statista.com* [online]. [cit. 2022-09-25]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> – z toho 4,7 mld. (tj. 93% ze všech uživatelů internetu) jsou zároveň uživateli sociálních sítí.

² Např. stereotypizace, generalizace, kognitivní disonance, konfirmační bias, atribuční chybování atp.

³ Např. problematika deindividuace, problematika vztahu důvěry a cenzury, problematika informační obezity a informačního odpadu, hrozba tzv. digitální demence, problematika žvanění atd.

tím, co může člověku pomoci rozhodovat se, jak jednat při aktivní komunikaci online, tak, aby toto jednání bylo správné.

Význam práce spočívá v jejím rešeršním a úvahovém charakteru, který umožňuje zmapování stanoveného tématu. Pokusíme-li se porozumět problematice komplexně, může tato syntéza poznatků a nově nabytá reflexivita posloužit jako výchozí bod pro další rozpracování tématu. Bez ohledu na to, zda se nám nakonec podaří (nebo nepodaří) najít konkrétní definice etiky veřejnosti v online komunikaci a jejích normativních kritérií, máme za to, že prozkoumání vývoje a aktuálního stavu tématu, stejně jako jeho souvislostí je účelný způsob a dobrý začátek, jak začít danou sféru praxe proměňovat. Pokud z prozkoumávání situace daného tématu vzejdou zároveň i kritéria pro formulování etiky veřejnosti v online komunikaci, považujeme to za přidanou hodnotu této práce a její dílčí cíl. Naším přáním je, aby práce byla srozumitelná i širšímu okruhu čtenářů, kterým význam základních etických pojmů nemusí být jasný, jakkoliv se s nimi přirozeně setkávají, avšak nevnímají je správně nebo dostatečně do hloubky.

Budiž mottem této práce žalm 33,6: „*Hospodinovým slovem vznikla nebesa*“.

1. Heuristická část

Cílem této části je provést rešerši základních pojmů souvisejících s tématem práce, informovat o etických přístupech k praxi a poskytnout historický i současný kontext v předmětné oblasti. To umožní vhled do tématu pro jeho následnou reflexi.

1.1 Klíčové pojmy

1.1.1 Etika

Etika (z řec. *ethos*, tj. zvyk) je fil. nauka o správném jednání (*praxis*).⁴ Jednání je praxí, proto je etika praktickou disciplínou.⁵ Jednání je úmyslem rozumu. Je spojeno s hodnocením, které může opět vykonávat jen rozum. Etika je proto reflexí morální dimenze lidského jednání. Morální dimenzí jsou míněna pravidla a normy, které utvářejí společenský étos.⁶ Základní etickou kategorií je pak dobro, k němuž směřuje veškeré lidské konání.⁷ Za objevitele etiky můžeme považovat sofisty, kteří přicházejí s tezí, že dohoda (*nomos*) se liší od skutečnosti (*fysis*), tzn. že rozlišují to, jak by věci měly být, od toho, jak věci jsou. Základním problémem etiky je tedy střetávání *fysis*, tj. toho, co je přirozené, s *nomos*, tj. s tím, co je dohodnuté.⁸ Etika je hodnotná sama v sobě, proto říkáme, že jednání je buď morální, nebo nemorální.⁹ Etika je také „*oblast hledání dobrého a 'nejlepšího' jednání.*“ Tzn. že člověk se má vyvázat z opakování vzorců chování a ze slepého následování mravů; situace sám zvažovat a jednat podle nejlepšího, které začne hledat v sobě, resp. skrze vlastní zkušenost.¹⁰ Smýšlíme-li o etice též jako o normě lidského soužití, pak je etika „*hledání zásad dlouhodobě udržitelného soužití člověka s člověkem a lidstva se světem všeho života.*“¹¹ Člověk, který se rozhoduje o svém

⁴ Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. rozš. vyd. (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-702-1253-5, s. 290.

⁵ Srov. GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN 80-7298-019-X, s. 276 a 326.

⁶ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-371-4, s. 9.

⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Páté nezměněné vydání. Praha: Petr Rezek, 2021. ISBN 978-80-86027-44-9, s. 23, 1094a.

⁸ JINEK, Jakub. Přednáška *Politická etika I. – antika*, KTF UK Praha, 24. 10. 2021.

⁹ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X, s. 269.

¹⁰ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy v Praze, 2000. ISBN neuvedeno, s. 100-101.

¹¹ KOHÁK, Erasm. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-35-0, s. 14.

jednání a právě proto, že má na vybranou, potřebuje ukazatele pro své jednání.¹² Etika je nástrojem, který dané ukazatele může poskytnout.

Z toho nám vyplývá, že etika je prostorem svobodné volby člověka. Ten, kdo je svobodný, může být učiněn odpovědným, tzn. je schopen odpovědět, proč se něco chystá vykonat nebo to již vykonal.

Pojmy morálka a mrav (mravnost) však nesou rozdílný význam než etika. Morálkou jsou nároky, které člověk klade sám na sebe;¹³ jde o individuální normativní rámec, v němž figuruje naše svědomí. Mrav se týká toho, co je sdílené, můžeme hovořit např. o společenském étosu.¹⁴ To, na čem se shodne komunita nemusí být však vždy dobré a může být v rozporu s individuální morálkou.¹⁵ V souvislosti s častým zaměňováním pojmů morálky a etiky vyvstávají dvě dimenze. První je dimenze toho, *co je správné* a souvisí s naším povinováním druhým, abychom spolu mohli žít v rovnosti. Druhá dimenze spočívá v závazku, který má člověk k sobě samému, aby mohl vést dobrý život; tedy v této dimenzi se tážeme po tom, *co je dobré*. S ohledem na toto rozdělení se v moderní filozofické etice objevuje postoj vnímat morálku jako reflexi toho, co je správné a etiku jako reflexi toho, co je dobré (Habermas).¹⁶ V návaznosti na tuto diferenci objevujeme názor, že „*sféra morálního definuje podmínky etického*“, což znamená že to, jak jednat s druhými má přednost před tím, jak chceme žít.¹⁷ To je pravda tehdy, pokud v jednání s druhými dbáme nejen na jejich, ale i na vlastní důstojnost.¹⁸ Proto „*reflexe lidského chování musí zahrnovat obojí: to, co je morálně správné, i to, co je eticky dobré*.“¹⁹ Tím nejenom že zdůvodňujeme dobro jako základní etickou kategorii, ale vysvětlujeme též zvolený rámec přemýšlení nad etikou veřejnosti v online komunikaci.

Z mnoha typů etik nás zajímá aplikovaná etika, protože v ní zkoumáme lidské jednání v konkrétních podmínkách praxe. Aplikovaná etika vzniká z impulzu otázek, které přinesla 2. sv. v. a následně v důsledku rozvoje technologií a vzniku specializovaných profesních disciplín. Jde proto o interdisciplinární obor, který v sobě spojuje filozofickou etiku s předmětnou oblastí dané profesní disciplíny. Spíše, než o doslovné uplatňování

¹² Srov. Tamtéž, s. 16.

¹³ Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filozofických pojmů*, s. 193.

¹⁴ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 99.

¹⁵ Srov. např. též Ex 23,2.

¹⁶ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 114-115, s. 20.

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 21.

¹⁸ Ve smyslu Mt 22, 39.

¹⁹ HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*, s. 22.

teoretických zásad do praktického života jde o hledání vztahu mezi principy a specifickou situací v předmětné oblasti. Reflektujeme problematiku v konkrétních situacích s cílem formulovat morální podmínky či nabídku pro správné konání.²⁰ Formálně existují tři hlavní sub-divize aplikované etiky: (1) *biomedicínská*, (2) *obchodní*²¹ a *profesní etika* a (3) *environmentální etika*,²² ačkoliv předmětných oblastí pro aplikaci etiky neustále přibývá a přikláníme se zde k názoru, že každý z vysoce diferencovaných oborů, by měl mít svoji etiku, protože svou činností působí a ovlivňuje životy jednotlivců i směřování celé společnosti. Proto všude, kde už pro morální rozhodování nestačí jen naše předporozumění, potřebujeme aplikovanou etiku.

Přestože jsou výše uváděná fakta velmi elementární, považujeme za nezbytné jimi práci začít právě proto, abychom akcentovali kategorii dobra, pojem jednání, a vztah skutečnosti a dohody. Jsou pro naše téma důležité stejně jako pochopení významu aplikované etiky v moderním světě. Jakkoliv prosté se nám tyto znalosti mohou zdát, je nutné si je připomínat zejm. tam, kde se pokoušíme prošetřit dosud málo zmapovanou oblast.

1.1.2 Veřejnost

Veřejné je to, co je určené všem. Pochází od slova veřej, tj. křídlo dveří, na které se přibíjely informace dávané lidu ve všeobecnou známost.²³ Synonymem k veřejnosti je pojem publikum osvojený v anglosaském prostoru. Svůj. původ má v lat. adj. *pūblicus*, tj. to, co souvisí s lidem (*populus*) a je obecní, tedy veřejné.²⁴

Podle klasické filozofie je člověk bytostí přirozeně určenou pro život v obci²⁵ (*zóon polítikon*) a etika je v podstatě naukou o obci (*polis*).²⁶ Bytí člověka se tím rozšiřuje o dimenzi tzv. politického života (*bios polítikos*) zahrnujícího to společné (*koinón*). Cokoliv má vystoupit ze skryté intimní osobní oblasti, potřebuje veřejné, čímž zpětně jedinec dostává ujištění o sobě samém ve světle skutečnosti, a tak se zkušeností transformuje.

²⁰ Srov. FOBEL, Pavel. *Aplikovaná etika a současné trendy: teoretické východiská*. Martin: HONNER, 2002. ISBN 80-968399-5-0, s 72, 78-79.

²¹ business ethics

²² Srov. CHADWICK, Ruth, ed. *Encyclopedia Of Applied Ethics*. Second edition. Cardiff: Academic Press, 2012. ISBN 978-0-12-373632-1, s. 174.

²³ Srov. *Veřejný* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Dotisk 1. vydání. Voznice: Leda, 2001, ISBN 80-85927-85-3, s. 707.

²⁴ Srov. *Publikum* Tamtéž, s. 517.

²⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-860-2710-4, s. 40, 1523a.

²⁶ Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 24, 1094a.

Veřejné je tedy vše, co se ukazuje viditelně nebo slyšitelně každému; a také vše to, co je společné a není soukromé.²⁷ Vnímáme-li veřejnost silně v kontextu polis, můžeme užívat též pojem občanská veřejnost: „*Občanskou veřejnost lze předně chápat jako sféru soukromých osob shromážděných v publikum*“.²⁸ Pro modernitu je však typická polarizace mezi soukromým a veřejným, a tak se oblast soukromá (např. rodina) stává ještě soukromější a oblast veřejná (např. organizace) stále veřejnější, resp. místo vzájemného prolínání se oddělují a obě sféry se sobě vzdalují.²⁹ Tento prostor prolínání ale vnímáme jako možnost uplatnění platónské péče o duši, která je evropským myšlenkovým dědictvím a konstituujícím principem právě občanské společnosti.³⁰ Míra zodpovědnosti a způsob péče o to, co je niterné, zrcadlí náš přístup k tomu, co je veřejné. Bez interakce soukromého s veřejným nelze zakoušet plnost vlastního bytí. Arendtová toto nazývá péčí o nesmrtelnost, bez níž by nemohla existovat žádná veřejnost, protože právě ta je prostorem pro uskutečňování této péče.³¹ Péče o nesmrtelnost znamená, že naše jednání přesahuje náš život a že stejně přistupujeme i k životu našich předků i potomků. Společný, tedy veřejný svět přesahuje náš vlastní život, a proto je náš zodpovědný vstup do veřejné sféry příležitostí k transcendenci.³² Kvalita veřejného spolubytí spočívá právě v pluralitě, tzn. v tom, že každý vidíme a slyšíme z jiných pozic. Masovost (viz dále masová média) nás tlačí k unifikaci hledisek a v důsledku této stádnosti se hroutí zdravý veřejný svět. Ten není opačným extrémem; naopak vyvažuje rovnováhu názorů a zájmů a posiluje jedince v upevňování jeho vlastního pevného místa v životě.³³ Veřejný život, resp. odhalení obsahu druhému, je tak cestou k sebepoznání, a tedy i součástí péče o duši a z tohoto úhlu pohledu se jeví pro integritu člověka jako nezbytný. Veřejný život je důležitou součástí plnohodnotného lidského života i v duchu křesťanské tradice, která nás učí rovnoměrné péči nejen o duševní (duchovou) část lidské bytosti, ale též o tu fyzickou.³⁴ V našem fyzickém poli potřebujeme vnímat jedinečnost druhých osob, protože právě skrze tuto jejich odlišnost se nám ukazuje realita světa i naše

²⁷ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa: neboli, O činném životě*. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, 431 s. ISBN 978-80-7298-413-8, s. 66-69.

²⁸ Srov. HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia, 2000. ISBN 80-700-7134-6, s. 87.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 244.

³⁰ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. 3., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-275-2, s. 72-73.

³¹ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 72-73.

³² Srov. Tamtéž, s. 73-74.

³³ Srov. Tamtéž, s. 75-76.

³⁴ Srov. např. též Řím 8,11 aj. resp. jednota duše a těla pro vzkříšení mrtvých.

vnitřní pravdivost, tj. setkáváme se díky vystoupení ze soukromé sféry do veřejné také s tím, co je právě tou naší jedinečností.

Veřejnost však není svázána jen s místem (*polis*), ale utváří se také v rozhovoru (*lexis*).³⁵ Pouze jednání a promlouvání zakládají člověka, a jsou to tedy činnosti specificky lidské (viz podkapitoly Jednání a Komunikace níže). Člověk je proto též *animal rationale*, tedy bytost myslící a rozumějící; resp. *zoon lógon echon*, tj. bytost mající řeč. Promlouvání a jednání se od sebe vzdalují stejně jako soukromé a veřejné; přičemž důraz společnosti, a to zejm. v politickém životě, je kladen hlavně na promlouvání. To se proměňuje v přesvědčování³⁶ a tzv. *žvanění* (*bulšiting*), kterému chybí jasnost, hloubka, provázanost se skutečností, a kterému jde pouze o ovlivňování.³⁷ Člověk tedy neodpovídá na situace tolik činem, jako spíš tlachem.³⁸ MacIntyre má pravděpodobně na mysli něco podobného, když hovoří o tezi emotivismu, která má vliv na neutralizaci hodnot současné společnosti a z toho vyplývající vliv na jednání jejích členů. Popisuje propsání teorie emotivismu do současného jazyka, zejm. do jazyka morálky, což v praxi znamená, že vyjadřování pocitů jako součást morálních soudů chce aplikovat na všechny hodnotové soudy. Cílem mluvčího z této pozice je, aby zároveň vyvolal stejné pocity ve svém protějšku. To je zde konkretizováno výrokem C. L. Stevensona: „*toto je dobré; souhlasím s tím a chci abys s tím také souhlasil.*“³⁹ Právě v tom spatřujeme výše zmíněnou proměnu promlouvání v přesvědčování až žvanění. Halík takový způsob přirovnává k misijním praktikám – dialog ale není misionářstvím a není jeho smyslem zagitovat druhého pro stejný názor.⁴⁰

Veřejné, jako protiklad soukromého, můžeme vnímat též jako to, co je společné, tj. to, co děláme spolu. Podle klasického pojetí je účast na společenském životě výsadou svobodných, tzn. že význam svobody je naplňován tehdy, když může být jednáno o věcech veřejných. Společnost v mínění veřejného je tam, kde k sobě lidé přirozeně

³⁵ Srov. HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*, s. 57.

³⁶ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 36-38, a BOWLES, Cennydd. *Etika budoucnosti*. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3196-9, s. 67.

³⁷ Srov. KOUKOLÍK, František. *Bulšit: o žvanění v organizacích, médiích, politice a vědě*. Praha: Galén, 2021. ISBN 978-80-7492-558-0, s. 14-15.

³⁸ S odkazem na Bruckhardta, který popisuje polis jako nejtlachavější státní formu. Srov. In ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 37.

³⁹ Srov. MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-082-3, s. 23.

⁴⁰ Srov. HALÍK, Tomáš. *Žít v dialogu: podněty k promýšlení víry*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-286-3, s. 39.

nepatří, tzn. nejsou rodinou.⁴¹ Avšak společnost není synonymem veřejného, je jeho základem. Vnímáme-li společnost jako vztahovou tkáň, pak je společnost tím, co dává vyvstat mému „já“ skrze „ty“. Pokud bychom všichni vnímali naše „já“ jako relační kategorii, pak by to znamenalo vznik plně odpovědné společnosti. Odpověď na oslovení druhého charakterizuje vztah. Současná společnost je charakteristická vysokým počtem rolí (o roli více v podkapitole osoba), což ale naše vzájemné vazby rozvolňuje. V rozvolněných vazbách chybí věrnost, a tedy i svoboda, která z věrnosti vychází. To, co nyní považujeme za svobodu, je často jen nezodpovědnost.⁴²

V kontextu mediální komunikace jsou pojmy veřejnost a publikum diferencované. Veřejnost je zde vnímána buď jako soubor lidí, kteří se zajímají o věci veřejné, nebo jako prostor, který umožňuje jednání a v němž je člověk posuzován a sám vystaven diskuzi. Diskuze této veřejnosti, která má být zároveň nezávislá na státu, by měla být kritická, informovaná a aktivní⁴³. Publikum je soubor lidí, kteří užívají média a kteří se dělí na aktivní a pasivní podle míry závislosti na médiích a schopnosti obsah třídit a interpretovat. Čím vyšší je závislost a nižší schopnost výběru a interpretace, tím je publikum pasivnější, a tedy i manipulovatelnější. Jasná definice aktivního a pasivního publika však chybí a jejich diferenciaci je problematická, protože do procesu konzumace médií vstupuje mnoho vnitřních i vnějších proměnných, které se vzájemně ovlivňují a jsou těžko testovatelné⁴⁴. Vlivem masových médií a internetu, kdy fyzický komunikační prostor přestal podmiňovat existenci publika, je přesné definování pojmu publikum téměř nemožné. Komplexnost a variabilita komunikačních technologií vede k nejednoznačnosti chápání a fragmentarizaci toho, co jsme zvyklí vnímat jako publikum. Tato disperze vede ke vzniku tzv. *cílových skupin*, resp. auditorií, které se liší minimálně ve svých preferencích a kulturních pozicích. Vznikla proto celá řada typologií publika podle různých kritérií.⁴⁵

⁴¹ Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 166.

⁴² Srov. FLUSSER, Vilém. *Postdějiny*. Přeložil Petr BLÁHA. Mělník: Přestupní stanice, 2018. ISBN 978-80-270-4476-4, s. 109–113.

⁴³ Srov. *Veřejnost* In REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7, s. 308–309.

⁴⁴ Srov. *Publikum, jeho aktivita* Tamtéž, s. 199-199.

⁴⁵ Srov. *Publikum, jeho typologie* Tamtéž, s. 200.

1.1.3 Jednání

Uvedli jsme výše, že jednání spolu s promlouváním odlišují člověka od ostatních bytostí. Jednání (*praxis*) je podstatou etiky. Jednání znamená, že člověk někam směřuje a o něco mu v životě jde. Není zmítán okolnostmi a bezděčně vláčen situacemi, ale chce svému životu také porozumět a zodpovědně ho vést. Když člověk jedná, žije tvořivě. Vede činný život (*vita activa*), který se kromě jednání skládá též z práce a zhotovování (*poiésis*).⁴⁶ Jednání je tou částí činného života, která jediná vyžaduje pluralitu,⁴⁷ tj. schopnost přijímat vzájemnou rovnost i rozdílnost, abychom se jako lidské bytosti mohly veřejně manifestovat, vzájemně se dorozumívat a svobodně spolu žít.⁴⁸ Manifestovat znamená odkrývat naši vlastní osobu prostřednictvím jednání.⁴⁹ Svoboda veřejného projevu je tedy založena na pluralitě. Pokud má člověk svobodu nejen pociťovat, ale také svobodně jednat, vyžaduje to v jeho životě přítomnost druhých lidí. Naše vzájemné rozdílnosti neznamenají jinakost, ale jedinečnost. Jinakost je obecnina, díky níž od sebe můžeme věci diferencovat a definovat je. Jedinečnost tuto jinakost přesahuje. Člověk jediný je také schopen svou jedinečnost projevovat (právě jednáním a promlouváním). Proto je lidská pluralita mnohostí složenou z jedinečných osob.⁵⁰

Jednání ve smyslu *praxis* není impulzivní reakcí, ale částí praktického intelektu (*dianoetická ctnost*),⁵¹ tzn. je úmyslem rozumu,⁵² který člověku pomáhá posoudit, co je v dané situaci dobré, co špatné, a podle toho se rozhodnout. Jednání je oproti reakci vždy zaměřeno k nějakému cíli. Cíl si vybíráme sami, a proto je jednání svázané s odpovědností. Její tíha a z ní plynoucí strach nás někdy může vést k nečinnosti,⁵³ jindy naopak můžeme být danou situací formováni k sebepřekročení, kdy skrze jednání navenek procházíme i vnitřní sebe-zkušeností.

Jednáním (a promlouváním) tedy člověk odkrývá svou osobu; ukazuje, kým je. Člověk svým jednáním totiž něco počíná, tzn. že má schopnost začínat něco nového. Počátek je to, co se rodí poprvé. A tak se člověk svým počínáním a skrze svou jedinečnost zapojuje do světa, který zde byl před ním a bude následovat i po něm, přetváří jej, a může tím

⁴⁶ K popisu *vita activa* Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 15.

⁴⁷ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 16.

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 224-225.

⁴⁹ Srov. Mt 7, 16, tzn. že podle jeho skutků poznáme člověka.

⁵⁰ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 225.

⁵¹ Srov. GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 276 a 326.

⁵² Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 334.

⁵³ Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 76–77.

přesáhnout nejen sebe sama,⁵⁴ ale právě i rámec svého vlastního života. To je ovšem možné jen pokud vystoupíme ze sféry soukromé a jednáme na veřejnosti. Podle Arendtové je anonymní jednání nesmyslné a nesměřuje k narativu přesahujícímu vlastní život.⁵⁵

Pokud smýšlíme o jednání jako o rozvážlivé odpovědi na příležitost (nikoliv jako o instinktivní reakci na akci), je třeba zmínit též pojem svobody. Člověk totiž vidí příležitost jako možnost, nikoliv jen jako podnět, jak je tomu u zvířat. Rozhodování mezi možnostmi v sobě tedy zahrnuje jak svobodu, tak odpovědnost. Proto svoboda neznámá, že člověk může dělat co chce; „*svoboda znamená volbu mezi možnostmi*“. Jednání může být nesvobodné ve smyslu vrženosti do situace, je však svobodné ve volbě odpovědi na tuto situaci.⁵⁶

1.1.4 Komunikace

Komunikace původně znamená různé druhy spojení (z lat. *commūnis*, tj. společné). Zde slovo používáme ve významu vzájemného sdílení⁵⁷ myšlenek prostřednictvím řeči a jazyka. Je to právě naše rozdílnost,⁵⁸ která si vyžaduje řeč, abychom navzájem porozuměli svým potřebám a přáním a mohli jsme se tak setkávat s druhými. Víme, že promlouvání je bytostně lidskou aktivitou. Proto se náš intelekt, a tedy i naše jednání, jež je jeho součástí, neobejde bez řeči. A proto také řeč vždy provází naše skutky. Jinak by totiž působily dojmem, že v nich jednající chybí, že je skutek jaksi mechanický. Je tím míněno, že původní intence činu je spjata s řečí, a to i když ve svém projevu řeč odmítá – pak je to totiž mlčení, čemu v daném činu rozumíme, nikoliv čin sám. Nesrozumitelné by ale mohly být ty činy, které by vycházely např. z impulzivní reakce nebo byly neinteligibilního původu.⁵⁹

Popsali jsme, že jednání a promlouvání odhaluje druhým, kým daný člověk je (často je toto „kdo“ viditelné druhým, nikoliv člověku samému). Toto odhalení ale může proběhnout pouze tehdy, pokud zároveň prodléváme ve vzájemnosti, tzn. nejsme jen výhradně pro druhé nebo jen výhradně proti druhým.⁶⁰ Pokud se totiž přikloníme k těmto

⁵⁴ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 226–227.

⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 232.

⁵⁶ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 60.

⁵⁷ Srov. *Komunikace* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 291.

⁵⁸ Rozdílnost spolu s rovností jsou atributy plurality (ad výše v textu).

⁵⁹ Srov. ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 229.

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 231.

extrémům, tj. buď k naprostému sebeobětování nebo k totálnímu sobectví, nacházíme se v obou případech ve stavu osamění, tedy v jakési uměle vytvořené privátnosti. Jednání a promlouvání má však vést k objasňování toho, kým jsem a v tom se setkávat s druhými. Jinak je jednání redukováno na výkon, řeč na propagandu a výsledkem takové redukce je zpředmětnění lidí vč. nás jako jednajících a promlouvajících.

Řeč předchází mluvení⁶¹ – intelekt nejprve pro sebe artikuluje věc, aby ji mohl zvážit, než ji sdělí a projeví jako myšlenku slovem.⁶² „*Základem našeho myšlení je řeč.*“⁶³ Pojmy a slova ale nejsou totéž. V této souvislosti je možné říct, že pojmy souvisí s řečí (myšlením) a slova s mluvením (sdělováním). Pojem je obecnina⁶⁴ a je nositelem významu, slovo je jednotlivina a může zastupovat různé pojmy. (Obecný) pojem je vždy definovatelný a to prostřednictvím (jednotlivých) slov, která jsou však sama o sobě nedefinovatelná,⁶⁵ protože jde o soubor znaků, jímž rozumíme na zákl. konvence. Pojem také není představou; představa je vnitřním smyslem poznání, tzn. je schopností řízenou tělesným orgánem, nikoliv duchovou činností, a proto na rozdíl od pojmu může zprostředkovávat jen jednotlivé.⁶⁶ Nejsou to slova, ale významy, resp. pojmy, s nimiž v řeči pracujeme nejčastěji. Mnohdy se stane, že něco myslíme, ale nenacházíme pro to vhodný výraz; jindy zas zvolené slovo nevystihuje přesně pojem, který se jím snažíme vyjádřit. Tyto informace jsou pro vzájemné dorozumívání zcela zásadní, protože nepřesnost a nejednoznačnost ve vyjadřování smyslu může vést k nedorozuměním a konfliktům stejně jako snaha o vědeckou redukci významů do stručných označení, kde je naopak potřebná empatie. Různým sociálním skutečnostem a situacím odpovídá též forma vyjadřování našich myšlenek. Toto nalézání správných slov ve správnou chvíli je již v podstatě jednáním.⁶⁷

Řeč a jazyk jsou zásadními fenomény mezilidského soužití a určují též jeho kvalitu. Jsou-li významy vnitřním světem člověka, tedy základem jeho myšlení, pak jazyk je prostředím, v němž člověk může stát pevně ve světě a chápat ho, doslova ho ovládnout

⁶¹ Srov. HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-436-5, s. 12.

⁶² Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 44.

⁶³ Tamtéž, s. 46.

⁶⁴ Obecnin se týká právě rozumové poznávání, které je neprostorové, resp. abstraktní. Smyslově lze poznávat jednotliviny, které jsou lokalizované. Srov. PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*. Praha: Krystal OP, 2012. ISBN 978-80-87183-42-7, s. 67.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 70–72.

⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 75.

⁶⁷ Srov. ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita activa*, s. 37.

skrže systém symbolů.⁶⁸ Jazykem uspořádáme naši zkušenost ve světě a vyjádříme jím to, co myslíme (řeč) – a tomu je třeba se naučit. Jazyk a poznání jsou neoddelitelné. Jazyk má vztah i ke společenství a dějinám,⁶⁹ proto tvoří základ naší kulturní identity, a tedy i národa. Dnes známe přes 7 tisíc jazyků,⁷⁰ což opět stvrzuje naši vzájemnou rozmanitost, která volá po setkávání. Řeč je charakterizována: (1) sebezapomněním, tzn. že si jí nevšímáme; (2) vázaností na oblast „my“, tzn. že se jejím prostřednictvím dorozumíváme mezi sebou a (3) univerzalitou, tzn. že to, co nedokážeme (byť třeba nedostatečně) vyjádřit řečí, nemůžeme ani myslet.⁷¹

V duchu myšlenky, že člověk je rozhovorem,⁷² vnímejme též na obrázku níže ilustrativní znázornění fyziologie jazyka, jak jej vnímá Vilém Flusser. Tento rozhovor, ve smyslu lidského bytí je jakousi naší skutečností, v níž se člověk snaží pojmenovat nevyslovitelné – z tohoto nevýslovného (jakéhosi „nic“) skutečnost povstává a k němu zpět směřuje. Jazyk je tedy determinantou vyslovitelnosti světa; je hranicí mezi tím, co stojí před a co za jazykem. Na spodním pólu charakterizuje to, co ještě nedospělo k artikulaci, na vrchním pak to, co už artikulovat nelze tj. Wittgensteinovo „*O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.*“⁷³. Proto je mlčení důležitou součástí řečového aktu. Schéma ukazuje různé fáze jazyka jako procesu uskutečňování člověka, přesto však nejde o proces lineární – má mnoho směrů rozpínání a různé způsoby projevu daných fází. Střed obrazu tvoří slova jejichž prostřednictvím se dorozumíváme nejčastěji. Patří sem však též symboly auditivní (hudba) a vizuální (obrazy).⁷⁴

Vnímáme-li symbol kruhu jako dokonalý tvar a náš život jako hledání toho nejlepšího, můžeme vzít ilustraci jako hypotetickou mapu pro orientaci našeho uskutečňování. Pokud směřujeme svůj život k tomu, co je původní (duchovní pramen, z něhož teče náš život),⁷⁵ vyžaduje to od nás hodnověrný projev, tj. autenticitu,⁷⁶ tzn. že skrže formu našeho promlouvání směřujeme k hornímu pólu schématu. Pokud bychom směřovali ke

⁶⁸ Ad též např. Flusserova definice: „jazyk, tj. soubor všech symbolických systémů, je ve svém celku totožný se souborem všeho, co uchopujeme a chápeme, tj. s celkem skutečnosti.“ In FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*, s. 167.

⁶⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*, s. 117.

⁷⁰ Srov. How many languages are there in the world? *Ethnologue.com* [online]. [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>

⁷¹ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 34–35.

⁷² Srov. HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*, s. 121.

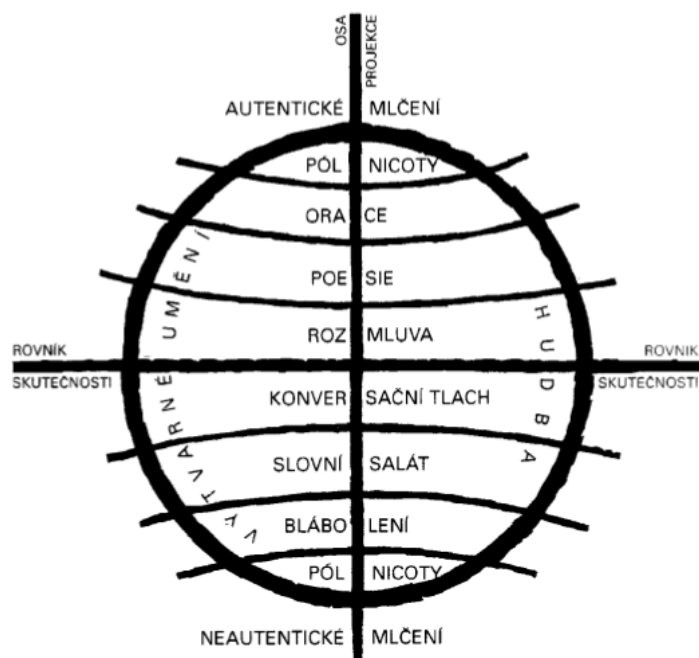
⁷³ WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, Druhé, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-241-7, s. 83.

⁷⁴ Srov. FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-54-2, s. 105–109.

⁷⁵ Srov. HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*, s. 67.

⁷⁶ Srov. *Autentický* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 62.

spodnímu pólu, míříme k úpadku a je jím i naše skutečnost. Řeč tedy ukazuje na míru naší autenticity (vertikální osa) a jazyk pak chápe a realizuje skutečnost (horizontální osa) vč. vytváření kultury, která je formou rozšiřování vnějších projevů jazyka.⁷⁷

Obrázek 1: Fyziologie jazyka podle Flussera⁷⁸

Pro komplexní percepci komunikace nestačí dobře chápat jen její vnitřní význam; do našeho přemýšlení o ní musíme zahrnout též formální stránku řeči a jazyka, protože zahrnuje procesy s přesně danou strukturou. Pokud bychom jim nedávali význam, ochudili bychom se o plnou účast na tom, co komunikace skutečně znamená ve své plnosti. Prostředkem veškeré komunikace by měla být volba adekvátní formy pro to, co chceme vyjádřit, a zároveň udržování obsahu sdělení i formy řeči v rovnováze. Takovým způsobem můžeme využít plného tvůrčího potenciálu našich vztahů, které navazujeme a upevňujeme také vhodnou komunikací.

Lidské dorozumívací spektrum je obšírné; kromě řeči a jazyka v jeho mluvené i písemné podobě, které nás zde zajímají nejvíce, je dobré vědět, že mezilidská komunikace zahrnuje i mnoho dalších systémů. Pro příklad jsou to neverbální složky a interpersonální komunikace, stejně tak i umělecká symbolika, notový záznam hudby, matematické

⁷⁷ Srov. FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*, s. 153.

⁷⁸ FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*, s. 110.

vzorce, dopravní značky, Morseova abeceda, Braillovo písmo, znaková řeč a další jim podobné systémy. Všechny jsou variantou sociální interakce s cílem sdílet informace i prožitky a využívají pro to různé prostředky.⁷⁹ Proces verbální komunikace, který aplikujeme na rozhovor (viz dále dialog),⁸⁰ se skládá z několika komunikačních aktů. Pokud do procesu komunikace vstupujeme jako mluvčí, vstupujeme s nějakým záměrem a motivací, formulujeme smysl našeho sdělení a rozhodujeme o jeho podobě navenek. To vše probíhá skrytě, často velmi automaticky. Jako příjemce zprávy se snažíme kromě viditelného sdělení dekodovat též tento původní smysl sdělení a odhadnout intenci mluvčího⁸¹. V osobním kontaktu s druhým máme tu výhodu, že nám ve čtení celé informace pomáhají kromě kontextu situace též neverbální složky komunikace vč. jejich paralingvistických složek.⁸² Na vývoj vzájemné komunikace a celkové její dynamiky má vliv i momentální psychické rozpoložení účastníků stejně jako jejich osobnostní nastavení. Co běžně zkrsluje pravdivost přenášené informace je informační šum. Jde o cosi rušivého, co způsobí, že sdělení špatně dešifrujeme, a dojde tak k nedorozumění⁸³. Jsme-li komunikátorem, musíme myslet na vyváženost sdělovaného obsahu s formou sdělení a volit takový způsob sdílení, aby byl potenciál vzájemného porozumění co nejvyšší.

Můžeme zde okrajově zmínit též pokleslé formy komunikace. U Flussera je vidíme pod horizontální osou jeho ilustrace – čím dále od osy tím je intelekt anihilovanější. S *tlacháním* se setkáváme nejčastěji právě u zábavné mediální produkce, ale též při klábosení⁸⁴ – informace se nezakořeňují a mohou být překrucovány a komoleny.⁸⁵ *Slovní salát* a *blábolení* tvoří okraj jazyka; jsou nevázané a bez pravidel,⁸⁶ a tedy nesrozumitelné. Koukolík nás seznamuje s významem pojmu *bulšiting*, pro který užívá česká označení *žvanění* nebo *žvásty*. Již jsme výše uvedli, čím je žvanění charakteristické. *Žvanění* není lhaním; skutečnost je žvanilovi lhostejná (což se shoduje i s Flussarovou ilustrací), kdežto lhář o své lži ví. Další složkou žvanění je matení pojmů a mlžení, jeho podoba je

⁷⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0841-3, s. 297.

⁸⁰ Nezahrnujeme sem monolog, intrapersonální komunikaci a vnitřní řeč, ani poruchy řeči.

⁸¹ Srov. JANOUŠEK, Jaromír. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, ISBN 978-80-247-1594-0, s. 21.

⁸² Tj. intonace, rytmus hlasu a pomlky atd., resp. zvuková stránka řeči.

⁸³ Srov. *Informace* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 87.

⁸⁴ Srov. FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*, s. 110.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 115.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 15.

přesvědčující nebo uhýbající.⁸⁷ Žvanil „*sugeruje hloubku a vhled tam, kde nejsou.*“⁸⁸ Tento fenomén je popisován nejen u jednotlivců, ale také v organizacích, politice a ve vědě.

Diference mezi tím, co se snažíme vyjádřit (pojem) a tím, co nakonec skutečně vyjádříme (slovo) tak vnímejme jako prostor, v němž stejnou měrou může docházet k případným nedorozuměním stejně jako k vzájemnému pochopení. To, zda naše jednání povede k nedorozumění či k vyvolání zájmu se odvíjí nejen od toho „co“ chceme sdělit a „jak“ to chceme udělat, ale též od vnějších faktorů, kterými jsou situace, kontext i rozpoložení aktérů. Třebaže se takové teze mohou jevit jako samozřejmé, protože naše komunikační procesy ovládáme už jaksi automaticky, je dobré připomínat si, že komunikovat citlivě a zároveň s ohledem na cíl je neustálý, a nikoliv jednoduchý proces hledání a nalézání cesty k druhým i k sobě.

1.1.5 Masová a online média

Médii zde míníme prostředek komunikace (z lat. *medium*, tj. prostředník),⁸⁹ užívá se též pojmu masová média resp., masmédia, protože mluvíme o hromadných sdělovacích prostředcích (z angl. *mass media*).⁹⁰ Jde o prostředky veřejné komunikace, jejichž společnými rysy jsou: (1) dostupnost informací relativně velkému množství příjemců, (2) schopnost vyrábět velký počet kopií nebo šířit signál po rozlehlém obydleném území, (3) nabízet obecně srozumitelný obsah a (3) vlastnosti jako průběžnost, pravidelnost, aktualizace a atraktivita produkce. Masovými médii jsou proto tisk (vč. billboardů atp.), rozhlas, televize, kinematografie a internet.⁹¹ Úkolem masmédií je danými způsoby a za různým účelem zprostředkovat informace vysokému počtu lidí najednou. Patří tak k neosobním informačním kanálům.⁹² Médium je člověkem vytvořený aparát, a tak i vzhledem k jeho technologickému základu vnímáme současný komunikační prostor převážně jako technický,⁹³ což s sebou přirozeně přináší jistou míru odosobnění,

⁸⁷ Srov. KOUKOLÍK, František. *Bulšit*, s. 16–19.

⁸⁸ Tamtéž, s. 23.

⁸⁹ Srov. *Médium* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 370.

⁹⁰ Srov. *Masmédia* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 366.

⁹¹ Srov. BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3, s. 17-20.

⁹² *Médium* In VYSEKALOVÁ, Jitka, Dagmar KLIKOVÁ, Jitka SUROVCOVÁ a Petra ROZUMOVÁ. *Slovník základních pojmů z marketingu a managementu*. Praha: Fortuna, 1997, ISBN 80-7168-504-6, s. 24.

⁹³ Srov. HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*, s. 194.

potenciál k banálnosti a objektivizaci toho, co má zůstat subjektivním. Flusser popisuje moderní kulturu jako *aparativní totalitarismus*,⁹⁴ tj. jakési podlehnutí aparátu, ať už jím je médium, nebo cokoliv jiného, co tvoří kulturu (podle něj je tvůrcem kultury právě jazyk, jehož je masmédiem neutralizátorem). Aparát vydává signál, který zdánlivě povolává člověka k dialogu, už mu ale neumožňuje vyjít k druhému člověku, protože tento signál ve skutečnosti pouze informuje o nějakém stavu.⁹⁵ Jiný ze současných filozofických pohledů na média říká, že „*Média prostředkují, aniž jsou s to prostředkovat sebe samé.*“⁹⁶ Tzn. že nevstupujeme do kontaktu se skutečností, ale s médiem, které nám skutečnost zprostředkovává a stojí tak ve středu mezi námi a sdílenou skutečností. Médium je možné zahlédnout, pokud na sebe samo ukáže. Vytváří tedy jakousi iluzi našeho přímého vztahování se k realitě. Média tak ze své podstaty jsou a měla by být v distanci.⁹⁷ My jako společnost však můžeme mít tendenci ztotožňovat médium se skutečností (a nebrat ho jako mediátora), čímž opomíjíme jejich skutečnou pozici a účel a v podstatě tímto přístupem stvrzujeme, že média realitu tvoří, nikoliv že pouze zprostředkovávají její obraz.⁹⁸

Masová komunikace je proto sociální komunikace specifická tím, že se děje v instrumentalizované podobě, tzn. právě prostřednictvím aparátu masových médií. Tato komunikace je primárně jednosměrná, tzn. že není rozhovorem a probíhá od aparátu směrem k disperznímu publiku, které je onou masou.⁹⁹ Můžeme říci, že pojem masová komunikace je spojen s industrializací a technologickým pokrokem.

Pojem masa¹⁰⁰ původně označoval hmotu,¹⁰¹ resp. substanci, která se teprve vytvaruje. Poprvé jej v souvislosti s vysokým počtem lidí použil sv. Augustin („*univerzální masa lidského pokolení*“), historicky existují 4 teoretická pojetí masy. *Přírodovědecké pojetí* (17./18. st.) nedává termínu žádné hodnotící soudy; masa je těleso. *Romantické pojetí* staví na protikladu masy k elitě (18. st.) – odtud pochází pojem masového člověka, který je charakterizován svou ovlivnitelností a průměrnými nároky na kulturu. *Revoluční pojetí*

⁹⁴ Srov. FLUSSER, Vilém. *Postdějiny*, s. 11.

⁹⁵ Srov. HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*, s. 213-214.

⁹⁶ PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. ISBN 978-80-906752-8-6, s. 62.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 60–61.

⁹⁸ MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*. Praha: Academia, 2020. Academia. ISBN 978-80-200-3111-2, s. 21.

⁹⁹ Srov. *Komunikace masová* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 100–101.

¹⁰⁰ Dřívější tomu podobné pojmy, avšak již s jiným významem jsou např. lid, lůza a dav.

¹⁰¹ V češtině je nejbližší „*máza*“, tj. ječmenná kaše.

(18./19. st.) formuje Hegel a definuje masu jako hybatele pokroku – zákony resp. vedení masu formují a dávají jí smysl. Na to navazuje Marx – nerozlišitelná masa nemůže zakládat občanskou společnost, proto potřebuje společnou ideu, která ji sjednotí. Masa si musí uvědomit svoji masovost, čímž se stává materiální silou. *Sociálně-psychologické pojetí* (19./20. st.) zkoumá vztah jedince a masy a rozpracoval ho Le Bon.¹⁰² Ten se zabývá převážně zkoumáním pojmu dav, který se však od pojmu masa liší (stejně tak i od pojmů veřejnost a publikum). Chování davu je na rozdíl od masy možné snáze matematicky aproximovat.¹⁰³ Freud podmiňuje vznik masy přítomností vůdce; vnímá ji jako entitu masového člověka s odkazem k archetypu otce – autority. Vzhledem k pocitu sounáležitosti, ztotožnění a nepřemožitelnosti má tato koncepce blíže spíše k pojetí davu. Toto pojetí završuje Canetti zkoumáním myšlení a jednání masy jako entity. Mase vládne touha po stejnosti jejích členů, rovnosti a kolektivity; důraz klade na pudy a má potřebu nepřítele.¹⁰⁴ Individua se v mase stávají depersonalizovanými a ovlivnitelnými; tento proces vzdalování se od primárních sociálních vazeb (rodiny, sousedství), vykořenění z původního prostředí a přimykání k příslušnosti k mase, která je v podstatě fiktivní entitou, nazýváme *masifikací*. Pro tu je charakteristický úpadek hodnot, absence duchovna,¹⁰⁵ odcizení od vlastní činnosti a oslabení reálných vztahů mezi lidmi.¹⁰⁶ Arendtová naopak popisuje konkrétního jedince v celku masy a uvádí, že to nejsou až tak brutalita a primitivnost,¹⁰⁷ co ho charakterizují, ale právě osamocení vzniklé v důsledku nedostatku běžných sociálních vztahů.¹⁰⁸ Vnímáme z toho jakousi odosobnělost až „odduševnělost“ masy jako entity; jako by tento hmotný celek existoval na úkor duchovních atributů jejích částí, tj. individuálních lidských bytostí. Jestliže nejsme pevně ukotveni sami v sobě skrze hodnoty vč. duchovní saturace a nejsme si vědomi své aktuální pozice ve světě v kontextu skutečných okolností, pak se stáváme lhostejnými vůči reálnému dění i s jeho dlouhodobým potenciálem.

¹⁰² Srov. *Masa* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 128–129.

¹⁰³ Srov. *Dav* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 39.

¹⁰⁴ Srov. *Masa* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 130.

¹⁰⁵ „*Davy nehromadí ducha, ale blbost.*“ Le Bon In TÁBORSKÝ, Jiří. *V síti (dez)informací: proč věříme alternativním faktům*. Praha: Grada Publishing, 2020. ISBN 978-802-7120-147, s. 103.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž *Společnost masová*, s. 233–234,

¹⁰⁷ to by mohly být znaky právě až té masy jako celku vzniklé následně – pozn. aut.

¹⁰⁸ Srov. ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, ISBN 978-80-7298-483-1, s. 444.

V současnosti se objevuje pojem *demasifikace*¹⁰⁹ jako reakce na konceptualizaci nejen mediálního publika do manipulativního stáda. Objevuje se postoj, že právě digitalizace, která vede ke vzniku menších publik diferencovaných podle různých kritérií, má podíl na procesu demasifikace. Publikum je tedy disperzní a fragmentarizované.¹¹⁰ Masa je mnohoznačný výraz; v kontextu s publikem ho definujeme jako nedefinované množství recipientů média.¹¹¹

Masa v sobě nese kvalitu totálnosti, resp. totality, kterou se míní celistvost a jednota.¹¹² Tato vlastnost, která je mj. podstatnou součástí charakteristiky masy však může být použita pro konstituci totalitárního společenství.¹¹³ Masu v kontextu totalitarismu popisuje Arendtová – členové její masy jsou atomizovaní (osamocení), čímž jsou oslabeni a snadno proto podléhají charismatickým vůdcům.¹¹⁴ Důležitý je fakt, že lidé mas jsou politicky indiferentní, tzn. že jsou v podstatě lhostejní k řízení obecních věcí a tvoří jen jakési pozadí občanského života, čímž se boří představa o demokracii. Tato lhostejnost přerůstá v apatii a ta zas v nenávist k veřejnému životu¹¹⁵. Masa není totéž, co lůza, protože nepřebírá normy vládnoucího, ale převrací je¹¹⁶ (právě proto, že je založena na rozpadu tříd a cítí se tudíž osamoceně a zatrpkle). Ani „(...) *individualizace a kultivace nezabrání vzniku masových postojů* (...)“, protože masová hnutí zejm. ve svém počátku přitahují vzdělané a nezávislé lidi, kteří jsou příkladem masy vzniklé z pův. atomizované společnosti.¹¹⁷ Na základě uvedeného se dá konstatovat, že přes jakousi hlasitost masy se její jedinci ve skutečnosti zapojovat nechtějí – přestože jsou v entitě masy ve své podstatě atomizovaní, paradoxně chtějí mít něco společného. Nebezpečí by nastalo ve chvíli, kdy by tmelícím prvkem byl společný nepřítel, tj. např. narušitel této jednoty ve stejnosti.

V souvislosti se snahou o demasifikaci máme za to, že to není až tak digitalizace, která by mohla mít na tomto procesu zásadní podíl, jakkoliv je tento argument diferenciac

¹⁰⁹ „(...) proces překonání hromadné výroby, hromadné distribuce, hromadných sdělovacích prostředků a socioekonomické homogenity.“ In HOUŽVIČKA, Václav. *Znovu promyšlení budoucnosti*. 71–77. recenzní esej, s. 71.

¹¹⁰ Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech, konvergence audiovizuálních médií v ČR*. Praha: Academia, 2016. Academia. ISBN 978-80-200-2572-2, s. 80-81.

¹¹¹ Srov. *Masa* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 130.

¹¹² Totalita jako celostní aspekt je obecně důležitým pojmem, k němuž je zaměřeno duchovní poznávání každého jedince (tedy i jedince jako součásti masy – pozn. aut.) In ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*, s. 116.

¹¹³ Flusser tento totalizující tedy sjednocující prvek viděl právě v médiu jako aparátu (ad výše v textu).

¹¹⁴ Srov. Tamtéž *Společnost masová*, s. 234,

¹¹⁵ Srov. ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III.*, s. 438.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 440.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 443.

publika smysluplný a logický. Neřeší totiž podstatu masovosti, kterou je osamocenost, až vykořeněnost; čili tato menší publika v sobě stále nesou nesaturovanou potřebu po propojení. Cílem by proto mělo být snažit se pobývat v reálných a pevných společenstvích (rodina, přátelé, sousedé, kolegové, známí atp.), která podporují zdravé vazby mezi lidmi a pluralitu, protože je vnímají jako bohatství a podhoubí diskurzů, jejichž prostřednictvím skutečně naplňujeme plnost našeho lidství. Měli bychom si proto všimnout skutečných politických a kulturních determinant, které mění společenské poměry, a tedy i veřejnost.

Vraťme se nyní od masy zpět k médiu, resp. online komunikačním prostředkům. Anglický pojem online nemá český ekvivalent. Dal by se snad opsat slovy „internetový“ nebo „připojený k internetu“, protože jde o aktivity nebo služby dostupné nebo prováděné pomocí internetu nebo jiné počítačové sítě.¹¹⁸ Online médium je tedy aparát v technickém prostředí internetu vzniklým za účelem pojmání a přetváření obsahu. Počítačové sítě umožňující funkčnost online médií fungují na principu přenosu digitálních dat, proto se můžeme setkat i s pojmem *digitální médium* nebo *digitalizace*. V tomto kontextu je důležitý pojem *konvergence médií*, který se pro snazší pochopení jeho komplexity přetavil do pojmu *kultura konvergence*. Nejde tedy už jen o propojování komunikačních technologií a služeb a slučování uživatelských komunikačních přístrojů (např. telefon a počítač v jednom), ale o zcela nové komunikační prostředí, v němž se mění jak chování a přístup uživatelů médií, tak strategie mediálních korporací. Pasivní uživatel média se mění v aktivního účastníka tvorby obsahu,¹¹⁹ čímž stojíme na počátku *participativní žurnalistiky* (viz dále). Mění se s tím zároveň i současné vnímání masových médií jako tzv. *tekutých médií*,¹²⁰ která jsou charakterizována svou nejasností v účelu, tzn. např. neurčitost hranic mezi příjemcem a producentem obsahu, mezi informací a zábavou atp.¹²¹ Pro éru tekutých médií, resp. tekuté modernity je příznačná tendence ke krajní individualizaci, která mj. koresponduje s podstatou masy, jak ji vnímá Arendtová. Postmoderní snaha o individualizaci prostřednictvím zážitkové kultury dovádí formu k extrémům a vzdaluje se od obsahů a sociálních kontaktů. To vede k neautenticitě a odtrhávání komunikace od vztahů.¹²² Měli bychom si také uvědomit, že

¹¹⁸ Srov. *Oxfordlearnersdictionaries.com: online* [online]. [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/online_1?q=online

¹¹⁹ Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 23.

¹²⁰ Pokračuje prohlubování významu masy jako tekuté kaše – ad výše v textu.

¹²¹ Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 19–20.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 19–20.

podstatou média je komunikace jako taková, nikoliv zprostředkování smyslu a obsahu, proto se média soustředí zejm. na smyslové vjemy. Proto pokud nezaměříme naši pozornost od produkce k uživateli, znamená to, že jsme přestali eticky zvládat výtvořiny naší vlastní *techné*.¹²³ V praxi to znamená jediné a to, že nestíháme etickou reflexi výsledků činnosti aparátů, v tomto kontextu aparátu médií. Jako by „člověk – tvůrce“, nebyl tím, kdo má kontrolu, ale tím, kdo je podmíněn věcí, kterou sám stvořil, a tak setrvává v pohlcení mediální produkci. Otázkou je, do jaké míry si to člověk uvědomuje a jaký k tomu zaujme postoj. Flusser to pojmenovává jako zmocnění se aparátů médií,¹²⁴ což by pak mohlo umožnit právě větší orientaci na člověka, tj. vstup do zkušeností s ním, nikoliv jen uvažování o něm.

1.1.6 Dialog

Dialog¹²⁵ je rozmlouváním (z řec. *dia-*, tj. roz-, skrz, a *logos*, tj. promluva) nejčastěji dvou osob nebo více lidí. Dialog není monologem, v němž se člověk nachází sám (z řec. *monos* – *logos*, tj. osamocený v řeči, v rozvažování) resp. nezohledňuje protějšek. „*Jako dialog lze označit ten způsob verbální i neverbální komunikace, který je bytostně podmíněn spoluúčastí druhého či druhých.*“¹²⁶ To zahrnuje vnější (např. přítomnost, empatie) i vnitřní (např. otevřenost) projevy spoluúčasti se záměrem vnímat se vzájemně jako jedinečné bytosti. Cílem dialogu proto není jen vyčerpávající přenos informace (*techné*¹²⁷), jak je většinou dialog asi nejlépe a nejčastěji znám, ale též poznávání a porozumění (*epistémé*¹²⁸), na kterých záleží rozeznávání fikce od reality.¹²⁹ Dialog jako *techné* nám říká o svých *nástrojích* (umění růstu, umění dávání a přijímání, a umění respektu),¹³⁰ o *podmínkách*, které dialog umožňují (svoboda, odpovědnost a tolerance)¹³¹ i *překážkách*, které jsou sice běžnou součástí, ale které jsou též výzvami k rozvoji a překročení (ničení a ovládnutí druhých, parazitování a lhostejnost).¹³² Užitím označení

¹²³ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*. s. 114–115.

¹²⁴ Srov. FLUSSER, Vilém. *Postdějiny*, s. 43.

¹²⁵ Přestože českým ekvivalentem slova je rozhovor nebo rozmluva, budeme v práci používat převážně pův. výraz, který je v českém jazyce již dobře ukotven, a který zde lépe odrazí smysl sdělení.

¹²⁶ POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu: o směřování k plnosti lidské komunikace*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-966-9, s. 8.

¹²⁷ zde v pův. významu jako tvořivé složky, tj. umění

¹²⁸ ve smyslu poznání a uplatňování těchto znalostí do živé skutečnosti

¹²⁹ Srov. POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu*, s. 8.

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 30–40.

¹³¹ Srov. Tamtéž, s. 20–27.

¹³² Srov. Tamtéž, s. 11–19.

techné se však chce říci také to, že dialog má v sobě tvořivý charakter; probouzí v nás podobné kvality jako umělecká tvorba. Čili je po nás vyžadována i jakási „technická“ dovednost dialogu, která ovšem nekončí jen u mechanického zvládnutí komunikačního procesu. Epistemická složka dialogu od nás vyžaduje jakési zpřítomňování našeho poznávání prostřednictvím kontaktu s druhými, protože kvalita dialogu leží hlavně v konkrétní dané skutečnosti. Tato epistemická část dialogu v sobě nese ohled na *alteritu*, resp. jinakost (tj. kontakt s tím, co já nejsem),¹³³ *univerzalitu* (tj. kontakt s tím, co nás může spojoval, protože se to nachází nad všemi koncepcemi)¹³⁴ a *identitu* (tj. kontakt s tím, kdo je „já“ a kdo je „ty“, resp. „my“). Nakonec je to člověk sám, který určuje hranice, příp. je boří – pro to je třeba receptivity a spontaneity.¹³⁵ Tajemství dialogu tedy dovršuje naše vlastní osoba (viz dále) a její duchová podstata, která skrze své fyzické bytí hledá cestu k tomu, co považuje za dobré.

V rámci dialogu se nabízí zmínit též pojem diskurz, který rovněž znamená rozhovor (z lat. *dis-* a *currere*, tj. rozbíhat se), resp. diskuzi (z lat. *dis-* a *quattare*, tj. přetřást), která je spíše výměnou názorů.¹³⁶ Můžeme říci, že jde o synonyma. Hlavními průkopníky pojmu diskurz jsou *Habermas* a *Foucault*. Zatímco pro Habermase je diskurzivní etika zejm. platformou pro tematizaci problematičtých skutečností a jejich spravedlivé řešení, Foucaultovo mimoběžné východisko vidí diskurz jako síť mocenských vztahů, jejichž nepřehlednost a komplexita nedává prostor pro svobodu volby. Syntéza přístupů Habermase a Foucaulta ukazuje, že diskurz má sílu pokrýt i banální struktury a automatizmy lidského společenství a že je zároveň možné, aby probíhal ve spravedlivém řádu a pevných hranicích.¹³⁷ To v duchu Habermasovy teorie znamená, že pokud stát zajistí neopresivní fungování veřejného diskurzu, je možné přiblížit se ideálním podmínkám pro vytváření spravedlivé společnosti. Ideální podmínky znamenají nenásilnost diskurzu a přijímání všech zúčastněných. Neopresivní fungování znamená např. zajištění informační svobody vč. svobodných médií, podporu vzdělávání vč. kultury atd., což ale na straně veřejnosti vyžaduje její aktivní zapojení, až jakousi totalitu

¹³³ Srov. Tamtéž, s. 43–47.

¹³⁴ Srov. Tamtéž, s. 48–52.

¹³⁵ Srov. Tamtéž, s. 53–57.

¹³⁶ Srov. *Diskurs a Diskuse* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 135.

¹³⁷ Srov. HÁJEK, Petr. *Komparace Habermasova a Foucaultova pojetí diskursu a jejich využití ve výuce OV*. Brno, 2013. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/f9hog/Hajek_DP.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 51 a 55.

společenského života, která vychází z občanské odpovědnosti.¹³⁸ Mediální diskurz je charakterizován napětím mezi sférou veřejnou a soukromou, převodem témat na příběhy (narace) a tím, že vnímá adresáty témat současně jako občany a současně jako spotřebitele.¹³⁹ Tj. jedinec zastupuje jak roli tvůrce, tak roli konzumenta mediálního obsahu v jedné osobě.

Flusser vidí dialog jako metodu syntézy starých informací v nové, diskurz je pak předávání těchto informací ostatním lidem. Flusser připomíná, že nejde jen o to „co“ mluvíme, ale „jak“ to mluvíme, přičemž toto „jak“ je tím, co charakterizuje komunikaci západní společnosti. Chybí dialogy a převažují diskurzy, a to je důvod, proč se v diskuzích můžeme cítit osaměle – přestože komunikujeme víc než kdy dřív, ve skutečnosti nevytváříme nové informace, ale předáváme si stále stejné informace, které jen více rozpatláváme. Tomu napomáhají masová média (tzv. postdějinný *amfiteatrální diskurz*), která proměňují *stromové diskurzy*¹⁴⁰ v informační kaši, která je pro většinu veřejnosti zároveň základním pramenem většiny informací. Masmédia pak kvůli překódování informací do univerzálního jazyka neumožňují rozhovor. Dialogizace komunikační struktury znamená učinit komunikaci odpovědnou.¹⁴¹

Mediální diskurz, obzvlášť pokud si klade ambici naplnit plnohodnotný dialog, je velmi náročný, ne-li téměř nemožný. V dialogu je totiž třeba zpětné vazby, což znamená uskutečnění přímé odpovědi na položenou otázku, což se v této formě neosobní sociální komunikace provádí velmi těžko.

1.1.7 Osoba

Jednání je vždy spojeno s člověkem, resp. s osobou. Pojďme udělat stručný exkurz do tématu o tom, kdo nebo co je osoba. Osoba v češtině znamená „*ten, kdo je sám o sobě, jednotlivec*“¹⁴² a pravděpodobně pochází z lat. slova *persona*, tj. *per-se-una*, tzn. „*o sobě jedna*“¹⁴³; řec. *prosópon* pův. znamenalo masku (tvář), tj. **role**, kterou člověk v daných kontextech má nebo hraje, tzn. že v klasickém období je lidská osoba spojena též

¹³⁸ JINEK, Jakub. Přednáška *Hospodářská etika – hlavní teoretické přístupy*, KTF UK Praha, 4. 10. 2021

¹³⁹ Srov. *Diskurz mediální* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 47–48.

¹⁴⁰ Každý dialog zpracovává nějakou informaci a tvoří vlastní větev, která se větví dál a vznikají stále specializovanější informace, které se mohou někdy zdát těžko srozumitelné, jsou však informačně bohaté a plodné.

¹⁴¹ Srov. FLUSSER, Vilém. *Postdějiny*, s. 38–43.

¹⁴² *Osoba* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 434.

¹⁴³ SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 75.

s postavením. Jde o tvářnost, kterou vystupujeme navenek. Tato část významu pojmu osoby je rozhodně platná dodnes; role se vždy více či méně propíše do našeho jednání i nás samých, a to dokonce i tehdy, když se role předstírá nebo je vnucená. Zajímavý je fakt, že zatímco silné vnucení role člověk stále vnímá jako vnější tlak, úspěšné mírné vnucení často vede i ke změně vnitřního postoje k jednání, které by jinak odsoudil. Přichází stav, který nazýváme *kognitivní disonance*, tj. rozpor mezi mojí představou o sobě a jednáním, jehož jsem sám původce, ale které tuto mou představu o mně narušilo.¹⁴⁴ Tento člověku nepříjemný, avšak běžný stav nám v současnosti mohou navodit strategie propagandy a reklamního průmyslu,¹⁴⁵ které stejně s tím nabízejí i únikovou možnost z disonantního stavu, a to proto, aby se člověk s podsouvaným tvrzením snáze ztotožnil. Je patrné, že jde sice o přirozenou, avšak snadno zneužitelnou přirozenost lidské osoby.¹⁴⁶ V souvislosti s rolemi je též nezbytné zmínit, že kromě toho, že jsme nositeli vícero různých rolí, také nikdy nejednáme jen sami, ale vždy s někým, proto jednání předpokládá rozdělení a sladění našich rolí.¹⁴⁷

Předklasické období však hovoří nejprve o duchu, resp. duši, kterou vnímá jako to jedinečné v člověku; to, co ho oživuje, hýbe jím, a tedy určuje lidské jednání. Z pojmu duchovosti pak vychází již zmiňovaná „péče o duši“, která je základem pro dobrou starost o *polis*.¹⁴⁸

Středověk ve zkoumání osoby přináší výzvu syntézy dvou aspektů personality, tj. substanciality a vztahovosti. Člověk je Božím obrazem; Bůh je jeden ve své substanci, avšak v jeho panování jsou tři osoby (trojiční teologie). Tyto osoby Boha, Otce a Syna jsou ve vztahu. Osoba je však zatím vztahem pouze v případě Božské osoby.¹⁴⁹ Člověk je však zároveň originálním způsobem bytí (*substance*, podstata), který je spojený s přirozeností. Ta nemůže existovat sama o sobě, ale je vázaná na individuálního nositele, tj. *supozitum*. Osoba, jako ontologická kategorie, je pro středověk supozitum rozumové přirozenosti.¹⁵⁰ Jde o tomistickou definici osoby, která vychází z Boëthia a je zastávána až do novověku, který na osoby přináší nové pohledy. Osoba v takovém kontextu není

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 76.

¹⁴⁵ Srov. TÁBORSKÝ, Jiří. *V síti (dez)informací*, s. 81.

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 93.

¹⁴⁷ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 76–77.

¹⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 75.

¹⁴⁹ Srov. BRASSER, Martin. *Osoba: Filosofické texty od antiky po současnost?* Reclam 1999 (antologie, výběr textů na: <http://ktf.cuni.cz/~svoboda/Filozofick%c3%a1%20antropologie.pdf>; s. 17.

¹⁵⁰ Srov. PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*, s. 6.

dualitou, jak jí bude vnímat novověk, ale jednotou s podvojností, která má materiální (substance/supozitum) a duchovou (rozum) povahu.

Novověkou koncepci osoby přináší John Locke a vychází z descartovského rozdělení světa na *res cogitans* (věc myslící, tj. člověk) a *res extensa* (věc rozprostraněná, tj. okolní svět),¹⁵¹ čímž opouští ontologické pojetí osoby. Ztotožňuje osobu s vědomím, a protože osoba je (jen) vědomí sebe sama, nevstupuje do novověké definice osoby tělo. V Kantově praktické filozofii je osoba, resp. „já“ principem praktického rozumu, tzn. je nadaná svobodou podřídít se nebo nepodřídít mravnosti a má svoji důstojnost. Fichte jako první spojil pojem lidské osoby se vztahem k něčemu nebo někomu.¹⁵² Scheler definuje osobu jako „vrcholný pól jednoty, který soustřeďuje rozmanité akty.“¹⁵³

Osobu jako vztahovou entitu rozvíjí Martin Buber a toto jeho pojetí tvoří základ *filozofie dialogu*. Být osobou znamená být ve vztahu (k někomu).¹⁵⁴ Lidský život je setkáváním, které se děje buď v modu „Já–Ty“ nebo „Já–Ono“. Vztah „Já–Ono“ je monologický, protože se v něm setkáváme pouze s naší představou o protějšku a tím druhého zvěčňujeme.¹⁵⁵ Dialogický je pouze vztah probíhající v modu „Já–Ty“ skrze který poznáváme nejen druhého, ale i sami sebe.¹⁵⁶ Já pocházející ze vztahu „Já–Ty“ je také jiné, než „Já“ pocházející ze vztahu „Já–Ono“. „Já“ ze vztahu „Já–Ono“ je individualitou,¹⁵⁷ tzn. že „Já“ je izolované (nesdílím sebe s druhým). Pravou osobou je „Já“, které povstává z dialogického vztahu „Já–Ty“.¹⁵⁸ Vztahovost je také podstatným rysem transcendence (právě i s ohledem na trojiční teologii), proto skrze takto otevřený dialog směřujeme k nejušlechtlejšímu setkání s „Ty“, kterým je v posledku Božská podstata. Toto vystoupení z „Já“ a setkání s „Ty“ probíhá za zachování soukromí a intimity – při takovém setkání se nevzdáváme nás samých, ale naopak máme příležitost kromě druhého zakusit blíže a opravdověji i sami sebe.¹⁵⁹ Buber pojmenovává tři sféry vztahu, a to: (1) život s přírodou, (2) život s lidmi a (3) život s duchovními jsoucny,

¹⁵¹ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 75.

¹⁵² Srov. BRASSER, Martin. *Osoba*, s. 33.

¹⁵³ Tamtéž, s. 49.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 58.

¹⁵⁵ Tímto způsobem nakládáme s druhým jako s prostředkem, nikoliv jako s účelem, jak nám ukládá 2. formulace Kantova kategorického imperativu.

¹⁵⁶ HOGENOVÁ, Anna. *Přednáška Dějiny filozofického myšlení – Kierkegaard a Buber*, HTF UK Praha, 24. 2. 2021

¹⁵⁷ Z lat. *individuus*, tj. nedělitelné, jednotlivé In. REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 236.

¹⁵⁸ Srov. BUBER, Martin. *Já a Ty*. Vydání čtvrté, přepracované a doplněné. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1, s. 110–111, čl. 13.

¹⁵⁹ Srov. Tamtéž s. 109, čl. 46.

z nichž ten poslední stojí mimo řeč. Zároveň z něj však řeč jako bytostný základ člověka vyvěrá, protože nás nutí odpovědět „Ty“.¹⁶⁰

Současnost nám nepřináší další nová pojetí osoby, spíše můžeme pozorovat obecné relativistické tendence.

Podle učení katolické církve je osoba obrazem Boha, v čemž spočívá i základ lidské důstojnosti. Lidé jsou svobodné a inteligentní bytosti, které představují stvořené „Ty“ Boha.¹⁶¹ Ve vykoupení Ježíše Krista se zrcadlí jedinečnost člověka. Osoba je jednota duše a těla.¹⁶² Tělesností má člověk účast na hmotném světě a materiální svět v něm dosahuje svého vrcholu – tělo je proto hodné úcty.¹⁶³ Duše tělo oživuje a duchová podstata intelektu dává člověku schopnost transcendovat a pronikat k hlubší pravdě. Duše a tělo tvoří v osobě jednu přirozenost, „*tedy ani spiritualismus jenž pohrdá realitou těla, ani materialismus, který považuje ducha za pouhý projev hmoty, nemohou odpovídat komplexnosti, úplnosti a jednotě lidské bytosti.*“¹⁶⁴ Lidská osoba je také zastupitelná v rolích, ale nezastupitelná ve své jedinečnosti. Význam člověka jako obrazu Boha však nespočívá jen v důstojnosti lidské osoby, ale též v jejím tvůrčím potenciálu. Člověk je z podstaty tvůrcem, tedy musí jednat tvořivě. Na příkladu trinitární unie Božské osoby pak můžeme doložit vztahovost jako složku, která je na základě člověka jako Božího obrazu otištěna též do člověka. Člověk potřebuje nejprve zkušenost reálných mezilidských vztahů, aby jejich prostřednictvím mohl zakoušet sebe sama jako obraz Boha.

Protože své jednání rozvažuji a volím, někam tím ve svém životě směřuji, zahrnuje význam osoby nejen to, kým jsem tady a teď, ale též to, kým se možná stanu,¹⁶⁵ protože si uvědomuji svůj lidský potenciál, který odpovídá právě jedinečnosti a neopakovatelnosti mé osoby.

Uvedli jsme, že osoba je hlavním aktérem dialogu. V tom kontextu ji podle Polákové charakterizuje nezničitelnost, nepoužitelnost a tvořivost. Přestože lze člověka ohrožovat

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 10.

¹⁶¹ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1, čl. 34 a 36 (dále jen KSNC).

¹⁶² Srov. Tamtéž 127.

¹⁶³ Srov. Tamtéž 128.

¹⁶⁴ Tamtéž 129.

¹⁶⁵ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*, s. 76.

fyzicky i psychicky,¹⁶⁶ ukazuje se, že osobní bytí se může i navzdory takovému těžkostem projevat jako „rozsvícené“. Tím je míněno, že v ojedinělých extrémních případech může silné ohrožení člověka vyvolat cosi jako probuzení či uvědomění si vlastní duchovní složky osoby a hodnotu osobního bytí, které provází různě intenzivní pocity vnímání takové vnitřní zkušenosti. Osoba je proto to duchovní, co neznitelně žije v člověku v jakékoliv situaci.¹⁶⁷ Nepoužitelnost osoby je vyjádřena kategorickou formulací v Kantově praktickém imperativu: „jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“¹⁶⁸ a znamená „kategorické uznání neinstrumentalizované důstojnosti osob“¹⁶⁹, která tvoří základ lidských práv, na nichž stojí moderní společnost. To, že se přesto setkáváme s tím, že se s osobami zachází jako s prostředky, může vypovídat např. o tom, že pokud člověk dostával tento vzor a zažíval jeho působení v dětství, bude pro něj stejně depersonalizované zacházení s druhými percipováno jako běžné.¹⁷⁰ Biblické „zůstaňte ve mně jako já zůstávám ve vás“¹⁷¹ je příkladem napojení člověka na nekonečný zdroj tvořivosti. Díky schopnosti transcendence člověka nelze osobu uzavřít do žádného typu světa; proto je člověk též schopen překračovat komunikační horizonty a žít v dialogických vztazích s druhými.

V souvislosti s růstem informačních technologií, množstvím informací a osobou, popisuje Eriksen fenomén *paradoxu identity*. Moderní technologie nám umožňují jakousi interaktivní blízkost a čím víc my díky této globální přístupnosti vidíme, jak jsme si podobní, tím více se snažíme o osobní odlišnost. Protože se však snažíme každý odlišit stále stejným způsobem, podporujeme tuto uniformitu, z níž se snažíme vymanit.¹⁷²

1.1.8 Emoce a racio

V souvislosti s jednáním osob je důležité zmínit též sílu emoční stránky člověka. Emotivita, resp. senzualita je podle tomistické antropologie smyslovým žádáním

¹⁶⁶ Tj. např. ve vztahu, který je manipulativní, zlý a poškozující, a který tedy není rovnocenným dialogem, v němž by účastníci byli v horizontálním vztahu, tj. v takovém, kde nikdo nemá navrch co do moci a síly opanovávat osobu druhého.

¹⁶⁷ Srov. POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu*, s. 62–64.

¹⁶⁸ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 73-509-21-8-2, s. 75.

¹⁶⁹ POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu*, s. 64.

¹⁷⁰ Srov. Tamtéž, s. 66.

¹⁷¹ Jan 15,4–5.

¹⁷² Srov. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Odpady: odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. Brno: Doplněk, 2015. ISBN 978-80-7239-325-1, s. 7.

(senzitivní apetitivní schopnost), tzn. že jde o vnitřní smyslové hnutí¹⁷³ doprovázené emocemi. Nejprve musíme něco poznat (mysl), abychom to následně mohli chtít/nechtít.¹⁷⁴ Emoce je podle Akvinského aktem psychosomatickým.¹⁷⁵ Vědecké teorie z poslední doby nám ukazují, že jednání bývá velmi často motivováno emocemi.¹⁷⁶ V kritických situacích je pro člověka běžné rozhodovat se emočně, což souvisí s lidskou evoluční výbavou pro přežití, která se propisuje až do současnosti.¹⁷⁷ Z mozkového kmene zajišťující základní životní funkce se nejprve vydělila emoční centra, tj. *limbický systém* a až z nich po milionech let pak *neokortex*, tj. mozková kůra, která nám (velmi zjednodušeně řečeno) umožňuje myšlení. Cílem této velké zkratky je pouze připomenout, že „emoční mozek“ je fylogeneticky významně starší než „racionální mozek“¹⁷⁸, proto zejm. v situacích, které působí na naše bazální funkce, hraje stále primární funkci a reaguje mnohem rychleji než racionální. Neokortex však ovlivnil též diferenciaci emocí (např. složitost a jemnost citového života, škálovatelnost emocí, pocit z pocitu, láska atd.). S rostoucím počtem synapsí v mozkové kůře roste též počet možných reakcí na emoci.¹⁷⁹ Schopnost ovládat impulzivitu je dána právě rozumem,¹⁸⁰ ovlivňují ji ale též zkušenosti a kulturní normy; možná je proto u dospělého kultivovaného člověka.¹⁸¹

Kromě inteligence¹⁸² jako klasické schopnosti rozumu rozeznáváme od přelomu století též pojem *emoční inteligence (EQ)*¹⁸³, kterou zpopularizoval Daniel Goleman. Emoční inteligenci tvoří znalost vlastních emocí a jejich zvládnutí, schopnost sebe-motivace, vnímavost k emocím druhým a umění mezilidských vztahů.¹⁸⁴ Z toho vyplývá, že pro

¹⁷³ Emoce je z lat. *ex-* a *movēre*, tj. hýbat, tzn. že např. rozhýbávají k jednání. In *Emoce* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 156.

¹⁷⁴ Srov. PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*, s. 146.

¹⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 150.

¹⁷⁶ Srov. GOLEMAN, Daniel. *Emoční inteligence*. Vyd. 2. (v nakl. Metafora 1.). Praha: Metafora, 2011. ISBN 978-80-7359-334-6, s. 262.

¹⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 19.

¹⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 21.

¹⁸⁰ Autor zdroje nespécifikuje, zda za rozum považuje duchové poznávání jako je tomu v tomistické antropologii nebo zda rozumem míní zmiňovanou mozkovou kůru. Vzhledem k tomu, že je autor psycholog, zabývá se emoční inteligencí (nikoliv spirituální psychologií) a užívá pojmů „emoční mozek“ a „racionální mozek“ předpokládáme, že rozum spojuje s tělesným orgánem mozku. V Akvinského pojetí naopak rozum svou činnost nekoná tělesným orgánem – viz *Tomistický dualistický argument* in PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*, s. 67.

¹⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 16–17.

¹⁸² Od intelektu, který je z lat. *inter-* a *legere*, tzn. mezi čtením, resp. vybírat si mezi možnostmi In *Intelekt* In REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*, s. 239. Pozn. aut. – významu výběru z možností by spíše odpovídal původ *inter-* a *eligere*.

¹⁸³ Emoční kvocient.

¹⁸⁴ Srov. GOLEMAN, Daniel. *Emoční inteligence*. Vyd. 2. Praha: Metafora, 2011. ISBN 978-80-7359-334-6., s. 48–49.

kvalitní mezilidské vztahy je třeba zohledňovat nejen lingvisticko-matematické koncepce klasické inteligence, ale též její personální stránku. Emoční inteligence bývá někdy nazývána také sociální inteligencí a s obecnou inteligencí má pouze nevýraznou korelaci, tedy nelze prokázat vzájemnou závislost. Zatímco obecná inteligence slouží k řešení praktických a teoretických problémů, sociální inteligence dokáže řešit problémy mezilidských vztahů. Nakonečný argumentuje, že schopnost empatie a sebeovládání, resp. vysoký EQ nejsou předpokladem pro morální užívání emocí, a že taková kvalita může též vést k jejímu zneužívání, tj. ovládnutí a manipulaci lidí, proto způsob užívání EQ závisí na úrovni osobní morálky, resp. altruismu.¹⁸⁵

Nakonečný proto také mluví o etických citech, které jsou spojeny s osobností, tedy jsou otázkou individuální morálky¹⁸⁶ a působí jako vnitřní pohnutky (např. hrdost, stud aj.).¹⁸⁷ Etické city souvisí s „*pojetím dobra, které je interindividuálně odlišné a má interindividuální rozsah.*“ Tzn. že osobní morálka, která definuje následný postup k etickým normám je dána sociálním prostředím a výchovou a později má vliv na schopnost vymezování vnitřních sankcí a odměn. *Anetický jedinec* nebere ohled na závazné etické normy, *amorální jedinec* má nedostatek těchto norem, *nemorální jedinec* má nežádoucí osobní morálku ve vztahu k etickým normám. Jednání v souladu s normami proto, že je to samozřejmé (internalizace norem), nikoliv ze strachu z příp. sankce, je považováno za vyšší typ morálky spojený s osobním přesvědčením. Podstatným rysem zmíněného je zmiňovaný altruismus, který se projevuje již u dětí jako reakce na lítost.¹⁸⁸ Jde o psychologický přístup k teorii morálky, který je založen na sociálním učení.¹⁸⁹ Tento přístup vymezuje etické city z negativního hlediska, tzn. plynoucí z pocitu viny; nelze také z psychologického hlediska stanovit primát citů ve vývoji a fungování morálky. „*Etické cítění je funkcí osobní morálky, která je produktem sociálního učení, zejm. na zákl. identifikace, která umožňuje internalizaci morálních norem.*“ Pokud je intenzita nějakého citu příliš silná, pak jednání odpovídá tomuto citu, nikoliv internalizované normě. Imperativ etického cítění naopak chrání jedince před dezintegritou z viny a zvyšuje pocit kladné hodnoty ze sebe sama. Důležitou roli ve

¹⁸⁵ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Lidské emoce*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0763-6, s. 191–192.

¹⁸⁶ Další city spojené s osobností jsou city náboženské, estetické, logické, sympatie a soucit a city spravedlnosti, taktu a slušnosti, srov. In Tamtéž, s. 64.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 70.

¹⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 293–294.

¹⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 296.

vývojovém procesu hrají lidské vzory i ideje. Kognitivní složkou je uvědomování si vlastních pocitů a celková sebereflexe.¹⁹⁰ Také „*pocity představují formu myšlení.*“¹⁹¹ City stejně jako EQ jsou tedy nezbytným předpokladem pro kvalitní komunikaci. Čím je míra EQ vyšší tím stoupá potenciál vzájemného porozumění. Etický cit by měl tvořit s intelektem podobnou jednotu, jakou tvoří duch s tělem.

1.2 Etické koncepce

Ve stručnosti vyložíme základní etické koncepce, které představují možné přístupy k životním situacím. Jednou z nich je totiž i naše dorozumívání prostřednictvím online sociálních sítí a tvorba obsahu, který je veřejně dostupný na internetu. Pokud se nám nepodaří nalézt etické hledisko na tuto konkrétní sociální skutečnost, můžeme se obrátit zpět k obecným etickým koncepcím a ptát se po tom jakých jejích částí můžeme využít pro naše téma.

Obecné etické principy nám mohou pomoci v tom, jak se postavit etickému dilematu. Dilema představuje etický problém, který nemá jedno správné řešení. Etické rozhodování nad dilematy začíná tam, kde je v konfliktu náš morální systém s dohodnutými zásadami nebo i tam, kde jsou sice možnosti volby v souladu s naší morálkou, ale pro změnu je narušují nějaké typy zásad, norem či jiná vnější nařízení. Nejde tak primárně o rozhodování mezi dobrým a špatným, které bývá doménou morálky, ale spíše mezi tím, co je dobré, a tím, co je ještě lepší, nebo naopak mezi tím, co je špatné, a tím, co je tzv. „menší zlo“.¹⁹²

1.2.1 Zlaté pravidlo

Zlaté pravidlo můžeme považovat za univerzální etickou koncepci, protože se v různých podobách a obměnách nachází v mnoha náboženstvích¹⁹³ a kulturách. Známe tzv. negativní formulaci z Deuterokanonických knih, tj. „*Nikomu nedělej, co sám nemáš*

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 297–298.

¹⁹¹ VOSS, Chris a Tahl RAZ. *Nikdy nedělej kompromis, aneb, Vyjednávej tak, jako by ti šlo o život.* Brno: Jan Melvil Publishing, 2016. ISBN 978-80-7555-002-6, s. 20.

¹⁹² Srov. PATTERSON, Philip, Lee WILKINS a Chad PAINTER. *Media ethics: issues and cases.* Ninth edition. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2019. ISBN 978-1-5381-1259-5, s. 3–4.

¹⁹³ Srov. Hledání univerzální etiky, in: *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-468-2, [online: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_1_egge-naturale_cs.pdf], s. 81 a 86–91.

*rád.*¹⁹⁴“, a v tzv. pozitivní formulaci nacházíme v Novém zákoně v Horském kázání: „*Chovejte se k lidem přesně tak, jak chcete, aby se oni chovali k vám.*“¹⁹⁵ a dále ve stejném znění i u Lukáše.¹⁹⁶ Můžeme to považovat za obecné pravidlo vzájemnosti stojící nad všemi náboženskými vyznáními a rozdílnostmi; které na první místo klade lidství. Křesťanská koncepce na vývoji pravidla z negativní do pozitivní formulace ukazuje přechod od zájmu pouze o sebe, k zájmu o druhého, který je bližním.¹⁹⁷

1.2.2 Etika ctností

V pojetí klasické etiky je ctnost (*areté*)¹⁹⁸ habituovanou schopností.¹⁹⁹ Tzn. že nestačí, abychom o tom, co je správné, pouze věděli, abychom se stávali dobrými, ale je třeba naše vrozené vlohy rozvíjet, a tím se zdokonalovat. Aristotelés mluví o dvojí ctnosti: rozumové a mravní. Rozumová vzniká z učení a potřebuje čas a zkušenost, mravní vzniká opakováním a návykem.²⁰⁰ Jsou to mravní ctnosti, které nás kvalifikují k dobrému jednání. Naše náklonnosti k něčemu (pocit libosti/nelibosti) musí být formovány rozumem, aby mohly být mravní ctnosti rozvíjeny.²⁰¹ V rámci kultivace schopnosti je ctnost co do jejího zaměření středem mezi dvěma krajnostmi (co do její kvality je však vrcholem).²⁰² Tzn. např. odvaha je středem mezi krajnostmi zbabělosti (tj. nedostatek odvahy) a krajností bezhlavosti (tj. přemíra odvahy) a zároveň je vyžadováno, aby ve své kvalitě byla ctnost neustále zušlechťována. Krajnosti jsou v etice ctností neakceptovatelné.

MacIntyre shrnuje, že v aristotelském přístupu je etika prostor mezi možnostmi (*dynamis*) a uskutečněním (*energeia*) ve vztahu k lidské přirozenosti. Tou možností je vloh, kterou v sobě člověk nese a možnou skutečností je pak ctnostný člověk (cíl jednání, tj. *telos*). Tato proměna od možnosti ke skutečnosti se děje prostřednictvím zkušeností a za „dohledu“ praktického intelektu.²⁰³ Pro aristotelskou etiku je specifické, že ctnosti (a potažmo nalezení blaženosti, tj. *eudaimonie*), mohou být rozvíjeny právě a jen ve

¹⁹⁴ Tob 4,15.

¹⁹⁵ Mt 7,12.

¹⁹⁶ Lk 6,31,

¹⁹⁷ Srov. Hledání univerzální etiky, s. 150.

¹⁹⁸ Podle tohoto názvu někdy o etice ctností hovoříme též jako o *aretologické koncepci*.

¹⁹⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5, s. 131.

²⁰⁰ Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 45, s. 1103a.

²⁰¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 132.

²⁰² Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 52–53.

²⁰³ Srov. MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti*, s. 69–70.

společenství (*polis*), tedy v kontaktu s ostatními lidmi. Pokud lze právě jen z praxe, nikoliv z teorie, vyvozovat normativní důsledky, pak na etické jednání můžeme podle této koncepce hledět též jako na jakési „*umění žít*“.

V rámci etiky ctností však nutně musíme zmínit Platónovu teorii, která orientuje celou tuto tradici. Platón pro formulaci základních ctností vychází ze tří částí lidské duše, kterými jsou rozum (řec. *logistikon*, lat. *rationale*), vznětlivost (řec. *thymoeides*, lat. *irascible*) a dychtivost (řec. *epithymétikon*, lat. *concupiscible*). Rozum zaujímá nejvyšší místo a tím, že ovládá smyslové části, dochází ctnosti moudrosti (řec. *sofia*, lat. *sapientia*). Vznětlivost, která se řídí rozumem, dochází ctnosti statečnosti (řec. *andreia*, lat. *fortitudo*). Dychtivost ovládnutá statečností dosahuje ctnosti uměřenosti (řec. *sófosyné*, lat. *temperantia*). Pokud je duše dána do tohoto pořádku, pak člověk dochází ctnosti spravedlnosti (řec. *dikaiosyné*, lat. *iustitia*). K tomu dochází tehdy, „*koná-li každý člověk to, co mu náleží, a ne mnoho věcí najednou.*“ Spravedlnost jako výsledek péče o duši, tj. o vlastní dokonalost je již prvkem sociálním, protože od vlastní osoby směřuje k druhým lidem. Aristotelés nahrazuje moudrost rozumností (řec. *frónésis*, lat. *prudentia*),²⁰⁴ Akvinský tyto klasické ctnosti formuje do tzv. *kardinální ctnosti*.

Z výše uvedeného také vyplývá, že tato koncepce klade důraz na vnitřní kvality aktéra.

1.2.3 Kantova deontologická etika

Tuto deontologickou²⁰⁵ koncepci můžeme označovat též jako tzv. *etiku principismu*, protože je založena na principu kategorického imperativu. Jde o základní příkaz, který vychází z praktického rozumu, a je proto možné aplikovat jej univerzálně. Jak píše sám Kant: „*Kategorický imperativ je tedy pouze jediný, a to tento: jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“²⁰⁶ Od úsudku rozumu a rozhodnutí svobodné vůle se pak odvíjí individuální morální jednání. Kategorický imperativ však nestačí pro korekci vnějších vztahů, proto Kant formuluje ještě praktický imperativ: „*jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“²⁰⁷ Kantova etika je

²⁰⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 133–135.

²⁰⁵ Z řec. *to deon*, tj. to, co je závazné, potřebné, správné, náležité. Srov. Δέον. Henry George Liddell, Robert Scott, *An Intermediate Greek-English Lexicon* [online]. [cit. 2022-09-25]. Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dde%2Fo>

²⁰⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, s. 62.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 75.

etikou povinnosti, tzn. že je normativní, protože člověka vede k jednání podle pevných zásad, a to bez ohledu na výsledek. Tato povinnost dle Kanta člověka neomezuje. Naopak, člověk díky rozumu ví, co má činit a sám se rozhodne následovat takový princip, což ho činí svobodným, a tedy odpovědným a přirozeně mravným.

Osoba je absolutním účelem mravnosti; je „účelem o sobě“, a proto přirozeně autonomní.²⁰⁸ Dané imperativy jsou však heteronomní; tzn. že jde o jednání, které se řídí vnějším příkazem, nikoliv vnitřními kvalitami dané osoby. To je činí aplikovatelnými obecně; nezáleží na charakteru osoby, ale jejím praktickém rozumu a rozhodnutí vůle se maximou buď řídit nebo ne. Pro deontologickou koncepci je zásadní morální akt, klade důraz na čin.

1.2.4 Utilitarismus²⁰⁹

Jde o empirickou koncepci vycházející z antického hédonismu a britského empirického osvícenství 17. a 18. st. Zakladatelem je Jeremy Bentham, na něj navazuje John Stuart Mill.²¹⁰ Utilitarismus je charakterizován čtyřmi dílčími principy, tj. princip následků, princip užitečnosti, princip hédonismu a sociální princip. Jejich kombinace tvoří kritérium mravního posuzování, tzn. že jednání je mravně správné tehdy, pokud jsou jeho následky (*telos*, konsekvence) užitečné pro dobro, jenž spočívá v maximalizaci slasti (nebo minimalizaci strasti).²¹¹ Maxima utilitarismu nám tedy říká, aby naše jednání znamenalo co nejvíce dobra (slasti) a co nejméně utrpení pro co nejvíce lidí. Slasti ovšem nejsou myšleny jen fyzické požitky, ale též pocit vnitřního klidu (*ataraxie*).²¹² Výsledek našeho jednání je zde určujícím pro rozhodování, proto někdy o utilitarismu hovoříme jako o *teleologické koncepci*, resp. o *etice konsekvencialismu*. Vzhledem ke snaze o maximalizaci dobra pak můžeme princip označit též jako *nauku o dobrech*. Slabiny utilitarismu spočívají např. v potlačení práv jednotlivce, v těžké předvídatelnosti následků a mj. také v tom, že nelze nikdy objektivně určit, zda je objem štěstí skutečně největší. Může také vést ke kalkulaci pouze nad krátkodobým prospěchem.²¹³

Z výše uvedeného vyplývá, že utilitarismus klade důraz jen na výsledky jednání.

²⁰⁸ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 76.

²⁰⁹ Z lat. *utile*, tj. užitečné. In. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 31.

²¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 31.

²¹¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 32–34.

²¹² Srov. Tamtéž, s. 24.

²¹³ Srov. PATTERSON, WILKINS, PAINTER. *Media ethics*, s. 14.

1.2.5 Etika odpovědnosti

Tu formuluje Max Weber ve svém spise *Politika jako povolání* jako komplementární k etice smýšlení.²¹⁴ Etika smýšlení pojímá mravní normy jako obligatorní zásady k jednání bez ohledu na následky,²¹⁵ etika odpovědnosti nás učí, že „člověk má odpovídat za (předvídatelné) následky svého jednání.“²¹⁶ Takto postavené se oba přístupy zdají být protikladné²¹⁷, ovšem Weber sám je vnímá jako vzájemně se doplňující, které jen pokud je člověk integruje dohromady, mohou vytvářet pravého člověka.²¹⁸ Obě etiky však popisuje pouze v kontextu výkonu politické praxe, nikoliv jako obecný etický princip.

Narážíme zde také na zmiňovaný rozdíl mezi dobrým (morálka) a správným (mravnost) – morálka se rodí ve smýšlení jedince, je tedy subjektivní, avšak mravnost je objektivní evidence určená obecnou normou. Smýšlení i odpovědnost patří do roviny morality.²¹⁹ Tím by se ale Weber ve své etice distancoval od toho, co je správné s orientací pouze na to, co je dobré.

1.2.6 Etické koncepce diskurzu

Zakladatelem *filozofie dialogu*, která by jako etický princip mohla s naším tématem konvenovat nejlépe, je Martin Buber (1878–1965). Byl znalcem židovské, zejm. však chasidské kultury, která stojí v základu této filozofie, tj. u přechodu od pragmatické dialektiky k dialogu. Tento základ spočívá v jakési pospolitosti, která je typická pro křesťansko-židovskou tradici – židovská vykořeněnost už není vnímána jako deficit, ale jako potenciál k vzájemnému přibližování. Touha po spojení s Druhým, tím Nejdokonalejším,²²⁰ je zásadním posláním víry. Tato spirituální dimenze spolu se vztahovostí charakteristickou pro Boží osoby a schopností člověka transcendovat sebe sama jsou zakládajícími elementy filozofie dialogu. Proto schopnost vyjít z egocentrické interiority dialektiky k druhému člověku a bytostného otevření se tomuto vztahu vede nejen k poznávání druhého, ale i k hlubšímu poznávání sebe sama. Na tomto základě je vystavěna též Buberova definice osoby jako vztahové bytosti (viz výše). Významnou

²¹⁴ Srov. WEBER, Max. *Politika jako povolání*. Praha: Orbis, 1929, s. 89.

²¹⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 140.

²¹⁶ WEBER, Max. *Politika jako povolání*, s. 78.

²¹⁷ Etika smýšlení se jeví jako kantiánská pozice, etika odpovědnosti jako utilitaristická.

²¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 89.

²¹⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 140.

²²⁰ Hošek toto existenciální puzení vycházející z nesamozřejmosti našeho bytí nazývá „*dialogem s Jiným*“. Srov. HOŠEK, Pavel. *Na cestě k dialogu: křesťanská víra v pluralitě náboženství*, s. 152.

osobností této filozofické pozice, která ji dále rozvíjí a posouvá k tématu odpovědnosti, je Emmanuel Levinas (1906–1995).

Levinasova filozofie odpovědnosti nevnímá vztah jako reciproční, ale jako asymetrický. Setkání s druhým je totiž zrcadleno do tváře druhého. Ta odpovídá na mé volání a odpovídat zde znamená „být odpovědný“.²²¹ Vzniká zde pojem *asymetrické zodpovědnosti*, který znamená, že za druhého jsme odpovědní více než on za nás.²²² Také Bůh člověka volá a toto oslovování Bohem směřuje k odpovědnosti člověka, tzn. že jednání je odpovědí člověka na Boží volání.²²³ Právě ona tvář je momentem vstupu etiky do Levinasova pojmání dialogu – je totiž ztělesněním pátého přikázání Dekalogu, tj. Nezabiješ. Bůh k člověku promlouvá a volá ho skrze tvář druhého.²²⁴ Bible nám podobné připomíná i v přikázáních: „Miluj bližního svého jako sám sebe.“²²⁵ a „Když někdo nemiluje bratra, kterého vidí, nemůže přece milovat Boha, kterého nevidí.“²²⁶ Podle Levinase znamená mír „schopnost a ochotu hovořit, a spravedlnost spočívá v tom, že ke druhému přistupuji zpřímá, tváří v tvář, a ne zezadu či bokem“.²²⁷ Člověk také nějak bytostně touží po něčem, co je z kořenů jiné než on sám, tj. jinakost druhého – tato jinakost je však nepřisvojitelná. Proto, aby nebylo porušeno to, co k člověku bytostně patří a my si to nemůžeme nikdy přisvojit, je třeba zachovat mezi námi a druhým distanci (interiorita vs. exteriorita), která je prostorem pro neustálé vyvolávání druhého.²²⁸ Právě v tomto prostoru se děje navazování hlubokého dialogického vztahu a překračování imanentního, které v sobě nese spirituální dynamiku a silnou etickou závaznost.

V souvislosti s důležitostí přítomnosti dialogu v etice můžeme připomenout též výroky Jasperse, že „Pravda je v dialogu“ a Masaryka, že „demokracie je diskuze.“²²⁹

Za zakladatele koncepce *diskurzivní etiky* považujeme Jürgena Habermase. Jednání dělí na *strategické* a *komunikativní*, přičemž komunikativnímu náleží normativní přednost před strategickým, protože je orientováno na dorozumění, nikoliv na sledování úspěchu,

²²¹ Srov. HOŠEK, Pavel. *Na cestě k dialogu: křesťanská víra v pluralitě náboženství.*, s. 156–157.

²²² Srov. HOGENOVÁ, Anna. Přednáška *Dějiny filozofického myšlení – Emmanuel Levinas*, HTF UK Praha, 31. 3. 2021.

²²³ Srov. ČERVENKOVÁ, Denisa. Přednáška *Etika mezikulturního a náboženského dialogu*, KTF UK Praha, 19. 3. 2022.

²²⁴ Srov. POLÁKOVÁ, Jolana. Emmanuel Levinas. *Jolana-polakova.cz* [online]. [cit. 2022-05-16]. Dostupné z: <https://www.jolana-polakova.cz/Knihy/Filozofie-dialogu/Emmanuel-Levinas>

²²⁵ Mt 22, 36–40.

²²⁶ 1 Jan 4, 20–21.

²²⁷ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filozofických pojmů.*, s. 66.

²²⁸ Srov. HOGENOVÁ, Anna. Přednáška *Dějiny filozofického myšlení – Emmanuel Levinas*, HTF UK Praha, 31. 3. 2021.

²²⁹ KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití*, s. 114.

jako je tomu u strategického jednání. Pozadím pro komunikativní jednání je *žitý svět*, tzn. reálný sociální rámec, kultura a tradice. Habermas k tomu formuluje princip a zásadu. Podle principu univerzalizace je komunikační procedura taková, že účastníci diskurzu akceptují následky a vedlejší účinky, aby byly zachovány zájmy všech zúčastněných. Zásada etiky diskurzu zase říká, že „*každá platná norma by dosáhla souhlasu všech zúčastněných, kdyby se mohli diskurzu fakticky účastnit*“. Přestože jde o snahu formulovat univerzalistickou pozici, jako je tomu např. u Kanta, jde o princip, který je na rozdíl od kategorického imperativu exteriorizován, tzn. po tom, co je správné, se neptáme jen sebe, ale vedeme reálné diskurzy v žitém světě. Tím také buď ověřujeme a upevňujeme nebo přehodnocujeme svá stanoviska, ke kterým jsme došli skrze vnitřní rozhovor nebo v jiných dialozích. Pro tento diskurz definuje autor podmínky, které mají zajistit úspěšné dorozumění, tj. formálně rozumná argumentace (tzn. konzistentní a podle logických pravidel), vhodná dialektická rovina (tzn. přičetnost, pravdivost, relevance témat a kompetence účastníků) a rétorická rovina (tzn. zajištění ideální řečové situace, tj. symetrie mezi účastníky a bez represí).²³⁰ Etika diskurzu je poměrně složitou pozicí a v praxi spíše hůře realizovatelnou. Neplatí totiž vždy, že jednání lidí je vždy reflexivní.

Etiku komunikace vypracoval *Karl-Otto Apel*. Zakládá se na tom, že myšlení je jazykové a řeč komunikativní, a že apriorní podmínkou komunikace je *pospolitost*. Bez pospolitosti není možné dorozumění, a tedy ani konsenzus, a to ani ve vztahu k sobě samému (např. v rámci monologu, resp. vnitřního dialogu). Pospolitost je tedy intersubjektivní prvek komunikace a vztahují se k ní tři následující zásady: všichni zainteresovaní (přítomní i budoucí generace) jsou v argumentaci *rovnoprávními partnery*, všichni účastníci argumentace jsou *pravdiví* a všechna tvrzení je nutné *zdůvodnit*. Reálná komunikační pospolitost však není ideální, proto byly formulovány též dva regulatorní principy, a to: (1) zajistit při všem konání i nekonání přežití lidského rodu a (2) snaha o uskutečňování ideální komunikační pospolitosti v reálné komunikační pospolitosti, přičemž první princip je podmínkou druhého a druhý dává smysl prvnímu. Etika komunikace připouští tzv. poslední důvod, tj. podmínka, kterou je už nutné přijmout, a za kterou nelze jít.²³¹

Etika diskurzu a etika komunikace ukazují na jedné straně problematiku subjektivní morality, tj. individuální svědomí, a na druhé straně na otázku sociálně akceptovaných

²³⁰ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*, s. 231–233.

²³¹ Srov. Tamtéž, s. 236–237.

mravních norem, které lze etablovat jen v diskurzu. Vzniká tak napětí mezi svědomím a diskurzem v němž svědomí požaduje, aby bylo *poslední instancí*. Evaluativní otázky je též nutné do diskurzu zařadit, ovšem je třeba charakterizovat je jinak – spíše filozoficko-antropologicky než jako distributivní koordinaci vlastních zájmů.²³²

1.2.7 Další etické přístupy

Samozřejmě existují i další etické přístupy či filozofické směry a školy, které nás mohou spolu s naší morálkou, hodnotami, zkušenostmi a svědomím dobře vést v našem rozhodování o tom, jak jednat. Není však cílem této práce podat vyčerpávající výklad všech etických koncepcí. Pro úplnost můžeme zmínit např. etiku vděčnosti, která vychází z vnímání světa jako Božího Stvoření, které člověka vyzývá k jeho ochraně a péči o něj a z toho vyplývající vděk za možnost účasti na takovém bytí.²³³ Dále např. kazuistiku jako alternativní možnost aplikované etiky, která vychází z praxe a praxi upřednostňuje před teorií, protože v řešení otázek postupuje od konkrétních případů, ze kterých může vyvozovat závěry pro budoucnost (tzv. „*bottom-up*“ princip).²³⁴ V rámci našeho rozhodování můžeme vycházet též z pozice decisionismu, která nám říká, že normu nelze vydedukovat z normy. Rozhodnutí je vždy vázáno na osobu, která v poslední instanci musí doslova vytvořit své rozhodnutí z tzv. *normativního nic (creatio ex nihilo)*.²³⁵ Materiální etika hodnot nám zase říká, že existují poslední kvality (hodnoty „o sobě“), které již nelze převést na jiné prostředky k užítku, a které už jen vyžadují naši volní odpověď spočívající v uskutečnění.²³⁶ Je to stupeň veřejnosti, který je kritériem pro to, zda jde o vyšší dobro či nikoliv, tzn. že čím menší je naše response, tím víc podporujeme konzumaci nižších hodnot a růst sociálních rozdílů.²³⁷ Komunitaristická koncepce se snaží vnést do procesu rozhodování myšlenku *polis*, tzn. že zájmy komunity převažují nad zájmy jednotlivců, zároveň jsou však jednotlivci zmocněni k sociální transformaci. Etická diskuze v této koncepci klade důraz na altruismus, loajalitu a kooperaci.²³⁸ Komunitarista Etzioni říká, že pro přiblížení realitě je třeba obsažnosti a komplexity místo

²³² Srov. Tamtéž, s. 238–240.

²³³ Srov. KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití*, s. 118.

²³⁴ Srov. FOŠUM, Lukáš Jan. Přednáška *Bioetika – Základní principy bioetiky*, KTF UK Praha, 6. 3. 2021.

²³⁵ Srov. JINEK, Jakub. Přednáška *Politická etika I. – Carl Schmitt*, KTF UK Praha, 20. 3. 2021.

²³⁶ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*, s. 212.

²³⁷ Srov. JINEK, Jakub. Přednáška *Hospodářská etika – Základní problémy*, KTF UK Praha, 18. 12. 2021.

²³⁸ Srov. PATTERSON, WILKINS, PAINTER. *Media ethics*, s. 16–17.

snahy o redukci.²³⁹ Ke způsobům, jak jednat nás nakonec mohou inspirovat i naše osobní vzory, ať už jsou to *res gestae* velkých mužů a žen; jednání významných lidí, jejichž život vnímáme jako příkladný nebo jednoduše jen naše nejbližší okolí, přátelé a rodina, kterých si vážíme, a kteří nás podpořili funkční radou nebo podnítli vlastním činem.

Ze základu obecných etických principů v kombinaci s odbornými znalostmi z konkrétních předmětných oblastí pak vznikají etické normy, kodexy a dílčí směry aplikovatelné pro daný obor praxe. V našem případě jde o etiku mediální, novinářskou, komunikační a potažmo i etiku veřejnosti v online komunikaci, o které se pokusíme zjistit, zda existuje, v jakém stavu a stadiu, je-li potřebná a příp. jaké před námi v té souvislosti vyvstávají otázky.

²³⁹ Srov. JINEK, Jakub. Přednáška *Hospodářská etika – Teoretické přístupy*, KTF UK Praha, 4. 12. 2021.

2. Předmětná oblast

Následující část pojednává o problémech, které přináší možnosti hromadných sdělovacích prostředků v 21. st. a s tím spojená svoboda slova. Vysvětlíme, co přesně znamená a co s sebou do sociální komunikace přináší toto základní lidské právo. Provedeme krátký exkurz do novinářské etiky, která tvoří základ komunikace hromadných sdělovacích prostředků. Ukážeme si, jak v důsledku možností internetu a sociálních sítí stoupají i možnosti participace veřejnosti na tvorbě obsahu a jak to celé ovlivňuje komplexní a současně již velmi zasíťované prostředí sociální komunikace v online prostředí. Nakonec budeme chtít zjistit, zda existují etické koncepce, které pomáhají veřejnosti s orientací, ale zejm. s vlastním působením v online prostředí.

2.1 Základní legislativa svobody projevu v ČR

Právo na svobodu projevu je u nás prvním právem politických práv zakotvených *Listinou základních práv a svobod*, která je zahrnuta v ústavním pořádku České republiky (čl. 17, odd. 2., hlava druhá). Lidská práva, jichž je svoboda projevu součástí, mají deklaratorní charakter, tzn. že působí politicky, ačkoliv jsou „jen“ prohlášeními; zároveň jsou zakládajícím elementem evropské a anglosaské kultury, resp. jsou součástí všech demokratických ústav.²⁴⁰ V moderní společnosti je svoboda projevu prostředkem seberealizace a autonomie, prostředkem k hledání pravdy a prostředkem participace na věcech veřejných.²⁴¹ Nositelem práva na svobodu projevu není jen fyzická osoba, ale i právnická osoba, skupiny bez právní subjektivity nebo osoba bez státního občanství.²⁴² Článek zaručuje kromě svobody projevu též právo na informace a jejich sdílení bez ohledu na státní hranice, přičemž cenzura je přípustná jen v případě ochrany mravnosti a zajištění bezpečí a svobod druhých.²⁴³ Má povahu *status negativus*, tzn. inherentní

²⁴⁰ Vyhlášeno poprvé v americké *Virginia Declaration of Rights* (1776) a v *Deklaraci práv člověka a občana* (1789) v obd. Francouzské revoluce a potvrzeno po 2. sv. v. ve *Všeobecné deklaraci lidských práv* (1948). Locus classicus přijetí základních lidských práv jako jádro sociálního učení církve je encyklika papeže *Jana XXIII. Pacem in terris*. In PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2004. Theologica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-718-9, s. 343.

²⁴¹ HANYCH, Monika a Marek PIVODA. Facebook, Twitter a YouTube jako garantí svobodného projevu? Kritika současného systému notice-and-takedown. *Revue pro právo a technologie*. 2017, **8**(16), 44. ISSN 1805-2797. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/RPT2017-2-11>, s. 181.

²⁴² Srov. FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Vyd. 2. dopl. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2592-1, s. 130.

²⁴³ Srov. Listina základních práv a svobod. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2022-07-08]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

ochrany před veřejnoprávním zásahem.²⁴⁴ Rozsah ochrany však může být omezen, např. v případě práce v ozbrojených silách; nebo rozšířen, např. zvýšenou ochranou v případě práva ochrany zdroje informací (např. v novinářské praxi²⁴⁵ nebo v otázce redakčního tajemství²⁴⁶). Jelikož právo na svobodu projevu není jednoznačným pravidlem chování, může docházet ke střetu s jinými právy a svobodami (což nesvědčí o nelogičnosti systému). Z toho důvodu je však svoboda projevu, spíše než jako právo, nahlížena jako princip.²⁴⁷ Případná omezení svobody projevu tak vyplývají buď z *nepravého konfliktu*, tj. jde o střet veřejného zájmu a svobody projevu, nebo z *pravého konfliktu*, kdy jde o střet základních práv mezi sebou.²⁴⁸ K projevu též není možné nositele práva nutit, s výjimkou povinnosti svědčit, oznámit trestný čin a vyplnit dotazník sčítání lidu.²⁴⁹ Svoboda projevu zaručuje též existenci hromadných sdělovacích prostředků jako institucionální záruky (veřejné subjektivní právo).²⁵⁰ Svoboda projevu tedy v žádném případě neznamená komunikační nevázanost a bezmeznou přístupnost ke všemu. S právem se pojí též závazek respektovat svobodu druhých, jejich soukromí a s tím související bezpečí. Zdá se, že svoboda (nejen v projevu) neznamená jen možnost volit, ale také to, že může být plně naplňována tam, kde se nebojíme a kde si můžeme věřit.

Výklad práva na svobodu projevu (tzv. *supersvobodu*)²⁵¹ zahrnuje sdílení názorů, subjektivního postoje, objektivních faktů, obecných sdělení, a to vč. reklamy, přičemž není důležitý účel, ale projev. Funkce svobody projevu je „*omezení státní a veřejné moci (...), vytvoření podmínek pro účast na fungování státu*²⁵² (*... a je) prostředkem pro ochranu jiných lidských práv.*²⁵³“ Zvláštní formou projevu, na níž nelze použít obecné ustanovení (*lex generalis*)²⁵⁴ je umělecká tvorba, projev náboženské svobody a právo na stávkou.²⁵⁵ To může být problematické např. pokud je reklamní tvorba vnímána jako umělecká. Jediná regulace je proto možná jen formou konkretizace podmínek, za nichž

²⁴⁴ Srov. FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*, s. 129.

²⁴⁵ Srov. ČMELÍK, Milan. *Ochrana zdroje a obsahu informací*. Olomouc, 2011. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/jnovf7/00178719-217428476.pdf>. Rigorózní práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, s. 10.

²⁴⁶ Srov. FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*, s. 130

²⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 131.

²⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 133.

²⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 129.

²⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 129.

²⁵¹ FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*, s. 126.

²⁵² Tzn. i aktivní participace občana na veřejném diskurzu.

²⁵³ Tamtéž, s. 133.

²⁵⁴ Uplatňuje se jen tehdy, pokud není zvláštní úprava (*lex specialis*) In Tamtéž, s. 137.

²⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 127.

lze svobodný projev omezit (nikoliv naopak, protože by to odporovalo podstatě tohoto práva).²⁵⁶ Tato konkretizace probíhá v případě reklamy zákonem č. 40/1995 Sb. o regulaci reklamy, pro oblast masmédií jde o zákon č. 468/1991 Sb. o rozhlasovém a televizním vysílání, dále jde o tiskový zákon č. 46/2000 Sb., zákon č. 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích, autorský zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, a zákon č. 273/1993 Sb. o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl. Ochranu osoby upravuje §11–6 ObčZ.²⁵⁷ Spolu se zákonem o České televizi č. 483/191 Sb. a o Českém rozhlasu č. 484/1991 Sb. jde o základní mediální zákony. Regulace svobody projevu na internetu je problematická. Na jedné straně je internet ztělesněním záruky svobody projevu, na druhé straně jde o prostor s širokým spektrem možností pro šíření nenávisti s nadnárodním dopadem. Regulace je dána pouze interními pravidly, které stanoví sama instituce.²⁵⁸ V oblasti internetu hovoříme o *poskytovateli informačních služeb*, resp. *ISP (Information Service Provider)*, kterým je např. též internetová platforma pro provozování sociální sítě,²⁵⁹ tj. např. Facebook, Twitter, Instagram aj. (dále budeme pro stejný kontext užívat také obecného označení „*sociální síť*“, pokud nebudeme jmenovat konkrétně). V českém právním řádu máme zákon č. 480/2003 Sb., který rámcově stanovuje kromě jiného i míru odpovědnosti pro ISP. Do situace legislativní problematiky kolem svobody projevu na internetu a řešení sporných případů vstupují též soukromí, resp. korporátní aktéři, jejichž moc ovlivňovat situaci stoupá v důsledku jejich nadnárodní pozice. Moc národních států naopak oslabuje v důsledku jejich omezeného působení.²⁶⁰ Otázku svobody projevu upravují též mezinárodní smlouvy, konkr. např. Evropské úmluvy.²⁶¹

Internet s sebou přirozeně nepřináší jen neoddiskutovatelný potenciál rozvoje společnosti, ale též skutečnost jeho zneužívání – konkrétní formou je např. propaganda.²⁶² Také „*sdělovací prostředky mají vždy sklon k manipulaci a agitaci*“.²⁶³ Tato hrozba se v době participativní kultury (viz dále) netýká již jen médií, ale všech osob participujících

²⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 132.

²⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 134–135.

²⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 136.

²⁵⁹ HANYCH, Monika a Marek PIVODA. Facebook, Twitter a YouTube jako garantí svobodného projevu? Kritika současného systému notice-and-takedown, s. 190–191,

²⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 186–187.

²⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 134.

²⁶² Cílem propagandy je ovlivňování lidí, jejich jednání a postojů; zdroje informací má mylné, nejasné nebo jiné, než uvádí – Srov. TÁBORSKÝ, Jiří. *V síti (dez)informací*, s. 186–187.

²⁶³ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*, s. 114.

na tvorbě veřejně dostupného obsahu. Proto kromě zákl. legislativních rámců výše potřebujeme také úpravu principů kybernetické bezpečnosti – v EU je právní úprava ve stadiu implementace základních právních aktů, v ČR je již zákon o kybernetické bezpečnosti (č. 181/2014 Sb.)²⁶⁴ účinný. Strategie českých i EU úprav se shodují a dají se shrnout do následujících principů:

- *technologická neutralita*, tzn. oddělení obsahu od technologií, které ho ukládají. vč. nezávislosti regulačního rámce na dané technologii.
- *ochrana informačního sebeurčení člověka*, tzn. právo na plnohodnotný soukromý život
- *ochrana nedistributivních práv*, tzn. ochrana národní bezpečnosti v prostředí informačních transakcí
- *minimalizace státního donucení*, tzn. zásah do lidské svobody provádět jen v nezbytné míře, tj. uživatelům služeb ISP není vůbec zasahováno do jejich práv.
- *autonomie vůle regulovaných subjektů*, tzn. regulované subjekty si volí sami, jak regulovaného stavu dosáhnout ve svých podmínkách
- *bdělost ve vztahu k ostatním státům a mezinárodním společenstvím*, tzn. vlastní odpovědnost státu, pod jehož jurisdikcí dojde ke škodlivému jednání, tzv. *due dilligence*.²⁶⁵

Žádný z výše uvedených principů kybernetické bezpečnosti neklade vyložený apel na samotného *produživatele*.²⁶⁶ Oddělování obsahu od samotné technologie je logickým krokem, protože tato technologie je pouhým prostředím pro sdílení obsahu; zároveň je na místě, aby i sama ISP vytvořila a kontrolovala regulační rámec, kterým potvrdí své firemní hodnoty. Postrádáme však bod, v němž jsou nároky kladeny též na uživatele a produživatele, tedy na veřejnost v online komunikaci

Z dosud uvedeného také vyplývá, že zajištění kybernetické bezpečnosti plně souvisí s možností svobodně se projevat a příp. omezení mají za cíl svobodu projevu naopak ochránit a podpořit. Vzhledem k množství různých aktérů a množství dat jde opět o komplexní a obtížný proces, který navíc musí být dlouhodobý a probíhající v podstatě

²⁶⁴ Srov. *Legislativa KB* [online]. [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://nukib.cz/cs/kyberneticka-bezpecnost/regulace-a-kontrola/legislativa/>

²⁶⁵ Srov. POLČÁK, Radim, Jakub HARAŠTA a Václav STUPKA. *Právní problémy kybernetické bezpečnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8426-1, s. 18–20.

²⁶⁶ Kombinace slov producent a uživatel. Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 75. Pojem je také blíže rozebrán dále v textu.

neustále. Byť by se různé online komentáře a jiné drobné příspěvky na různých sociálních sítích, kterých se téma etiky veřejnosti v online komunikaci týká nejvíce, mohly jevit jako neškodné a bezvýznamné, s ohledem na kybernetickou bezpečnost mohou nést destruktivní potenciál právě ve své banalitě a v jejich množství. Destruktivní míníme ve smyslu, že příspěvky nerozvíjí, nesměřují k obecnému dobru a nehledají mosty k propojování. Čili v našem uvažování nejde jen o komunikační produkt (příspěvek, komentář), ale především o člověka, který je tvůrcem, a který rozhoduje o tom, co a jak bude tvořit, jak bude reflektovat sebe a skutečnost světa, a jaký k tomu zaujme postoj.

Základní lidská práva, tedy i svoboda projevu, jsou podstatným prvkem též v sociálním učení katolické církve (dále jen SUC): jsou „*všeobecná, nezrušitelná a nezcizitelná. Všeobecná, protože se nacházejí ve všech lidských bytostech (...), nezrušitelná, neboť jsou vlastní osobě člověka a její důstojnosti (...) a nezcizitelná, neboť žádný člověk nemůže legitimně zbavit těchto práv jiného člověka.*“²⁶⁷ Proto také SUC pokrývá ve svém kompendiu i otázky svobody projevu. Hromadné sdělovací prostředky vidí jako možné nástroje solidarity; je však třeba zajistit, aby měly všechny osoby přístup k informačnímu bohatství, a aby se pracovalo na odstraňování nespravedlností a nevyvážeností i v této sféře (ze strany ISP). Zároveň je apelováno i na publikum, které je nabádáno k uvážlivému výběru obsahu, přičemž komunikace má probíhat ohleduplně, způsobem, který naopak překonává hroutící se komunikaci a který je veden Duchem.²⁶⁸ Prostředky společenské komunikace mají sloužit obecnému dobru a být prostorem pro pravdivé informace, svobodu, solidaritu, spravedlnost s respektem ke kulturním odlišnostem. To, zda aktuálně přispívají k rozvoji osoby, je podle kompendia sporné; do problematiky totiž zasahují otázky ekonomické, ideologické, politické a další, někdy vzájemně konfliktní zájmy různých aktérů. Etika komunikace hromadných sdělovacích prostředků proto musí zahrnovat nejen oblasti obsahu a procesu komunikace, ale též otázky struktur a systémů, přičemž platí dvě základní morální zásady, a to, že: „*lidská osoba a komunita jsou cílem a měřítkem používání hromadných sdělovacích prostředků*“ a že „*dobro osob nelze realizovat nezávisle na společném dobru komunit, k nimž tyto osoby patří.*“²⁶⁹

Problematikou hromadných sdělovacích prostředků se zabývají následující církevní dokumenty: *Inter Mirifica* (IM; česky „*Mezi úžasnými*“), dekret II. vatikánského koncilu

²⁶⁷ Srov. KSNC, čl. 153.

²⁶⁸ Srov. KSNC, čl. 561–562.

²⁶⁹ Srov. KSNC, čl. 415–416.

z r. 1963; pastorální instrukce *Communio et progressio* (CP; česky „Společenství a rozvoj“) z r. 1971; a pastorální instrukce *Aetatis novae* (AN; česky „Nová doba“) z r. 1992.²⁷⁰ Dále též např. dokument *Etika ve sdělovacích prostředcích* (EvSP) vydaný Českou biskupskou konferencí v r. 2000.²⁷¹ IM nám říká, že hromadné sdělovací prostředky jsou jedním z podivuhodných technických vynálezů, které mají potenciál přinést mnoho dobrého, ale stejně tak i zlého, proto je v posledku třeba myslet na blaho celé lidské společnosti. Při využívání hromadných sdělovacích prostředků je třeba dodržovat morální pravidla, resp. jakýkoliv obsah komunikovat adekvátním způsobem. Nejde příliš do hloubky dané problematiky a zaměřuje se spíše na pozici církve v této oblasti. CP je vnímáno jako Magna charta masové komunikace. Jejím cílem má být vytváření společenství, nikoliv jen „vyjadřování myšlenek a pocitů“; tedy opět důraz na společné dobro. To znamená dialog, rovnost, ale také důraz na vzdělávání v této oblasti. Popisuje jednotlivá média a též i pozici církve v problematice. Otázku o nové éře sociální komunikace nechává nezodpovězenou.²⁷² AN popisuje stoupající vliv médií a revoluci sociální komunikace. Ta by měla být regulována všeobecnými pravidly. Opět je připomínána důležitost dialogu a přístupnost komunikace pro všechny; opět je popisována pozice církve a nutnost vzdělávání v oblasti.²⁷³ EvSP kromě obsahu uvedeném v dokumentech výše také připomíná, že média mohou být také prostředkem odcizování lidí, které zahrnuje např. zaměřenost k destruktivním hodnotám, k podpoře mentality „my a oni“, k šíření dezinformací, podpoře stereotypizace, vytváření banálnosti a vulgarity.²⁷⁴ Právě z tohoto dokumentu vychází dva základní etické koncepty, které předkládá KSNC (viz výše).²⁷⁵ Připomíná nám však navíc problematiku spojenou s komunikací na internetu, jejímž důsledkem je ztráta vlastní hodnoty, uniformita sdělení, nedostatečná zpětná vazba a oslabení kvality mezilidských vztahů.²⁷⁶ V závěru dodává,

²⁷⁰ Srov. NEKVAPIL, Václav a Rudolf VĚVODA, ed. *Média, kultura a náboženství*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2007. ISBN 978-80-903757-2-7, s. 13.

²⁷¹ Srov. KSNC, s. 400.

²⁷² Srov. Tamtéž, s. 15–17.

²⁷³ Srov. Tamtéž s. 15–18.

²⁷⁴ Srov. *Etika ve sdělovacích prostředcích* [online]. Papežská rada pro hromadné sdělovací prostředky, 2000 [cit. 2022-07-14]. Dostupné z: http://www.intratext.com/IXT/CES0012/_INDEX.HTM, č. III/čl. 13.

²⁷⁵ Srov. Tamtéž, č. IV/čl. 21–22.

²⁷⁶ Srov. Tamtéž, č. IV/čl. 24.

že Ježíš učil, že komunikace je morálním aktem²⁷⁷ a vyzývá, aby nám (nejen) v tom byl vzorem.²⁷⁸

Můžeme konstatovat, že SUC je v tématu svobody projevu v souladu s uváděným profánním přístupem. Rozšiřuje ho o dimenzi solidarity, obecné dobro a lidskou osobu jako měřítko daných věcí. Z principu křesťanství je komunikace morálním aktem. Církevní dokumenty však v této problematice popisují převážně jen úlohu katolické církve, kromě zmíněných obecných nároků nerozšiřují rámec jako doporučení také na širokou veřejnost bez ohledu na její vyznání.

2.2 Mediální sféra

2.2.1 Mediální etika

Etika novinářská a etika mediální nejsou totéž. Mediální etika stanovuje normy pro práci s mediálními produkty a pro způsoby nakládání s mediovanými sděleními; jsou základem pro kontrolu kvality práce profesionálů v oboru médií. Nevztahuje se tedy jen na práci novináře, ale též na regulaci reklamy, zábavní průmysl, provoz mediálních organizací atp.²⁷⁹ Lze proto říci, že vznikla v kontextu problémů spojených s masmédií ve 20. st. Jako základ uvažování zde byl nejprve použit tzv. *Potter box*, což je etický model, podle něhož by mělo být morální myšlení systematickým procesem na jehož konci je rozhodnutí podložené logickým a smysluplným zdůvodněním. Tento proces se skládá ze čtyř dimenzí, tj. (1) vymezení definičního rámce, (2) srovnání hodnot, (3) obecné etické principy a (4) otázka loajality.²⁸⁰ To znamená, že nejprve musíme definovat situaci, kterou řešíme a uvést všechna fakta, která máme k dispozici.²⁸¹ Následuje dimenze porovnání hodnot, které také tvoří základ našeho rozhodování, a které prostupují různé oblasti našeho života a vedou nás v jednání určitým směrem. Jde o estetickou hodnotovou oblast (např. harmoničnost), profesní hodnoty (např. inovace), logické hodnoty (např. způsobilost), sociokulturní hodnoty (např. hospodárnost) a morální hodnoty (např. upřímnost).²⁸² Začlenění obecných etických principů je další dimenzí

²⁷⁷ Mj. např. Mt 12,33-37 (člověk se pozná po skutku/jednání); Mt 5,37 (upřímnost); Lk 7,13 (soucit); Ef 4,25 a 29 (pravdomluvnost).

²⁷⁸ Srov. Tamtéž, č. V/čl. 32–33.

²⁷⁹ Srov. *Etika mediální* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 55.

²⁸⁰ Srov. LIPSCHULTZ, Jeremy Harris. *Social Media Communication: Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*. 2. vyd. New York: Routledge, 2018. ISBN 978-1-138-22976-1, s. 275.

²⁸¹ Srov. CHRISTIANS, Clifford G. *Media Ethics: cases and moral reasoning*. 10. vyd. New York/London: Routledge, 2017. ISBN 978-1-138-67238-3, s. 15.

²⁸² Srov. Tamtéž, s. 14.

procesu morálního uvažování a umožňuje osvětlit zkoumanou problematiku a získat tak jasnější pohled na věc.²⁸³ Těmi jsou v modelu Potter box (a) aristotelská střednost, (b) kantovská morální povinnost, (c) Millův utilitarismus, (d) Rawlsův závoj nevědění a (e) židovsko-křesťanský princip založený na lásce k bližnímu.²⁸⁴ V dimenzi loajality bychom si měli odpovědět komu jsme svým jednáním povinováni. Je to povinnost vůči sobě, vůči někomu druhému, vůči organizaci nebo vůči společnosti?²⁸⁵ Výčet je příkladem nejčastějších případů našeho povinování, zejm. pak v oblasti mediální. Přestože z modelu vychází základní rámec mediální etiky, jde o etický model, který může být použit pro reflexi jakékoliv situace. To by ovšem znamenalo, že by jej mohli využívat i produčitelé. Předpokládalo by to však jejich znalost základních etických pojmů a uvedených etických principů stejně jako požadavek na funkcionální dovednost produčitelů, tedy porozumění konkrétním situacím ve světle těchto obecných principů. Jde o poměrně vysoký nárok, který můžeme klást na odborníky aplikované etiky, pravděpodobně však nikoli na všechny produčitele. Model Potter box je poměrně komplexní, což je jeho přednost, zároveň se však může jevit také jako velmi schématický až rigidní.

2.2.2 Novinářská etika

Novinářská etika vychází z mediální etiky; na zákl. akceptovatelných morálních hodnot stanovuje normy pro výkon novinářské praxe. Přestože spadá do oblasti regulace médií, nejde o vyloženě mediální legislativu, ale o oblast s kvalitou vnitřní regulace, tzn. zájem a schopnost deklarovat svoje hodnoty a vztahy, což funguje jako faktor posilující důvěru a integritu seskupení. V demokratické společnosti jsou těmito hodnotami *úcta k pravdě, pečlivé a spolehlivé informování, potlačování animozit, zvažování dopadů vlastní činnosti a vyvažování sdílení* ve prospěch veřejného zájmu a zájmu ochrany soukromí jednotlivce. Novinářská etika často vychází ze sociologicky orientované etiky odpovědnosti Maxe Webera, v níž na jedné straně stojí vyhovění vlastním hodnotám a přesvědčením (hodnotově racionální jednání),²⁸⁶ na straně druhé pak obsah orientovaný na dosažení vytyčeného cíle (účelově racionální jednání)²⁸⁷ – jednání je zde posuzováno

²⁸³ Srov. Tamtéž, s. 21.

²⁸⁴ Srov. LIPSCHULTZ, Jeremy Harris. *Social Media Communication: Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*, s. 275.

²⁸⁵ Srov. CHRISTIANS, Clifford G. *Media Ethics: cases and moral reasoning*, s. 34–35.

²⁸⁶ V kontextu rozboru této pozice výše v textu *etika smýšlení*.

²⁸⁷ V kontextu rozboru této pozice výše v textu *etika odpovědnosti*.

jednak podle následku, jednak podle cíle. Do praktického provozu se novinářská etika promítá jako etický kodex. V etiku celého výkonu dané praxe tedy vstupuje platná legislativa, etické profesní kodexy, individuální hodnotové normy novináře i pravidla formulovaná provozovatelem platformy či vydavatelem média, resp. redakcí.²⁸⁸ V České republice je od r. 1994 platný *Etický kodex novináře* vypracovaný na základě studia mezinárodních dokumentů Syndikátem novinářů ČR; novináři jsou vyzíváni k jeho dodržování bez ohledu na příslušnost Syndikátu. Stručně zahrnuje:

1. Právo občanů na včasné, pravdivé a nezkreslené informace.
2. Požadavky na vysokou profesionalitu v žurnalistice.
3. Důvěryhodnost, slušnost a serióznost zvyšují autoritu médií.²⁸⁹

Základní principy novinářské praxe, tj. žurnalistiky definoval na zákl. odborných studií a zkoumání vývoje oboru v USA Bill Kovach. Ve vztahu k občanům popisuje principy žurnalistiky následovně:

1. První povinností žurnalistiky je říkat pravdu.
2. Žurnalistika je loajální v první řadě občanům.
3. Její podstatou je disciplína ověřování.
4. Její tvůrci²⁹⁰ musí zachovávat nezávislost na těch, o nichž píší.
5. Žurnalistika musí sloužit jako nezávislá kontrola moci.
6. Musí poskytovat prostor pro veřejnou kritiku a kompromis.
7. Musí usilovat o to, aby to, co je významné, bylo zajímavé a relevantní.
8. Musí udržovat zpravodajství komplexní a proporcionální.
9. Jejím tvůrci musí mít možnost vyjádřit své osobní přesvědčení.

Věnujme pozornost významu slova „tvůrce“, který může být dobrým vodítkem pro praxi participující veřejnosti vytvářející veřejné mínění v online prostředí. Autor zároveň připouští ohrožení nezávislé žurnalistiky vstupem soukromých a korporátních aktérů. Zabývá se však (pouze) vztahem mezi nezávislými novináři a občany a jejich vzájemnými nároky i povinnostmi, nikoliv etikou občanů, kteří sami vstupují do veřejného diskurzu. Pro doplnění základních principů novinářské etiky přidáváme ještě devět základních bodů formulovaných teologem a etikem Wolfgangem Huberem. Usuzujeme, že by nám

²⁸⁸ Srov. *Etika novinářská* In REIFOVÁ, Irena, et al. *Slovník mediální komunikace*, s. 56.

²⁸⁹ Etický kodex. *Syndikát novinářů České republiky*, z. s. [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/eticky-kodex/>

²⁹⁰ v orig. znění „*practitioners*“, tzn. v doslovném překladu ti, co vykonávají danou praxi. Zdá se nám to méně obvyklý pojem pro novináře vzhledem k tomu, že výraz „*practitioner*“ se obvykle v anglickém jazyce používá pro označení lékaře, příp. i právníka. Tentýž pojem též v bodě 9.

komparace těchto pravidel mohla pomoci se srovnáním příp. s rozvahou nad jejich aplikací na etiku veřejnosti. Souhrnně:

1. Žurnalisté plní veřejnou úlohu, proto jsou zavázáni veřejnému blahu.
2. Mají udržovat nezávislost.
3. Přijímání a udělování darů je neslučitelné s novinářskou praxí.
4. Povinnost korektně si opatřovat informace, pečlivě je podávat a uvádět na pravou míru nepřesnosti.
5. Ctít důvěrnost a právo na odepření výpovědi.
6. Respektovat soukromí a intimitu.
7. Závazně dodržovat lidská práva.
8. Dbát mravního a náboženského vnímání druhých.
9. Neodsuzovat.²⁹¹

Výše uvedené se tedy dá shrnout tak, že novinář jakožto osoba podílející se na tvorbě veřejného mínění nese podíl na tvorbě obecného dobra, proto je nutné, aby novinář byl pravdivý, měl vlastní pevné morální hodnoty (svědomí), které se podílejí na nezávislosti jeho praxe, a ctil lidskou důstojnost se všemi jejími aspekty, jako je např. právo na soukromí a náboženské vyznání. Žurnalista musí být člověk pečlivý, kritický, loajální veřejnosti, přičemž podstata jeho práce je založena na ověřování informací.

Vzhledem k označení novinářů v Kovachových principech pojmem „tvůrci“ a vzhledem k tomu, že zde diskutujeme etiku volné tvorby veřejně dostupného informačního obsahu právě neprofesionály, klademe si otázku, zda by zmíněná doporučení mohla sloužit jako inspirační etický rámec všem, kdo se podílejí na tvorbě veřejného mínění. Pokud bychom si odpověděli, že ano, pak by to pro produčivatele znamenalo odpovědnost za zveřejněný obsah a úsilí o kritický a pravdivý pohled, jehož záměrem by mělo být uchování obecného dobra. Takový přístup se dá vztáhnout v podstatě na kteroukoliv oblast praxe.

Totéž lze tvrdit také o devíti Huberových bodech. Sporné pro náš účel mohou být z hlediska aplikace jen druhý a třetí bod. V praxi produčivatelů se s nimi můžeme setkat např. u tzv. *influencerů*, tj. osob, které se svým působením na sociálních sítích snaží názorově ovlivnit veřejnost. Pro influencersy bývají běžné placené spolupráce s komerčními aktéry, tzn. že za finanční či materiální protiplnění propagují produkt či

²⁹¹ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*, s. 112.

službu. Tohoto aktéra bychom tedy museli z novinářských pravidel výše vyloučit. V ostatních bodech nevidíme pro produživatele překážku k inspiraci.

2.2.3 Současná situace a souvislosti

Změnu do novinářské etiky přináší internet, který tím, že umožňuje veřejnosti zapojovat se do tvorby veřejného mínění, propojuje masovou komunikaci s komunikací individuální.²⁹² Tento fenomén vzhledem k rychlosti jeho rozvoje s sebou přináší kritickou potřebu rozvinutí etické koncepce novinářské praxe pro všechny, kdo participují na tvorbě veřejně dostupného obsahu. Množství aktérů a komplexita online komunikačního procesu tvoří oblast značně nepřehlednou a vylučuje jednoznačné a jednoduché řešení. Protože informační data šířená prostřednictvím médií ovládla komunikační prostor, dostáváme se do situace, kdy je naše realita konstruována mediálně. Proto je třeba stále vnímat a budovat skutečné mezilidské vztahy, protože jsou zdrojem zakoušení reality; takový typ osobní ukotvení nám může usnadnit orientaci ve světě zaplaveném daty.²⁹³

Moravec píše o proměnách novinářské etiky od období prežurnalistiky až po současnou online žurnalistiku a participativní kulturu. Právě ta volá po otázkách etické reflexe. Dopisovatelé nebyli nikdy něčím neobvyklým, *dopisovatelská žurnalistika* dosahuje vrcholu v 16. – 18. st. Toto období střídá *spisovatelská žurnalistika* (cca ½ 18. – ½ 19. st.), která je charakteristická časopiseckou produkcí (u nás např. Dobrovský a Tyl). V pol. 19. st. nastupuje *redakční žurnalistika* a s ní agenturní zpravodajství; práce novináře se stává prací na plný úvazek a oddělují se i role vydavatele, vedení redakce, distributora a dalších.²⁹⁴ S rozvojem rozhlasového a televizního vysílání spolu s dalším technologickým pokrokem a digitalizací přichází na konci 20. st. období *internetové žurnalistiky*.²⁹⁵ Pro tuto éru, která stále trvá, je příznačná interaktivita,²⁹⁶ a to jak ve výběru, tak v tvorbě obsahu – právě na této možnosti je postaven fenomén tzv. participativní kultury, která fanoušky a recipienty sdělení mění v nové aktéry tzv.

²⁹² Srov. Tamtéž, s. 113.

²⁹³ Srov. Tamtéž, s. 113.

²⁹⁴ Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 55–56.

²⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 57.

²⁹⁶ Moravec připomíná, že nejde o nový termín navázaný výhradně na digitalizovanou společnost, ale že jde o kulturně aktivovaný fenomén příznačný už pro řecké antické divadlo, v němž byla participace diváků přirozené a vyžadovaná. Interakce vždy vytváří napětí mezi autorem/interpretem a publikem. Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 74.

produživatele.²⁹⁷ Produživatelem je každý, kdo nějakým způsobem přispívá k veřejnému obsahu v kolaborativním prostředí internetu, tj. např. příspěvkem na sociální síti, textem na Wikipedii nebo ČSFD, blogem,²⁹⁸ vlogem,²⁹⁹ konkrétními formami faktické občanské žurnalistiky a dalšími typy příspěvků.³⁰⁰ Pro participativní kulturu je typická nízká míra uměleckého vyjádření i určitý typ mentorství vedoucí k lidovosti a banalitě.³⁰¹

Globalizace se mj. vyznačuje volným trhem; informace jsou jakousi moderní komoditou, proto můžeme hovořit o volném trhu s informacemi, pro nějž je právě internet ideálním prostředím a participativní kultura ideálním způsobem této směny. Tento trh je však přetížen (dochází doslova k tvorbě informačního odpadu) a se stoupajícím počtem informací paradoxně klesá naše informovanost.³⁰² Toto informační přetížení ovlivňuje i všechny aktéry online komunikace zapojováním přirozených obranných mechanismů. Nejběžnější maladaptivní schémata v reakci na informační přetížení jsou:

- *strategie odmítání*, tzn. ignorace;
- *specializace*, tzn. přijímání změn pouze v jedné specializované oblasti
- *posedlost návratem*, tzn. návrat k dříve funkčnímu, avšak nyní nevhodnému
- *zjednodušování*,³⁰³ tzn. hledání jednotného vzorce pro složitou skutečnost.³⁰⁴

Jde pouze o shrnující výběr, obranných mechanismů a reakcí na informační přetížení existuje samozřejmě více. O kognitivní disonanci jsme psali již výše, z dalších jde např. o konfirmační zkreslení,³⁰⁵ generalizaci,³⁰⁶ atribuční chybu,³⁰⁷ stereotypizaci,³⁰⁸ backfire efekt,³⁰⁹ dehumanizaci³¹⁰ aj. O současném diskurzu lze hovořit jako o *postpravdivém*,

²⁹⁷ Kombinace slov producent a uživatel – Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 75.

²⁹⁸ Osobní weby sestavené většinou z nekonzistentního obsahu a denních záznamů jednotlivců.

²⁹⁹ Video blog (nejčastěji na platformě YouTube).

³⁰⁰ Srov. MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*, s. 55–58.

³⁰¹ Srov. MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech*, s. 80.

³⁰² Srov. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Odpady*, s. 7.

³⁰³ Zjednodušování je podhoubím pro vznik konspiračních teorií, které na komplexní problémy nabízejí jednoduchá vysvětlení. Jestliže si člověk potřebuje ulevit od komplexity současného globálního světa a jeho informačního přetížení je přirozené, že bude mít tendence sáhnout po konspirační teorii. In VÁLEK, Matěj, ed. *Vinohradská 12: Víře lidí v konspirační teorie nahrává politická a ekonomická nejistota, upozorňuje antropoložka* [podcast]. [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://www.mujirozhlas.cz/podcast-vinohradska-12/vire-lidi-v-konspiracni-teorie-nahrava-politicka-ekonomicka-nejistota>

³⁰⁴ Srov. MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*, s. 29–30.

³⁰⁵ Preferujeme ty informace, které odpovídají našemu přesvědčení. Srov. TÁBORSKÝ, Jiří. *V síti (dez)informací*, s. 58.

³⁰⁶ Zobecnování. Srov. Tamtéž, s. 59.

³⁰⁷ Přisuzování většího významu dispozičním než situačním faktorům. Srov. Tamtéž, s. 73.

³⁰⁸ Klasifikace lidí na zákl. povrchních znaků. Srov. Tamtéž, s. 73.

³⁰⁹ Tzv. zpětný zážeh, tzn. že pokud někdo začne zpochybňovat přesvědčení, na kterém nám záleží, ještě nás v něm paradoxně utvrzuje. Srov. Tamtéž, s. 84.

³¹⁰ Nebo tzv. legitimizující mýty, které spočívají v bagatelizaci nerovných postavení ve společnosti a prosazování hodnot, které posilují stereotypizaci a „odlišťují“ člověka i jeho jednání. Srov. Tamtéž, s. 94.

jenž je charakteristický tím, že hledání pravdy ustupuje před emocemi,³¹¹ a též jako o *postfaktickém*, tzn. že fakta přestávají být nezbytnou podmínkou racionálního závěru.³¹² Obě tyto komunikační politiky deformují poznávací schopnosti člověka, čímž se znesnadňuje jeho rozhodování. To vede k růstu populismu, poškozování epistemických základů demokracie a k poškozování sociálního kapitálu.³¹³

2.3 Etika v online prostředí

Již víme, že regulace svobody projevu tak, aby nebyla v rozporu s tímto základním právem a zároveň neporušovala integritu druhých osob, je zcela v kompetenci ISP. Existují však i další úpravy a doporučení pro regulaci participativní kultury?

Zaměříme se nyní na sociální sítě. Vzhledem k vysokému množství obsahu tvořeného participanty je pro ISP nesnadné udržet nad její kvalitou kontrolu a předcházet publikaci nezákonného obsahu např. preventivní činností.³¹⁴ Cenzura ze strany ISP zajiště funguje, avšak nezřídka vede i k potlačení zákonem chráněných projevů a projevů mylně vyložených či špatně zanalyzovaných.³¹⁵ Na zákl. analýzy autoři uvádějí, že sociální sítě by na sebe měly v ohledu regulace obsahu brát povinnosti jako státy, a zároveň samy státy by se neměly zříkat možností určitých regulací sociálních sítí. Vztah na bázi smlouvy ISP s uživateli sítí je nefunkční. Ať už smlouvu uživatelé čtou nebo ne (nehledě na její obšírnost, která nepodporuje důvěru), nemají na výběr, resp. smluvní vztah není rovnocenný, protože ze strany uživatele není možné navrhnout smluvní úpravu. Adhezní charakter B2C³¹⁶ smluvního vztahu³¹⁷ by měl implikovat spotřebitelskou ochranu, a i z toho důvodu by se státy od takové regulace neměly distancovat: „Právě státy totiž mohou svými normami napomoci tomu, aby se do kyberprostoru dostaly hodnoty a principy, které společnost ve svých právních rádech uznává.“³¹⁸ Závěrem je doporučení individuálnějšího přístupu k posuzování sporných případů, do nějž by měl kromě

³¹¹ Srov. MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*, s. 30.

³¹² Srov. Tamtéž, s. 38.

³¹³ Srov. KOUKOLÍK, František. *Bulšit*, s. 78–79.

³¹⁴ Srov. HANYCH, Monika a Marek PIVODA. *Facebook, Twitter a YouTube jako garanti svobodného projevu? Kritika současného systému notice-and-takedown*, s. 180.

³¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 184.

³¹⁶ Business to Customer.

³¹⁷ Tj. standardizovaný smluvní vztah, kdy jsou základní smluvní podmínky určeny pouze jednou ze smluvních stran a druhá strana nemá příležitost je ovlivnit. Srov. §1798–1801 ObčZ.

³¹⁸ Srov. HANYCH, Monika a Marek PIVODA. *Facebook, Twitter a YouTube jako garanti svobodného projevu? Kritika současného systému notice-and-takedown*, s. 193–195.

soukromého aktéra ISP zasahovat též stát jakožto ochránce základních práv a svobod svých občanů.³¹⁹ Analyzovaný článek nepoukazuje na míru zodpovědnosti za vytvořený obsah na straně participanta.

Přehledný seznam odkazů k tomu, jak k regulaci obsahu a k cenzuře přistupuje konkr. Facebook poskytuje na svých stránkách *Patrik Kořenář*, přičemž podobně jako autoři výše kritizuje jednostrannost, netransparentnost, nevyváženost a nedovolitelnost.³²⁰

Situace kolem regulace obsahu participativní kultury v online prostředí je složitá a nepřehledná, silnou roli v ní co do vlivu hrají soukromí korporátní aktéři, co do možností na participaci pak sami individuální aktéři. Role jednotl. státních aktérů je minimální. Mediální prostředí a potenciál internetu tenduje k rozvoji stejně jako k zneužívání. Svoboda projevu jako základní právo člověka neumožňuje ze své podstaty mnoho vnější regulace; spoléhá se na odpovědnost osob, která je součástí jakékoliv svobody. Propagandu může dnes v online prostředí dělat kdokoliv, a právě i proto potřebujeme etiku veřejnosti.

2.4 Etika veřejnosti v online komunikaci

2.4.1 Etika blogování

Tématem, které bývá příležitostně popsáno s ohledem na produčivatele, je etika blogování. V původním smyslu označuje blog webový zápisník či webový deník; jde tedy o online komunikační prostředí, které může využívat kdokoliv, aby publikoval texty opět určené komukoliv.³²¹ Podmínkou je samozřejmě přístupnost k internetu a k platformám, které tuto publikaci umožňují. Po video obsahu byly blogy v roce 2021 druhou nejžádanější formou internetového sdílení, je však stále častější používat je spíše pro podporu prodeje.³²² Tzn. že blogy tvoří čím dál častěji spíše součást prodejních webů, kde pro sdílení tematického a užitečného obsahu zdarma zvyšují potenciál prodejnosti dané služby nebo produktu a přivádí tak více uživatelů na danou webovou stránku.

³¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 213.

³²⁰ Srov. KOŘENÁŘ, Patrik. *Facebook, jak ho neznáte*. Patrikkorenar.cz [online]. [cit. 2022-07-31]. Dostupné z: <https://www.patrikkorenar.cz/l/facebook-jak-ho-neznate/>

³²¹ VEPŘEK, Jarmil. *Blog jako žánr potvrzující dynamický vývoj komunikačních možností současnosti*. Brno, 2013. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/q8jvi/Veprek_diplomova_prace.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita., s. 14–15.

³²² Celkem 89% marketérů je používá jako součást obchodních a komunikačních strategií podniků. Srov. CONNELL, Adam. 37 Latest Blogging Statistics, Trends, And Facts For 2022: Blogging content statistics. *Bloggingwizard.com* [online]. 6. 9. 2022 [cit. 2022-09-09]. Dostupné z: <https://bloggingwizard.com/blogging-statistics/>

Joanna Zylinska ve svém příspěvku z roku 2013 reflektuje blogy ještě jako klasické webové zápisníky jednotlivců a kulturu blogování nazývá jako *křížovatku narcismu a etiky* a navrhuje zabývat se jí jako bioetikou ve smyslu etiky života, a to jak materiálního, tak politického (*bios*). Objasňuje to následující argumentací, která vychází z Foucaultovy etické pozice. Imperativy „poznej sám sebe“ a „pečuj o sebe“, které jsou charakteristické pro klasickou kulturu, totiž uvádějí etiku jako umění života (též viz výše v práci), kdy tato osobní sebezpečie je zároveň přínosem pro ostatní a má vliv na celkový rozvoj společností. S tím souvisí též důraz na pravdu nikoliv jako na obecnou platnost, ale pravdu čekající na své objevení skrze proces sebepoznávání. Absence kodifikace pro to, jak žít, je vysvětlením toho, proč je tento proces sebepoznávání přirozeně etickou činností. Přestože jde o transformaci prostřednictvím péče o sebe, vždy je ale závislá na přítomnosti ostatních jedinců. V kontextu právě popsaného nabízí autorka hypotézu, zda nejsou blogy a sociální sítě pouze prostředky umožňující tuto „péči o duši“. Blogování stejně jako sociální sítě jsou zde nahlíženy jako forma narcismu, protože obsah je konstruován převážně s cílem posílit vlastní image (ego) a vměstnat svět do vlastního obrazu, který je zde dáván publiku. „Já“ chce být s ostatními a zároveň chce předejít potenciálnímu ublížení³²³ – vytváří sebeobraz, který je klamný. S odkazem na Derridu autorka příspěvku upozorňuje, abychom narcismus nevnímali jen jako negativní fenomén; je ve společnosti nevyhnutelný a je nezbytnou součástí navazování vztahů, o čemž svědčí i Levinasova teze o vztahu založeném právě na přijímání jinakosti druhého. V tom případě by byl narcismus nedílnou součástí etiky.³²⁴ Blogování je experiment s narativizací vlastního života – život tvoříme prostřednictvím jazyka, ale naše vlastní stopy můžeme v technickém prostředí internetu též odstranit prostřednictvím klávesy „smazat“. Zylinská blogování chápe jako proces sebeutváření a „stávání se“, proto jej řadí k bioetice. Ukazuje narcismus, který je bloggerům převážně vlastní, jako dobrou a nedílnou formu pro bytí s ostatními. Na otázku, zda jsou blogerétičtí, která je zároveň předposlední větou jejího článku, v poslední větě odpovídá pouze „možná, ale spíše zřídka“.³²⁵ V každém případě je blogová kultura tvorbou a člověk potřebuje tvorbu pro své sebeuskutečnění, které se ve svém základu děje vždy v jazykovém rámci. Zásadní

³²³ Srov. COULDRY, Nick, Mirca MADIANOU a Amit PINCHEVSKI, ed. *Ethics of Media*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 978-0-230-34783-0, s. 91-96.

³²⁴ Srov. Tamtéž, s. 97.

³²⁵ Srov. Tamtéž, s. 102–103.

ovšem je, jakým způsobem takové uskutečňování probíhá, tedy zda je v souladu s lidskou důstojností a zda probíhá s respektem ke svobodě druhého a k jeho jedinečnosti.

Nutnost vzniku konkrétních morálních imperativů pro participanty na veřejném obsahu internetu přináší *Martin Kuhn* ve formě *návrhu etického kodexu blogování*.³²⁶ Jeho základní body vybízí k podpoře interaktivity, podpoře otevřenosti, k úsilí o faktickou pravdu, transparentnost a „lidskost“, přičemž každá ze směrnic je zpřesněna ještě dílčími body.³²⁷ Za zásadní pro téma práce považujeme z těchto bodů pravdivost a nutnost citování zdrojů, odhalení vlastní identity a minimalizaci poškozování druhých. Jako důležité se nám jeví proto, že mají bezprostřední návaznost na ovlivnění druhé osoby i našeho vztahu s ní. Vedou k zachování bezpečného prostředí, které je jedním z důležitých elementů pocíťování svobody, a tedy možnosti volit a tím pádem i eticky jednat.

Americká asociace rozhlasových, televizních a online zpravodajských profesionálů (RTDNA)³²⁸ přijala Soubor pokynů pro sociální média a blogování. Ta se však týkají pouze profesionálů a mají říkat, že pro přiblížení se veřejnosti prostřednictvím sociálních sítí je třeba řídit se stejnými principy jako při výkonu své profese. Sám Kuhn považuje za nejzásadnější normy svého kodexu pravdu a lidskou důstojnost. Pokud je se kodexem budou blogeri řídit, pak jsou ideálním příkladem veřejnosti i pojítkem mezi ní a novináři.³²⁹

Lze říci, že etika blogování se soustředí spíše na problematiku spojenou s rolí blogera než na etické otázky v rovině obecně participující veřejnosti. Blogger ještě není profesionálním publicistou, ale není už jen příležitostným přispěvatelem v diskuzi sociální sítě. Tato etika proto řeší hlavně otázky plagiátorství, fabrikace obsahu, komerční spolupráci s firmami a korporacemi a pravdivé uvádění příslušnosti (předpokládáme, že k čemukoliv, protože autor obl. příslušnosti blíže nespecifikuje).³³⁰ Je předmětem diskuze, zda a do jaké míry může být etika blogování inspiračním zdrojem pro etiku v online komunikaci pro širokou veřejnosti.

³²⁶ Srov. CHRISTIANS, Clifford G. *Media Ethics: cases and moral reasoning*, s. 128.

³²⁷ Srov. Tamtéž, s. 128–129.

³²⁸ Radio Television Digital News Association.

³²⁹ Srov. CHRISTIANS, Clifford G. *Media Ethics: cases and moral reasoning*, s. 129–131.

³³⁰ DRUSHEL, Bruce E. a Kathleen GERMAN, ed. *The Ethics of Emerging Media: Information, Social Norms, and New Media Technology*. New York: Continuum Books, 2011. ISBN 978-1-4411-0025-2, s. 215.

2.4.2 Etika ctností na internetu

V literatuře zaznamenáváme též odkaz na téma vztahu ctností a sociálních sítí;³³¹ ten se nám však pro svou obecnost nejeví jako nosný pro náš záměr. Autorka článku *Sandra L. Borden* navrhuje věnovat v oblasti médií více pozornosti tradicím a studiu kultury. Takový závěr je sice platný, avšak zdá se nám vzhledem k problematice tématu trochu nedostatečný. Nedostatečný z důvodu, že zatím přesněji nepopisuje etický rámec pro jednání produčitelů na sociálních sítích. Autorka v závěru článku zmiňuje, že paternalismus v mediální etice definuje jak autonomii vedoucí k rozkvětu lidí, také ale ukazuje na to, že autonomie neznamena neomezenou svobodu v našich preferencích. Odkazuje nás k základům etiky ctností, s tím, že Aristotelův ideální typ etického člověka (*phronemos*)³³² už není v pluralitní společnosti uplatnitelný. Je třeba klást si otázku, zda současné společensko-politické uspořádání tuto pozitivní stránku paternalismu v mediální komunikaci skutečně podporuje a rozvíjí.³³³ Tento článek je proto spíše apelem k dalším a podrobnějším studiím agendy tématu ctnosti v oblasti mediální komunikace,³³⁴ než že by rozebíral přímo chování produčitelů v prostředí online komunikace. V této souvislosti Bordenová s odkazem na Vallorovou připomíná sociální povahu ctností a konstatuje, že současná pozice sociálních sítí je spíše individualisticky zaměřená na jedince a nezakládá proto vhodné prostředí pro rozvoj ctnosti přátelství.³³⁵ Souhlasíme, že téma ctností je důležitou oblastí k dalšímu zkoumání i v tématu této práce, protože se orientuje na člověka, který i v účasti na komunikaci v online prostředí figuruje jako tvůrce. Takové zkoumání též konvenuje s poznatkem o nutnosti zaměřit se na opravdovost a hloubku našich vztahů pro zkvalitnění (také) online komunikace.

2.4.3 Otázky odpovědnosti a hate speech na internetu

Přestože to výslovně nepojmenovává jako etiku veřejnosti, apeluje *Raphael Cohen-Almagor* ve své eseji „*Odpovědnost uživatelů internetu*“ na koncepty morální odpovědnosti ze strany participantů, což je důležitý příspěvek k našemu tématu.

³³¹ Srov. PLAISANCE, Patrick Lee, ed. *Communication and Media Ethics: Handbooks of Communication Science*. Boston/Berlin: De Gruyter Mouton, 2018. ISBN 978-3-11-046373-6, s. 186.

³³² Pojem vysvětluje abstrakt článku: Srov. LEHMAN, Glen. Moral will, accounting and the phronemos. *Critical Perspectives on Accounting*. 2014, 25(3), 210-216. ISSN 10452354. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2013.10.004>.

³³³ Srov. PLAISANCE, Patrick Lee, ed. *Communication and Media Ethics: Handbooks of Communication Science*, s. 186.

³³⁴ Např. analýza dopadu sociálních médií na jednotlivé ctnosti. Srov. Tamtéž, s. 186.

³³⁵ Srov. Tamtéž, s. 186.

Odpovědnost autor vnímá jako něco, co je inherentně zahrnuto v našem právu na svobodu projevu. To je podstatné sdělení např. s ohledem na americké soudy, které se řídí doktrínou o přílišném nezasahování do ofenzivních projevů lidí na internetu, protože by to mohlo znamenat zásah do svobody projevu jako základního lidského práva.³³⁶ Taková pozice státního aktéra jen dosvědčuje tvrzení z předchozího odstavce, že autonomie v projevu rozhodně nemá být neomezená, protože jistá forma a míra seberegulace je předpokladem pro naplnění významu svobody projevu. Autor eseje tuto odpovědnost rozděluje na zákonnou, morální a sociální. *Legální odpovědnost* referuje k řešení problémů orgány státní moci; *morální odpovědnost* souvisí s našim osobním svědomím a špatný čin je v jejím kontextu vnímán buď jako důsledek *akrasie*³³⁷ nebo nevědomosti; a nakonec společenská *odpovědnost* se vztahuje k tomu, jaké má naše jednání důsledky na společnost,³³⁸ a která se už netýká jen jednotlivců, ale též skupin, korporací i vlád. „*Internet má disinhibiční efekt.*“³³⁹ Jde o jev, který je nejčastěji patrný v online komunikaci jako reakce bez zábrán, resp. neuměřená až extrémní komunikační odezva, která má širokou škálu projevů vycházejících z vysoké uvolněnosti a nízké zdrženlivosti.³⁴⁰

Než budeme pokračovat v rozboru Cohen-Almagorova textu, zdá se nám na místě vložit vysvětlení toho, co neadekvátní komunikačních projevy znamenají. Projevy, které jsou urážející, ponižující, diskriminační či jakkoliv jinak nenávistné, nazýváme „*hate speech*“ nebo „*hate crime*“³⁴¹ a právě ony jsou z našeho pohledu jedním z důvodů nutné přítomnosti etiky veřejnosti. Právní řád České republiky je nedefinuje, avšak v mezinárodním dokumentu Rady Evropy jsou zakotveny jako ty, které podporují netoleranci mezi lidmi a to zejm. s ohledem na veškeré národnostní otázky a otázky migrace a menšin.³⁴² Tedy to, co máme k dispozici, je rámec určený mezinárodním dokumentem, a dále částečnou kontrolu ze strany ISP do té míry, na kterou ve velkém

³³⁶ Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*. Chichester: Blackwell Publishing, 2011. ISBN 978-1-4051-8812-8, s. 417.

³³⁷ Jednání proti vlastnímu nejlepšímu úsudku. Srov. Tamtéž, s. 418.

³³⁸ Srov. Tamtéž, s. 417–418.

³³⁹ Srov. Tamtéž, s. 418.

³⁴⁰ Srov. KABAI, Laura. *Disinhibice a její vliv na uživatele internetu*. Brno, 2014. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/g1rfz/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, s. 12–13.

³⁴¹ Srov. PAVELKOVÁ, Jana. *Svoboda projevu a nenávistné projevy na internetu*. Brno, 2020. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/hu5jc/Archiv_Pavelkova.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, s. 33.

³⁴² *Recommendation No. R (97) 20 Of the Committee of Ministers to Member States On "Hate Speech"*. 1997. Dostupné také z: <https://rm.coe.int/1680505d5b>, s. 107, Principle 1.

množství nenávistného obsahu sám stačí. Takový rámec však neexistuje pro produčivatele. Jistěže je třeba jednat v souladu s naším svědomím a osobními hodnotami, pro rozhodování a zorientování se v nepřehledném online prostředí mohou jakási závazná etická doporučení pomoci k prohloubení odpovědnosti v našem svobodném rozhodnutí. Navíc tím posílíme samo právo na svobodu projevu. To, kdy jde o běžný projev a kdy už je projev skutečně nenávistný, může být v některých nejednoznačných případech těžké posoudit.

Každá skutečnost je vždy jedinečná, a proto je třeba hodnotit ji kontextuálně v daném čase, místě i okolnostech. Chceme také připomenout, že hate speech se zdaleka netýká jen národnostních otázek (jak hate speech zejména popisuje Rada Evropy); s globalizací stoupají i citlivá a delikátní témata z oblasti vztahů, sexuality, víry a dalších společenských oblastí a otázek souvisejících s rozvojem vědy a techniky. Nakonec hate speech můžeme najít ve všech oblastech lidského soužití, proto bychom měli usilovat o konstruktivní dialog ve všech sférách naší komunikace, ať už probíhá online nebo osobně. Také prostřednictvím kultivace jazyka a způsobů, jakými se dorozumíváme můžeme vytvářet lepší prostředí pro život nejen sami pro sebe, ale starat se tak i o rozvoj obecného dobra.

Zde se vrátíme ke Cohen-Almagorově textu a k tématu odpovědnosti uživatelů internetu zejm. v souvislosti s hate speech. Nalezení přímé souvislosti mezi publikací příspěvku na internetu a reálným poškozením³⁴³ bývá často komplikované až nemožné.³⁴⁴ Přestože může být takové poškození neprokazatelné v oblasti právní odpovědnosti, neznamená to, že je poškozující čin také automaticky morálně správný, a že by za něj proto jednající neměl nést morální odpovědnost. Mějme na mysli sílu slov; ta mohou pohnout člověka k dobrému jednání, avšak mohou také zranit. Podněcování je vnímáno jako nepřijatelné³⁴⁵. Pro argumentaci jsou v analyzovaném textu uváděny příklady z let 2005–2008, v nichž jsou zmiňovány různé online portály a studie na téma diskuzí „sebevražedných pilulek“ a „sebevražedných balíčků“. V Japonsku začaly probíhat první anonymní výzvy ve znění „zachraň planetu, zabij se“, které se v online prostoru samozřejmě šířily za hranice státu, a které byly dále prohlubovány prostřednictvím podrobných návodů a diskuzemi nad metodami k úspěšnému dovršení sebevražedného

³⁴³ Např. právě prostř. hate speech – pozn. aut.

³⁴⁴ Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 418–419.

³⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 419.

činu.³⁴⁶ V listopadu 2008 byl v USA poprvé použit federální zákon pův. navržený na boj proti počítačové kriminalitě³⁴⁷ nově též pro účel stíhání zneužití uživatelské smlouvy.³⁴⁸ To zjednodušeně a obecně znamená, že souhlasem s podmínkami platformy, jejíž online prostředí využíváme, na sebe bereme plnou odpovědnost za obsah, který jsme vytvořili a na dané platformě publikovali. Impulzem k tomuto užití zákona byl podle analyzovaného textu případ *Spojené státy vs. Drew*,³⁴⁹ který se týkal právě počítačového podvodu a kyberšikany vedoucí k sebevraždě.³⁵⁰ Přestože mělo jednání v této kauze obviněné osoby fatální důsledky, někteří členové americké odborné veřejnosti vnímají rozsudek zproštění obžaloby jako kladný. Opačný výsledek by podle nich měl negativní vliv na svobodu projevu a zároveň by sloužil jako precedens, který by po uživatelích vyžadoval, aby četli obtížně formulovaná smluvní ustanovení ISP. Tito odborníci argumentují tím, že uživatelé podmínky čtou zřídka a v podstatě je považují za občanskoprávní formalitu, proto by se na porušení těchto podmínek neměla zakládat obvinění pro trestní stíhání.³⁵¹

Téma odpovědnosti komunikace na internetu probírá Cohen-Almagor také z hlediska čtenářů, a klade si otázku, zda by měli být aktivní v identifikaci a v osobním jednání proti hate speech. odpovědí je jednoznačné ano, protože jinak by se jednalo o silnou formu akrasie.³⁵² Argumentaci opět ilustruje na případu, tentokrát jde o kauzu *Střelby na Dawson College*³⁵³ v Montrealu 13. září 2006. Pachatel tohoto trestného činu svůj plán avizoval vč. nenávistných projevů o den dříve na webu VampireFreaks.com. Nejenom že jej nikdo ze čtenářů nenahlásil policii, někteří čtenáři se navíc zapojovali do diskuze

³⁴⁶ FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 420.

³⁴⁷ Obvykle byl do té doby používán jen k ochraně před hackerskými útoky.

³⁴⁸ Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 421.

³⁴⁹ Celý případ: *United States v. Drew* [online]. 7. 12. 2009 [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.courtlistener.com/docket/4144102/united-states-v-drew/> Obžalovaná Lori Drew byla obviněna celkem ve čtyřech bodech – první se týkal obvinění ze spiknutí, následující tři se týkaly porušení kyberbezpečnosti v rámci zákona CFAA (Computer Fraud and Abuse Act). V prvním bodě obvinění uvízla porota na mrtvém bodě, v dalších třech bodech byla obviněna zproštěna obžaloby, avšak shledána vinnou z méně závažných přestupků. 28. 8. 2009 byl zrušen rozsudek poroty a Lori Drew byla zproštěna obžaloby.

³⁵⁰ Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 421–424.

³⁵¹ Srov. ZETTER, Kim. Experts Say MySpace Suicide Indictment Sets 'Scary' Legal Precedent. *Wired.com* [online]. [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.wired.com/2008/05/myspace-indictm/>.

³⁵² Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 425.

³⁵³ Podobný případ se v Montrealu udál v roce 1989 – *Montrealský masakr* (známý též pod názvem *Masakr na École Polytechnique*) a v roce 1992 – *Masakr na univerzitě Concordia*.

způsobem, který pachatele mohl ještě podněcovat.³⁵⁴ Navrhovaným řešením prevence jsou telefonní a mailové pohotovostní linky zřizované buď přímo ISP nebo nezávislými organizacemi. Na tyto linky by bylo možné takové případy ohlašovat, kvůli bezpečí klidně i anonymně.³⁵⁵ Odpovědnost na internetu tedy předpokládá předporozumění člověka rozlišit dobré od zlého. To neznamená jen to, že sami nebudeme šířit hate speech a podobné typy projevů, ale též že budeme schopni zasáhnout a jednat i z pozice čtenáře, který škodlivý obsah nahlásí.

Význam „člověka – tvůrce“ se zde v kontextu komunikace na internetu rozšiřuje – vztahuje se nejen na toho, kdo obsah tvoří, ale i na toho, kdo jedná proti zlu (čímž tvoří dobro).

2.4.4 Etika sociálních sítí

Oblast komunikace na sociálních médiích má tendenci v ověřování hodnot svobody a společenské odpovědnosti následovat ověřený přístup tradičních médií.³⁵⁶ Proto jsou to opět buď novináři, resp. profesionální tvůrci obsahu, kterým je etika sociálních médií určena primárně. Na produčivatele se pak v rámci regulace komunikace vztahují „jen“ podmínky definované ISP. Jak ale vyplývá z toho, co bylo dosud popsáno, nezamezuje to ani nesnižuje množství nenávistných projevů nebo nezkvalitňuje naši komunikaci v online prostředí. Proto je to pro zkoumané téma poněkud málo.

Sladění individuální morálky s hodnotami ISP a dalších aktérů v celé komunikační struktuře v online prostředí zůstává velkou výzvou a doporučení uváděná ISP v podmínkách užití služby nepředcházejí napětí mezi komunikační praxí a nároky mediálních organizací.³⁵⁷

Tato sféra vyžaduje další studie a etická doporučení pro uplatňování do praxe v oblasti komunikace na veřejnosti a zejm. pak v online prostředí. Dřív, než stačí být způsoby komunikace reflektovány, komunikační formy se promění a vyvstávají nové problémy, přičemž ty staré často zůstávají přítomné. Navíc s rizikem, že pro neadekvátní formu komunikace (např. hate speech) uživatelé sítí mohou získávat už jakousi formu slepoty vzhledem k tomu v jakém množství nás urážlivé projevy obklopují. S ohledem na

³⁵⁴ Srov. FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*, s. 424–425.

³⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 426,

³⁵⁶ Srov. LIPSCHULTZ, Jeremy Harris. *Social Media Communication: Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*, s. 288.

³⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 288.

proměny novinářské etiky, která vedla až k participativní kultuře, můžeme pozorovat nejen proměnu forem participace, ale též rychlost a způsoby etické reflexe. Novinářská etika měla dostatek času, aby se etablovala ve funkční a přirozeně uznávaný rámec nejen pro žurnalisty, ale též pro občany. Pozorujeme-li však proměny sociálních sítí, vidíme rychlou proměnu od dlouhých textových forem (blogy), přes jejich redukci do krátkých, a ještě kratších textových celků (Facebook, Twitter), až k vyjadřování obrazem doplněného textem (Instagram) nebo vyjádřením redukovaným v podstatě pouze na obraz (Tik Tok). Tato redukce textu je ovlivněná tlakem na rychlost a množství produkce obsahu. Následkem stále se zrychlující proměny se též mění kvalita daného projevu, která se snižuje a na sociálních sítích bývá v projevech produčitelů přetlačována množstvím příspěvků.

V souvislosti s chováním na sociálních sítích se objevuje pojem „internetová etiketa“ (*netiquette*), který by se dal popsat jako společenská etiketa v online prostředí.³⁵⁸ S tématem etiky však nesouvisí.

2.4.5 Etika publika

Pojem etika publika se nachází v německy psaných zdrojích Funioka³⁵⁹ a Holdereggera³⁶⁰ a upozorňuje na ně Huber. Píše, že pojem s sebou kromě nároků na užívání médií nese též účast na kritickém diskurzu nad médii, do nějž patří též otázka vzdělávání dalších generací v dané oblasti. Dále klade důraz zejm. na rozvoj vztahů, v nichž je třeba cítit odpovědnost jeden za druhého; odpovědnost ve spolehlivých vztazích nabývá tří forem: individuální, sociální a odpovědnosti za životní prostředí. Apeluje také na přítomnost vzorů a ctností (např. umírněnou konzumaci médií).³⁶¹ Domníváme se, že i tato výzva jsou součástí zmiňovaných děl Funioka a Holdereggera k etice publika.³⁶² Nakonec sám připomíná, abychom nezapomínali na zachování

³⁵⁸ MYTTON, Graham, Peter DYEM a Piet Hein VAN DAM. *Media, Audience, Research: A Guide for Professionals*. 3. vyd. Nové Dillí: SAGE Publications, 2016. ISBN 978-93-515-0643-0, s. 187.

³⁵⁹ FUNIOK, Rüdiger. *Medienethik: Verantwortung in der Mediengesellschaft*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007. ISBN 978-3170199583.

³⁶⁰ HOLDEREGGER, Adrien. *Kommunikations- und Medienethik: Interdisziplinäre Perspektiven*. Academic Press Fribourg. Academic Press Fribourg, 2004. ISBN 3727814896.

³⁶¹ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*, s. 115–116.

³⁶² Vzhledem k nedostatečné znalosti německého jazyka nemáme možnost prostudovat zmíněná díla v jejich originálním znění sami.

přirozené kulturní rozmanitosti v komunikaci na internetu – lidská důstojnost se totiž konkretizuje právě v naší různosti.³⁶³

Konečně nejpříměji se k problematice etiky veřejnosti vyslovuje až *Stephen J. A. Ward*: „*Globální mediální etika musí konstruovat své principy s ohledem na každého. Zásady a normy by se měly vztahovat nejen na profesionální novináře, ale také na občany tvořící média.*“³⁶⁴ Tomuto závěru předchází Wardův kodex pro globální integrovanou etiku. V jeho preambuli stojí apel na globální odpovědnost přirozeně vycházející z globálního působení médií na internetu. Do této sféry odpovědnosti patří už nejen novináři, ale též všichni konzumenti obsahu, jacíkoliv jeho tvůrci i obyčejní sdílejší.³⁶⁵ Budoucnost lidstva proto závisí také na tom, abychom nad všemi oblastmi mediální etiky smýšleli v globálním měřítku. Morálními kořeny takové etiky jsou podle Warda nároky na humanitu, jednota v rozdílnosti, demokratická žurnalistika a podpora lidského rozkvětu, avšak nejen toho individuálního, ale též rozvoje sociálních, politických a etických dober. Základní koncepty a principy jeho kodexu jsou však zaměřeny jen na novináře – vyžadují jejich globální působení, službu občanům a neparochiální přístup, tzn. nezaměřenost k úzkému etnocentrismu a patriotismu; dále integrální přístup, přeshraniční dialog a obecné principy mediální etiky.³⁶⁶ Závěr kodexu tvoří výše uvedená výzva po zahrnutí veřejnosti do právě takové mediální etiky.

V českém prostředí zmiňuje pojem etiky veřejnosti, resp. veřejné etiky Moravec, a to v souvislosti s dopisovatelskou žurnalistikou a s odkazem mj. na již zmiňovanou Habermasovu práci *Strukturální přeměna veřejnosti*.³⁶⁷ Žádné konkrétní závěry a aplikaci pojmu pro současnost však nevyvozuje.

2.5 Další reflexe problematiky

Z výše uvedeného nám vyplývá, že přestože pojem etika veřejnosti, resp. etika publika nenacházíme explicitně pojmenován a jednoznačně definován, objevují se postupně zmínky o nároku odpovědnosti produčivatelů při jejich komunikaci v online prostředí jako inherentní součást práva na svobodu projevu. Základním problémem při komunikaci

³⁶³ Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*, s. 119.

³⁶⁴ Srov. WARD, Stephen J. A. *Radical Media Ethics: A Global Approach*. 3. vyd. Chichester: John Wiley, 2015. ISBN 978-1-118-47758-8, s. 228.

³⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 223

³⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 224–227.

³⁶⁷ Srov. MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*, s. 155.

široké veřejnosti na sociálních sítích je riziko disociace od reálných vztahových skutečností a z toho vyplývající fenomény, jako je disinhibice, deindividuace, stereotypizace, kognitivní disonance, banalizace témat aj., které tak ovlivňují naše vyhodnocování informací, promítají se do našich postojů, a to vše ovlivňuje jaké volíme komunikační prostředky, styl jazyka, formu a zejm. jaký tvoříme komunikační obsah.

Schopnost dialogu je výzvou pro překračování naší instinktivnosti, automatismů a emotivismu v komunikaci. Pokud bychom o něco takového usilovali, neznamená to, že nebudeme dělat přešlapy, ale touto opakovanou zkušeností máme příležitost přinášet více ctností do vlastního života. Samotné poznání nám nestačí; pro (sebe)uskutečňování je třeba také jednat, zakoušet tyto situace na vlastní kůži a reflektovat je, což je v podstatě základ etiky ctností i filozofie dialogu. Schopnost dialogu je bytostně vlastní všem lidem. Do jaké míry je rozvinutá v dovednost, je otázkou talentu a jeho úrovní, stejně jako je tomu u kterékoliv jiné schopnosti. Ovlivňuje ji ale také rozsah (sebe) zkušenosti, EQ, IQ, i náš temperament, osobnostní profil a rozměr otevřenosti k vlastní duchové podstatě; upřímné nahlédnutí místa, na kterém se právě v životě nacházíme, pravdivý náhled na vlastní aktuální skutečnost i na nás samé a respekt ke skutečnostem, které nás v životě přesahují. Různé kombinace vnitřních i vnějších faktorů často ve spojení s nedostatečnou erudicí v tématu způsobují, že sdílení osobního postoje a názoru je zaměňováno s interpretací dat. Protože taková vyjádření často postrádají atributy nějakých konkrétních literárních útvarů,³⁶⁸ bývá někdy těžké rozpoznat co je autorův osobní názor a zkušenost a co vychází z dat s uvedením jejich zdroje. Lpění na vlastním pohledu na svět jako jediném správném může svědčit o jakési formě sobectví, která stejně jako úplné vydání sebe sama jsou jen opačnými stranami stejné mince, kterou je osamělost. Taková forma komunikace by mohla být případně nahlížena spíše jako monolog. Nelze být ani jen pro druhé, ani jen proti druhým; zároveň riziko hledání toho, co nás spojuje, může vést k tomu, že jako pojící prvek je volena nenávist k něčemu/někomu. Takový přístup by mohl být extremistický.³⁶⁹ Nejsou nutné sympatie všech se všemi, avšak nenávist ze své podstaty nikdy nemůže být tvůrčím elementem žádných lidských skutečností. Záměrem dialogu by mělo být, aby přes všechny nutné obsahové dekonstrukce v průběhu rozhovoru směřoval v posledku ke konstrukci něčeho nového, protože ze své podstaty je tvůrčí činností. Přímá výměna názoru a osobní konfrontace jsou pro plodný dialog

³⁶⁸ Např. komentář, sloupek, úvaha, recenze atp.

³⁶⁹ Srov. „... *extremisté nedovedou žít bez nepřitele.*“ In HALÍK, Tomáš. *Žít v dialogu*, s. 24.

důležité. Jejich absence může vést k deindividuaci a k posunu až ke ztrátě vlastních hranic, o čemž se přesvědčujeme při pozorování komunikace v online prostředí.

Naše úsilí o vyslovení nevyslovitelného na jedné straně (vztah slov a pojmů), a snaha o přesné a daty podložené vyjadřování (intelekt) na straně druhé může vést ke vnitřnímu konfliktu a uchýlení se buď k jednomu, nebo ke druhému, tedy opět k nějaké formě polarizace. Pokud bychom připustili spiritualitu jako nedílnou součást vlastní existence bez ohledu na náboženství a intelekt, je možné že by nám integrace takové myšlenky do našeho dennodenního jednání pomohla též zkvalitnit naše rozhovory, naučit se lépe zacházet se slovy, pojmy, ale i s vlastními pocity a emocemi. Tím se míní jednak schopnost transcendence,³⁷⁰ jednak subjektivita v animalitě, tj. duch v těle,³⁷¹ jako dva z pěti základních aspektů principu personality. Bez lásky k dobru, bychom nemohli uvést sami sebe do pohybu k jednání. Touha je projev lásky jako nepřítomné dříve poznané dobro.³⁷² Kdybychom touhu neměli, nebyli bychom puzeni k jednání a k velkým činům. Tento životní pohyb naší existence směřuje od toho požívačného (*bios apolaustikós*), přes poznání a nazírání (*bios theoretikós*) zpět k realizaci nahlédnuté ideje ve světě, tj. k jednání samému³⁷³ skrze zmíněné sebepoznávání a prostřednictvím řeči. Pro jednání a promlouvání ve světě nutně potřebujeme jak materii těla, tak duchovost duše.

Sekulární jazyk nám však ne vždy umožní vyjádřit silné emoce. Proto potřebujeme ticho, které někdy může být prvním krokem k dialogu a může nám vyjevit, co a kdy říct, a kdy je naopak lepší zůstat mlčet. Ostatně i nereakce je jednou z forem reakce – v řeči jsme vnitřně aktivní, i když nemluvíme. A možná nám jednoduše jen chybí čas přemýšlet, který nemáme následkem rychlé nebo téměř okamžité zpětné vazby v online komunikaci, a také proto, že klademe více důrazu na soutěživost než na vzájemnou kooperaci. Taková ekonomizace myšlenek rozhodně není ani úsporná ani efektivní. Tlak na rychlost reakce je stále nový a neustále sílící jev, stejně jako to, že je třeba učit se, čemu se v informačně přesyceném poli rozhodneme dávat naši pozornost. Informačním odpadem je zejm. zmiňovaný konverzační tlach, který zabírá místo dialogického diskurzu, do něhož patří i klidný tichý prostor pro utváření a formulaci myšlenek.

³⁷⁰ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika*, s. 183.

³⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 181–182.

³⁷² Srov. PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*, s. 51.

³⁷³ Srov. PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši II.: Stati z let 1970–1077* Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-91-7, s. 343.

Souvisí to, jak moc jsme (nebo nejsme) schopni vést dialog také s potřebou etiky pro komunikaci produčitelů v online prostředí? Resp. potřebujeme tento etický rámec právě proto, že jsme zaplaveni množstvím obsahu,³⁷⁴ nezvládáme se v něm již dobře orientovat a v důsledku tlaku na rychlost reakcí v komunikaci nevěnujeme dobrou pozornost nezbytným vlastnostem kvalitního dialogu? Pokud by odpověď na tyto otázky byla ano, ptali bychom se pak, co současnému dialogu chybí, abychom to následně mohli zahrnout do nároků etiky veřejnosti v online komunikaci. Vycházíme-li ze zjištění, že jedinci masové veřejnosti jsou v podstatě atomizováni a toužící po propojení s druhým, a zároveň s tím akceptujeme existenci fenoménu MacIntyrový teze emotivismu, pak by jedním z atributů naší etiky mohl být též nárok na existenci horizontálního vztahu v dialogu. Tzn. že jen tehdy, pokud se zřekneme našeho „monopolu“ na pravdu („protože to může zakrývat lhostejnost vůči pravdě toho druhého“³⁷⁵), a tedy snahy druhého o ní přesvědčit, můžeme dát šanci rovnocennému komunikačnímu vztahu, a tedy partnerství a uznání, po němž jsme primárně toužili. Pravda je totiž záležitostí celoživotního zkoumání v procesu péče o duše, nikoliv daností jednou pro vždy.³⁷⁶ V dialogu se ale vždy nacházíme spolu s někým, je tedy podmínkou, aby stejný přístup zastával i protějšek.

Další skutečností, o které se domníváme, že dialogu chybí, je schopnost naslouchat. Souvisí s popsaným nárokem na ticho jako potřebnou součást rozhovoru. Naslouchání je aktivní činnost a velmi přínosná pro kvalitní rozhovor. Voss s nadsázkou označuje naslouchání „bojovým uměním“,³⁷⁷ čímž chce vyjádřit jeho sílu a vysoký potenciál v rozhovoru. Vnímá ho jako základ toho, co nazval *taktickou empatií*, která nám právě díky schopnosti naslouchání může pomoci nejen pochopit pocity druhého, ale zejm. zjistit, co za těmi pocity stojí.³⁷⁸ Je frustrující vést rozhovor s někým, kdo nás neposlouchá. Naše snahy o rozhovor však neuspějí, pokud jsme sami, kdo o ně usiluje, protože „...dialog nastává až tehdy, když také my hovoříme a druzí naslouchají.“³⁷⁹ To ovšem neznamená, že jde o něco, co je snadné a rychle proveditelné. Naslouchání i náš

³⁷⁴ V roce 2017 jsme každý den vytvořili 10¹⁸ bytů dat internetového obsahu, tedy trilion. In MARR, Bernard. *How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read* [online]. [cit. 2022-08-10]. Dostupné z: <https://bernardmarr.com/how-much-data-do-we-create-every-day-the-mind-blowing-stats-everyone-should-read/>

³⁷⁵ HALÍK, Tomáš. *Žít v dialogu*, s. 24.

³⁷⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*, s. 72.

³⁷⁷ VOSS, Chris a Tahl RAZ. *Nikdy nedělej kompromis*, s. 25.

³⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 60.

³⁷⁹ HALÍK, Tomáš. *Žít v dialogu*, s. 23.

zájem a otevřenost pro názor druhého, i kdybychom s ním nesouhlasili, mohou být někdy procesy konfliktní, a proto svým způsobem bolestné. Přesto, pokud se pokusíme dát takovému přístupu šanci a adekvátní množství času může nás to, co se pův. zdálo být problematické, vést v posledku ke klidu, doslova k míru.³⁸⁰

To, co spojuje rozebíranou schopnost naslouchání a nárok na horizontální komunikační vztah jako atributy, které současnému dialogu pravděpodobně chybí, je termín *kooperace*. Dialog předpokládá spolupráci aktérů, aby mohl být jeho potenciál naplněn. Ostatně bez schopnosti spolubytí by nemohla být naplňována ani sama individualita každého z nás.³⁸¹ Zde je na místě připomenout, že počet dvou lidí je pouze minimálním počtem pro dialog, pokud nemáme na mysli nás osobní vnitřní dialog. Aspekt třetího přináší navíc kvalitu vnějšího pozorovatele rozhovoru dvou a zároveň s tím i někoho, kdo se do diskuze sám zapojuje. Může tak být nejen objektivizován v rozhovoru druhými, ale svým vlastním zapojením se druhým interpretuje jako subjekt.³⁸²

Realitu utváříme převážně našimi představami o ní, nikoliv prostřednictvím kritického dialogického principu. Nakonec nejde až tolik o to, kolik informací máme, ale o to, jak jsou kvalitní a zejm. jakým způsobem naši realitu spoluutváříme, tzn. jak spolupracujeme. To, jak participujeme v komunikaci na internetu, je výsledkem našeho společného tvůrčího díla – ať už jsou to užitečné věci nebo urážky, obojím ovlivňujeme svět.

³⁸⁰ Zde by bylo na místě použít slovo se stejným významem, jako nese anglické „*peace*“, které je vyjádřením pro mír i vnitřní klid zároveň.

³⁸¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika*, s. 182.

³⁸² Srov. NISSING, Hanns-Gregor. *Grundvollzüge der Person: Dimensionen des Menschseins bei Robert Spaemann*. Mnichov: Institut zur Förderung der Glaubenslehre (Stiftung), 2008. ISBN 978-3-936909-09-8, s. 20.

Závěr

Přestože jsme nenašli etický rámec určený přímo produživatelům, našli jsme nepřímo formulovanou potřebu pro tuto oblast lidského jednání. Ta vyplývá z kriticky popsaných témat svobody navázané na odpovědnost, svobody jako vztahové veličiny a potřebu blízkých vztahů jako důsledku existence mas. Absence těchto skutečností vede v komunikaci ke žvanění, banálním obsahům produživatelů, až k neetickému chování, a to zejm. na internetu, kde člověk situačně či dlouhodobě nachází saturaci pocitu osamělosti. Z důvodu existence fenoménu hate speech a pro fakt, že v prostředí internetu je možné, aby propagandu dělal každý, můžeme říci, že etika veřejnosti v kontextu online komunikace je potřebným prvkem aplikované etiky v oblasti komunikace.

Zároveň nyní po hlubším prozkoumání tématu považujeme za příznačnější nazývat to, co bylo v začátku pojmenováno jako *etika veřejnosti v online komunikaci* spíše jako *etiku produživatelů*. Toto označení mnohem jasněji akcentuje oblast určenou k etické reflexi.

Jednání a promlouvání člověka zakládají. Člověk nemůže nekomunikovat; prostřednictvím řeči pečuje o duši a tím, jak skrze to poznává sebe, proměňuje se a přetváří i realitu světa. Pokud komunikuje veřejně, má v takovém jednání příležitost přesáhnout i vlastní život; říkáme, že pečuje o nesmrtelnost. Písemné vyjádření jako forma promlouvání je komplexní tvorbou (*poiesis* i *praxis*). Při jejím sdílení na veřejnosti vytváří člověk prostor jak pro své sebeuskutečnění (interiorita) tak pro poznání druhých a skutečnosti vnějšího světa (exteriorita). Nakonec nejde o to, kolik toho víme, ale jak spolupracujeme a co při takové komunikaci vytváříme. Jestliže kvalita dialogu implikuje nárok na etiku produživatelů, pak je třeba zamyslet se nad tím, co současnému dialogu chybí. Máme za to, že je to bod (1) neschopnosti dostatečně si naslouchat a bod (2) nevyváženosti komunikačního vztahu, v němž si aktéři nejsou rovnocenní co do vzájemného uznávání toho, co znamená být osobou, a v němž pravdivost neznamená kontinuální proces sebepoznávání jako součást procesu péče o duši. Kritériem naplnění těchto bodů je však *kooperace*. Když člověk jedná, žije tvořivě. Tedy, když člověk komunikuje, tvoří. *Tvorba* i její výsledky jsou z podstaty správné i dobré, avšak rozhodující je to, jak s výsledky naší tvořivosti nakládáme – to nemusí být ani správné ani dobré.

Každé slovo nese svou větší či menší závažnost – buď formuje nebo boří. Tento tvůrčí charakter v sobě nese každá lidská osoba a naplňuje ho právě ve veřejné sféře. Důležité

je, aby výsledky této tvorby byly používány k dobrým kvalitám, k prohlubování hodnot a ve spolupráci s druhými.

Svoboda je vztahovou veličinou a inherentně pojí s odpovědností. Svoboda neznamena, že si můžeme dělat co chceme a že jsme ve svém jednání neomezení. Proto se také právo na svobodu projevu pojí s povinností respektovat svobodu druhých a jejich důstojnost, na níž stojí základní lidská práva bez ohledu na národnost a vyznání (např. dle zlatého pravidlo jako základu univerzální etiky).

Přestože nemůžeme předložit konkrétní již dříve formulovanou etickou koncepci pro produčivatele, lze konstatovat, že oblasti, z nichž tato koncepce vychází a na nichž proto může stavět, tj. mediální a novinářská sféra, jsou dobře probádané a nabízí proto funkční etický rámec jímž je možné se v některých bodech inspirovat. Z novinářské etiky máme na mysli ověřování informací a pravdivost, respekt k soukromí a intimitě druhých, dodržování základních lidských práv a neodsuzování. Mediální etika prostř. modelu Potter box ukazuje, že morální myšlení v oblasti komunikace může být systematickým procesem. Zároveň s tím vnáší do procesu uvažován i obecné etické koncepce.

Pro shrnutí toho, co ale na podkladu této práce vnímáme jako východiska pro příp. budoucí formulaci etiky produčivatelů, předkládáme následující body:

- pluralita je základem společenského diskurzu
- způsobem jakým komunikujeme, utváříme skutečnost
- člověk je tvůrcem skutečnosti, médium je jen jejím zprostředkovatelem (aparát)
- nové formy komunikace nevytlačují ty staré, stejně jako nové předmětné etické rámce doplňují ty původní obecné
- součástí dialogu je též ticho, které dává prostor k přemýšlení
- úsilí o odpovědnou komunikaci
- dialog jako hledání podmínek společné koexistence

Etika se musí médií a s nimi související problematikou, tzn. i etikou produčivatelů, zabývat v takové míře, jakou vyžaduje aktuální situace, a se stejnou rychlostí, jakou jde technologický pokrok. Nové technologie a komunikační modely (např. sociální sítě) sice přinášejí nové problémy a zároveň s tím i nové přístupy k jejich řešení, avšak nevytlačují staré komunikační formy (např. obrazy), které jsou stále platné. Proto můžeme stejně přistupovat i k řešení otázky etiky produčivatelů – hledat nové prostředky ke stále stejnému cíli, kterým je vlastní i obecné dobro. Opírat bychom se v tom měli jak o

poznatky z nových studií a bádání, tak o obecné etické principy, které jsou stále cenné. Kontinuita obecných etických systémů a jejich propojení s novou zkušeností jsou dobrou výzvou – nutí nás konfrontovat se s růzností a pluralitou, a tak chrání od uniformity a směřuje k vzájemně hlubšímu dialogickému přiblížení. To je potenciál k rozvoji vztahů a vzniku bohatství nového rozměru. Návrat k ctnosti, víra v moc Ducha a v dary našich schopností, lidská důstojnost a síla lásky nejsou vyprázdněnými pojmy, ale pevnými body, o které je možné se i přes všechny otřesy dějin stále opřít. Můžeme se o to s důvěrou pokusit.

Seznam použitých zkratek

adj.	adjektivum
angl.	anglický
atp.	a tak podobně
atd.	a tak dále
č.	číslo
ČR	Česká republika
dr.	doktor/-ka
ed.	editor/-ka/-ři
et al.	a další autoři
EU	Evropská unie
fil.	filozofický
kap.	kapitola
konkr.	konkrétně
KSNC	Kompendium sociální nauky katolické církve
lat.	latinsky
mld.	miliarda
ObčZ.	Občanský zákoník
obd.	období
opr.	opravené
orig.	originální/-m
poč.	počátek
pozn. aut.	poznámka autora/-ky
prostř.	prostřednictvím
př. n. l.	před naším letopočtem
r.	rok, roce, roku
řec.	řecky
s.	strana
Sb.	sbírky
Srov.	srovnejte
SUC	sociální učení katolické církve
sv. v.	světová válka

tj.	tj.
tzn.	to znamená
vč.	včetně
vs.	versus
vyd.	vydání
zejm.	zejména

Seznam literatury

Bibliografické zdroje

- ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-371-4.
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X.
- ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, ISBN 978-80-7298-483-1.
- ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa: neboli, O činném životě*. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, 431 s. ISBN 978-80-7298-413-8.
- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Páté nezměněné vydání. Praha: Petr Rezek, 2021. ISBN 978-80-86027-44-9.
- ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-860-2710-4.
- BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.
- *Bible: překlad 21. století včetně Deuterokanonických knih*. 2. opravené vydání, včetně DTK. Praha: Biblion, 2015. ISBN 978-808-7282-205.
- BOWLES, Cennydd. *Etika budoucnosti*. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3196-9.
- BUBER, Martin. *Já a Ty*. Vydání čtvrté, přepracované a doplněné. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1.
- COULDRY, Nick, Mirca MADIANOU a Amit PINCHEVSKI, ed. *Ethics of Media*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 978-0-230-34783-0.
- DRUSHEL, Bruce E. a Kathleen GERMAN, ed. *The Ethics of Emerging Media: Information, Social Norms, and New Media Technology*. New York: Continuum Books, 2011. ISBN 978-1-4411-0025-2.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Odpady: odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. Brno: Doplněk, 2015. ISBN 978-80-7239-325-1.

- FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Vyd. 2. dopl. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2592-1.
- FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-54-2.
- FLUSSER, Vilém. *Postdějiny*. Přeložil Petr BLÁHA. Mělník: Přestupní stanice, 2018. ISBN 978-80-270-4476-4.
- FOBEL, Pavel. *Aplikovaná etika a současné trendy: teoretické východiská*. Martin: HONNER, 2002. ISBN 80-968399-5-0.
- FORTNER, Robert S. a P. Mark FACKLER, ed. *The Handbook of Global Communication and Media Ethics*. Chichester: Blackwell Publishing, 2011. ISBN 978-1-4051-8812-8.
- FUNIOK, Rüdiger. *Medienethik: Verantwortung in der Mediengesellschaft*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007. ISBN 978-3170199583.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN 80-7298-019-X.
- GOLEMAN, Daniel. *Emoční inteligence*. Vyd. 2. Praha: Metafora, 2011. ISBN 978-80-7359-334-6.
- HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia, 2000. ISBN 80-700-7134-6.
- HALÍK, Tomáš. *Žít v dialogu: podněty k promýšlení víry*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-286-3.
- HOGENOVÁ, Anna a Jana KUKLOVÁ. *Fenomenologie – řeč – média*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-436-5.
- HOLDEREGGER, Adrien. *Kommunikations- und Medienethik: Interdisziplinäre Perspektiven*. Academic Press Fribourg. Academic Press Fribourg, 2004. ISBN 3727814896.
- HOŠEK, Pavel. *Na cestě k dialogu: křesťanská víra v pluralitě náboženství*. Praha: Návrat domů, 2005. ISBN 80-7255-126-4.
- HUBER, Wolfgang. *Etika: Základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-642-0.
- CHADWICK, Ruth, ed. *Encyclopedia Of Applied Ethics*. Second edition. Cardiff: Academic Press, 2012. ISBN 978-0-12-373632-1.

- CHRISTIANS, Clifford G. *Media Ethics: cases and moral reasoning*. 10. vyd. New York/London: Routledge, 2017. ISBN 978-1-138-67238-3.
- JANOUSEK, Jaromír. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, ISBN 978-80-247-1594-0.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 73-509-21-8-2.
- KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-35-0.
- *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- KOUKOLÍK, František. *Bulšit: o žvanění v organizacích, médiích, politice a vědě*. Praha: Galén, 2021. ISBN 978-80-7492-558-0.
- KOVACH, Bill a Tom ROSENSTIEL. *Elements of Journalism: What Newspaper Should Know and the Public Should Expect*. New York: Three Rivers Press, 2001. ISBN 0-609-80691-2.
- *Laudato si' papeže Františka: encyklika: o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4.
- LIPSCHULTZ, Jeremy Harris. *Social Media Communication: Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*. 2. vyd. New York: Routledge, 2018. ISBN 978-1-138-22976-1.
- MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-082-3.
- MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*. Praha: Academia, 2020. Academia. ISBN 978-80-200-3111-2.
- MORAVEC, Václav. *Média v tekutých časech, konvergence audiovizuálních médií v ČR*. Praha: Academia, 2016. Academia. ISBN 978-80-200-2572-2.
- MYTTON, Graham, Peter DYEM a Piet Hein VAN DAM. *Media, Audience, Research: A Guide for Professionals*. 3. vyd. Nové Dillí: SAGE Publications, 2016. ISBN 978-93-515-0643-0.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Lidské emoce*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0763-6.

- NISSING, Hanns-Gregor. *Grundvollzüge der Person: Dimensionen des Menschseins bei Robert Spaemann*. Mnichov: Institut zur Förderung der Glaubenslehre (Stiftung), 2008. ISBN 978-3-936909-09-8.
- NEKVAPIL, Václav a Rudolf VÉVODA, ed. *Média, kultura a náboženství*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2007. ISBN 978-80-903757-2-7.
- PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. 3., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-275-2.
- PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši II.: Stati z let 1970–1077* Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-91-7.
- PATTERSON, Philip, Lee WILKINS a Chad PAINTER. *Media ethics: issues and cases*. Ninth edition. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2019. ISBN 978-1-5381-1259-5.
- PEROUTKA, David. *Tomistická filosofická antropologie*. Praha: Krystal OP, 2012. ISBN 978-80-87183-42-7.
- PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2004. Theologica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-718-9.
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Co je nového ve filozofii*. Praha: Nová beseda, 2018. ISBN 978-80-906752-8-6.
- PLAISANCE, Patrick Lee, ed. *Communication and Media Ethics: Handbooks of Communication Science*. Boston/Berlin: De Gruyter Mouton, 2018. ISBN 978-3-11-046373-6.
- POLÁKOVÁ, Jolana. *Smysl dialogu: o směřování k plnosti lidské komunikace*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-966-9.
- POLČÁK, Radim, Jakub HARAŠTA a Václav STUPKA. *Právní problémy kybernetické bezpečnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8426-1.
- REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Dotisk 1. vydání. Voznice: Leda, 2001, ISBN 80-85927-85-3.
- SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba*. Praha: Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy v Praze, 2000, ISBN neuvedeno.

- SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. rozš. vyd. (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-702-1253-5.
- TÁBORSKÝ, Jiří. *V síti (dez)informací: proč věříme alternativním faktům*. Praha: Grada Publishing, 2020. ISBN 978-802-7120-147.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0841-3.
- VOSS, Chris a Tahl RAZ. *Nikdy nedělej kompromis, aneb, Vyjednávej tak, jako by ti šlo o život*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2016. ISBN 978-80-7555-002-6.
- VYSEKALOVÁ, Jitka, Dagmar KLIKOVÁ, Jitka SUROVCOVÁ a Petra ROZUMOVÁ. *Slovník základních pojmů z marketingu a managementu*. Praha: Fortuna, 1997, ISBN 80-7168-504-6.
- WARD, Stephen J. A. *Radical Media Ethics: A Global Approach*. 3. vyd. Chichester: John Wiley, 2015. ISBN 978-1-118-47758-8.
- WEBER, Max. *Politika jako povolání*. Praha: Orbis, 1929.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, Druhé, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-241-7.

Přednášky

1. ČERVENKOVÁ, Denisa. Přednáška *Etika mezikulturního a náboženského dialogu*, KTF UK Praha, 19. 3. 2022.
2. FOŠUM, Lukáš Jan. Přednáška *Bioetika – Základní principy bioetiky*, KTF UK Praha, 6. 3. 2021.
3. HOGENOVÁ, Anna. Přednáška *Dějiny filozofického myšlení – Kierkegaard a Buber*, HTF UK Praha, 24. 2. 2021
4. HOGENOVÁ, Anna. Přednáška *Dějiny filozofického myšlení – Emmanuel Levinas*, HTF UK Praha, 31. 3. 2021.
5. JINEK, Jakub. Přednáška *Politická etika I. – Carl Schmitt*, KTF UK Praha, 20. 3. 2021.
6. JINEK, Jakub. Přednáška *Hospodářská etika – hlavní teoretické přístupy*, KTF UK Praha, 4. 10. 2 2021
7. JINEK, Jakub. Přednáška *Politická etika I. – antika*, KTF UK Praha, 24. 10. 2021

8. JINEK, Jakub. Přednáška *Hospodářská etika – Teoretické přístupy*, KTF UK Praha, 4. 12. 2021.

Odborné práce

1. BRASSER, Martin. *Osoba: Filosofické texty od antiky po současnost?* Reclam 1999 (antologie, výběr textů na: <http://ktf.cuni.cz/~svoboda/Filozofick%c3%a1%20antropologie.pdf>)
2. ČMELÍK, Milan. *Ochrana zdroje a obsahu informací*. Olomouc, 2011. Dostupné také z: <https://theses.cz/id/jnovf7/00178719-217428476.pdf>. Rigorózní práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta.
3. HÁJEK, Petr. Komparace Habermasova a Foucaultova pojetí diskursu a jejich využití ve výuce OV. Brno, 2013. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/f9hog/Hajek_DP.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.
4. HANYCH, Monika a Marek PIVODA. Facebook, Twitter a YouTube jako garanti svobodného projevu? Kritika současného systému notice-and-takedown. *Revue pro právo a technologie*. 2017, 8(16), 44. ISSN 1805-2797. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/RPT2017-2-11>.
5. HOUŽVIČKA, Václav. *Znovu promýšlení budoucnosti*. 71-77. recenzní esej.
6. KABAI, Laura. *Disinhibice a její vliv na uživatele internetu*. Brno, 2014. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/g1rfz/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.
7. LEHMAN, Glen. Moral will, accounting and the phronemos. *Critical Perspectives on Accounting*. 2014, 25(3), 210-216. ISSN 10452354. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2013.10.004>.
8. PAVELKOVÁ, Jana. *Svoboda projevu a nenávislné projevy na internetu*. Brno, 2020. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/hu5jc/Archiv_Pavelkova.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.
9. VEPŘEK, Jarmil. *Blog jako žánr potvrzující dynamický vývoj komunikačních možností současnosti*. Brno, 2013. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/q8jyi/Veprek_diplomova_prace.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

Internetové zdroje

1. CONNELL, Adam. 37 Latest Blogging Statistics, Trends, And Facts For 2022: Blogging content statistics. *Bloggingwizard.com* [online]. 6. 9. 2022 [cit. 2022-09-09]. Dostupné z: <https://bloggingwizard.com/blogging-statistics/>
2. Δέον. Henry George Liddell, Robert Scott, *An Intermediate Greek-English Lexicon* [online]. [cit. 2022-09-25]. Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dde%2Fon>
3. Etický kodex. *Syndikát novinářů České republiky, z. s.* [online]. [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/eticky-kodex/>
4. *Etika ve sdělovacích prostředcích* [online]. Papežská rada pro hromadné sdělovací prostředky, 2000 [cit. 2022-07-14]. Dostupné z: http://www.intratext.com/IXT/CES0012/_INDEX.HTM, č. III/čl. 13.
5. Global digital population as of April 2022. *Statista.com* [online]. [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
6. Hledání univerzální etiky, in: *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-468-2, [online: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_legge-naturale_cs.pdf]
7. KOŘENÁŘ, Patrik. *Facebook, jak ho neznáte*. Patrikkorenar.cz [online]. [cit. 2022-07-31]. Dostupné z: <https://www.patrikkorenar.cz/l/facebook-jak-ho-neznate/>
8. *Legislativa KB* [online]. [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://nukib.cz/cs/kyberneticka-bezpecnost/regulace-a-kontrola/legislativa/>
9. Listina základních práv a svobod. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2022-07-08]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
10. MARR, Bernard. *How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read* [online]. [cit. 2022-08-10]. Dostupné z: <https://bernardmarr.com/how-much-data-do-we-create-every-day-the-mind-blowing-stats-everyone-should-read/>

11. *Oxfordlearnersdictionaries.com: online* [online]. [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/online_1?q=online
12. POLÁKOVÁ, Jolana. Emmanuel Levinas. *Jolana-polakova.cz* [online]. [cit. 2022-05-16]. Dostupné z: <https://www.jolana-polakova.cz/Knihy/Filosofie-dialogu/Emmanuel-Levinas>
13. *Recommendation No. R (97) 20 Of the Committee of Ministers to Member States On "Hate Speech"*. 1997. Dostupné také z: <https://rm.coe.int/1680505d5b>, s. 107, Principle 1.
14. *United States v. Drew* [online]. 7. 12. 2009 [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.courtlistener.com/docket/4144102/united-states-v-drew/>
15. VÁLEK, Matěj, ed. *Vinohradská 12: Víře lidí v konspirační teorie nahrává politická a ekonomická nejistota, upozorňuje antropoložka* [podcast]. [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://www.mujrozhlas.cz/podcast-vinohradska-12/vire-lidi-v-konspiracni-teorie-nahrava-politicka-ekonomicka-nejistota>
16. ZETTER, Kim. Experts Say MySpace Suicide Indictment Sets 'Scary' Legal Precedent. *Wired.com* [online]. [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.wired.com/2008/05/myspace-indictm/>.